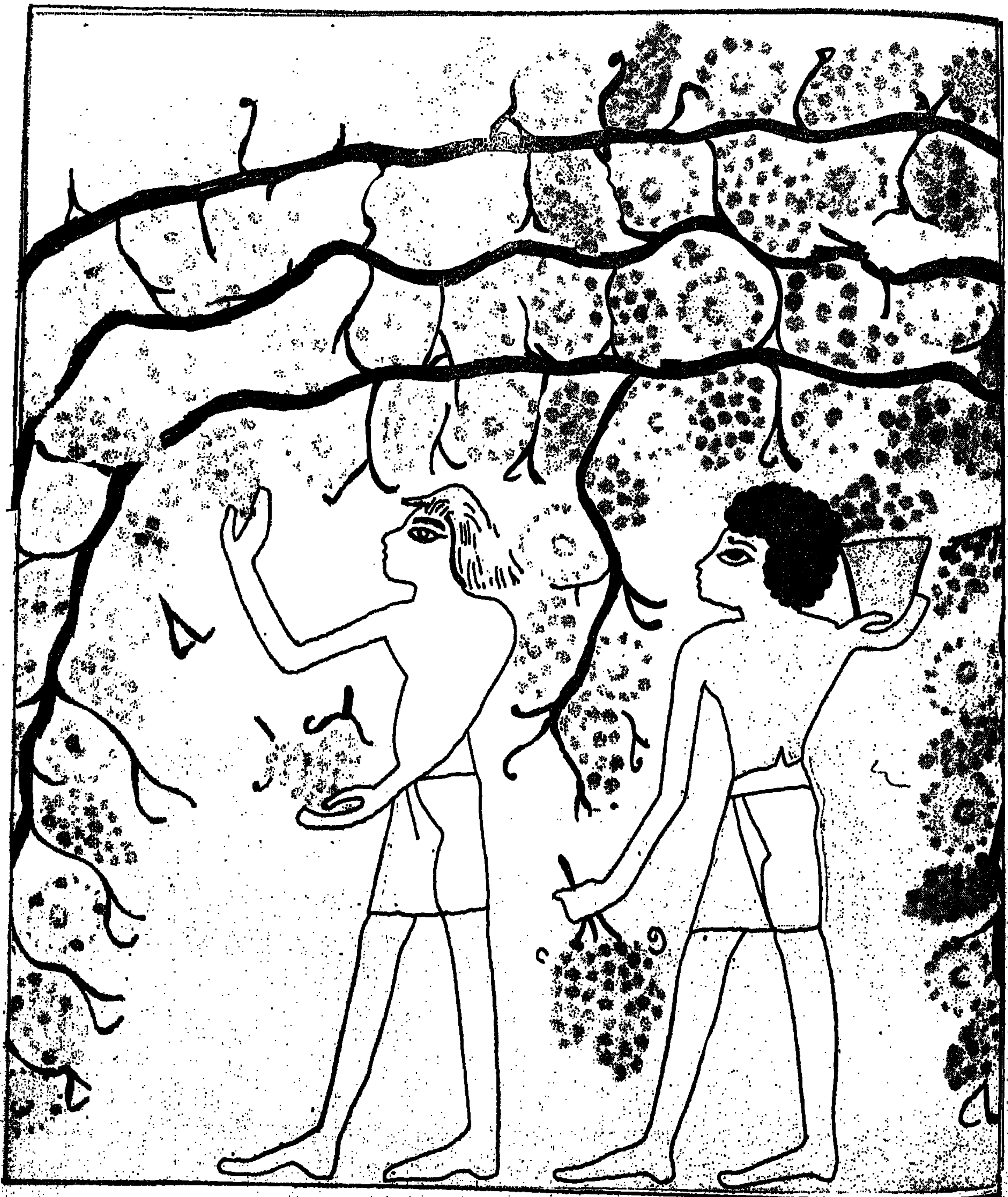

שבועון על המשמר

מס' 14 (221) שנה ח'
יום ו', ניסן תשל"ד, 5 באפריל 1974

דרושים
אנשים המעונינים בהכנסה נוספת של 500 ל"י לחודש.

לפנות לתוכנית
מטמון 200
פרטים מלאים בכל סניפי בנק-הפועלים ובנק יפת.

בנק הפועלים בע"מ

המהפכה השקטה.

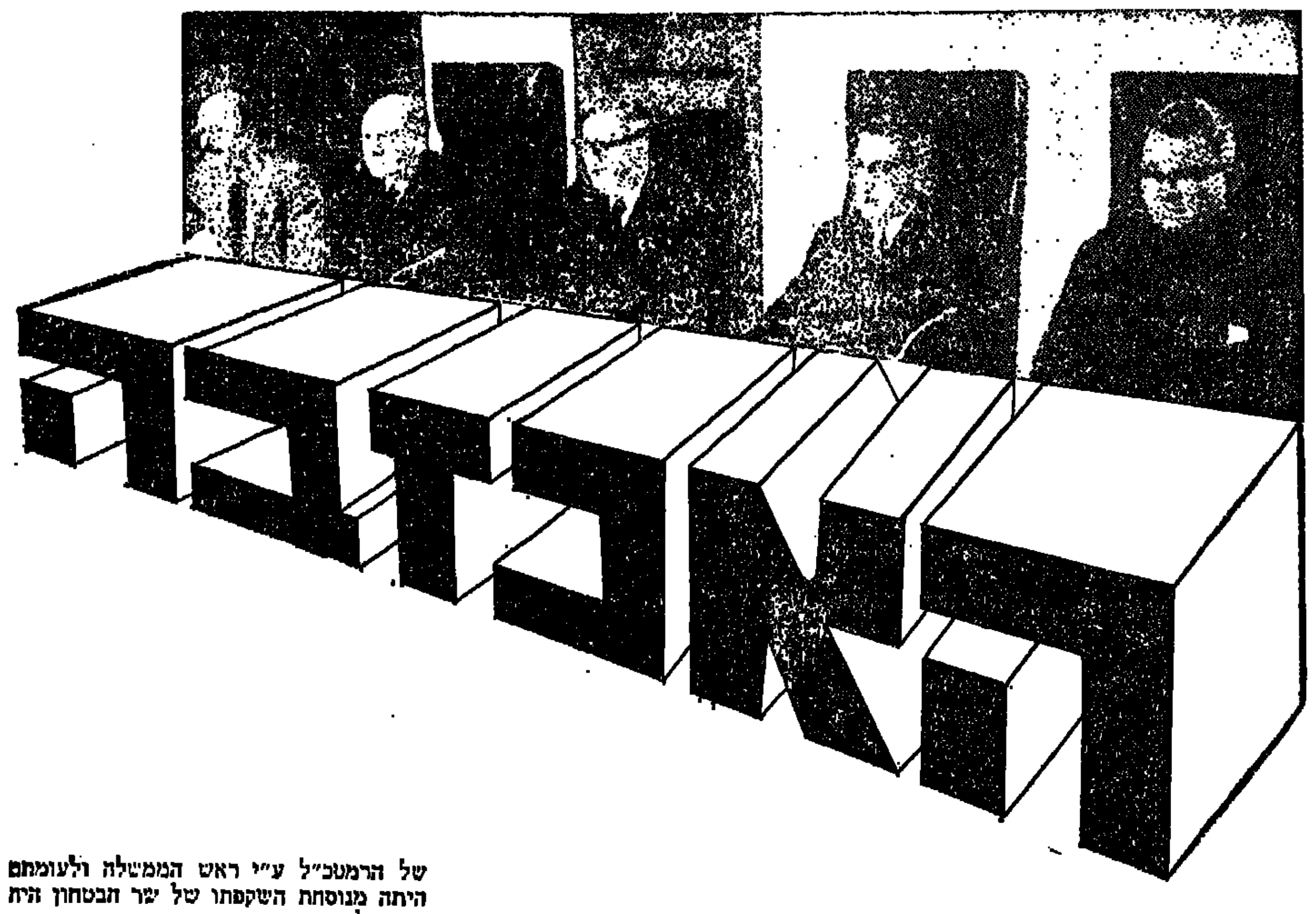

מאת בנקו אדר

שבועות ארוכים של ציפיה מורטת עצבים לדו"ח ועדת אגרנט הסתיימו השבוע באכזבה גדולה. לאחר שהאחראים למחדלים לא פוטרו מיד לאחר המלחמה, לאחר שתוצאות הבחירות מנעו אפשרות להרכיב ממשלה שלקח מלחמת יום הכיפורים יבוא בה לביטוי באיוש התיקים, לאחר שהמשא־ומתן הקואליציוני מעורר הבחילה הביא להקמת ממשלה במתכונת הקודמת — כולנו חיכינו לאגרנט כגורם אחרון שבכוחו לטהר את האווירה, להכריח את הממשלה לבצע את השינויים הדרושים, לחייב את נושאי התפקידים לשאת בתוצאות המחדלים שנתגלו בתחום אחריותם.

תן לרמטכ"ל ללכת

השעה בה אני כותב שורות אלה, עדיין אינה מתאימה להערכה יסודית של הדו"ח החלקי שהגישה הוועדה. לכך יידרשו עוד ימים של עיון קפדני ומדוקדק. לאחר העיון הזה ודאי יתברר כי המלצות הוועדה בכל הנוגע לארגון המודיעין, בניית הכלים להערכת המידע, דרכי הדיון בממשלה בנושאים בטחוניים — יש להן ערך רב, והן יחייבו את הממשלה למסקנות שיבטיחו את ביצוע ההמלצות.

אולם הוועדה איכזבה במתן תשובה לציפיה המרכזית שהכל יתלו לה: למסקנות אשר יטהרו את האווירה הציבורית ויחזירו את האמינות לממשלה ולנושאי התפקידים המרכזיים בתוכה. אשר יגורנו בא. הוועדה החליטה להטיל את כל כובד האחריות על הרמטכ"ל ועל הדרג הצבאי, ועשתה כל מאמץ לנקות את הדרג המדיני, לעיתים בנימוקים המתיישבים עם ההגיון רק בדוחק רב. אם החלק הדן בנושאי התפקידים הצבאיים מצטיין בבהירות, ובנטיה קיצונית להחמרה, הרי חלק הדו"ח המתייחס לנושאי התפקידים המדיניים מצטיין בהעדר בהירות, בחוסר עקביות ובעירפול שבכמה מקומות גובל בטשטוש ובחיפוי.

אין לי ספק כי הגישה המחמירה לגבי הרמטכ"ל ומפקדים אחרים בצה"ל היתה מוצדקת, בשל כובד משקלו של המחדל והאסון שכמעט וירד עלינו ביום הכיפורים, אילו ציינה את הדו"ח כולו, ואילו נקטו חברי הוועדה גישה מחמירה כלפי כל אלו שהיו אחראים לבטחון המדינה ולהחלטות הגורליות שנתקבלו לפני המלחמה, ואשר בעטיין נמצאנו על סף שואה סשוטה כמשמעה. אולם הוועדה לא נהגה כך. להפך, היא חלקה שבחים נלהבים לראש־הממשלה ועשתה מאמץ בולט ללמד סניגוריה על שר הבטחון, לעיתים בנימוקים הנשענים על כרעי תרנגולת, עד שאפילו אין ביכולתם להסתיר את המטרה לשמה נועדו.

הוועדה היתה ערה למידת חוסר העקביות וחוסר השלימות שבמסקנותיה. כשהסבירה את המניעים שהביאו אותה לחלק את האחריות למחדל בין הקצונה הבכירה ובין הדרג הממשלתי הבכיר.

„לא ראינו כי מתפקידנו" — נאמר בדו"ח הוועדה — „להביע דעה על מה שעשוי להשתמע מאחריותם הפרלמנטרית" (של שר הבטחון וראש הממשלה) ו„שאלת התפטרותו האפשרית של חבר ממשלה בסוג מקרים זה היא ביסודה שאלה פוליטית מובהקת, ומכאן שסבורים אנו כי אין לנו לעסוק בה". אולם, גיבוב זה של סייגים לא מנע מן הוועדה לקבוע ש„בהערכת מידע מודיעיני אין לו (לשר הבטחון) „כלי הערכה" משלו, אלא הוא ניזון מהערכותיו של המטה הכללי", וכי שר הבטחון היה בסדר הן באופן שבו נהג ביחס לרמת הגולן והן באופן שבו נהג לגבי הגיזרה המצרית.

הדו"ח מגיע למסקנה כי הדבקות הדוקטרינרית של אגף המודיעין בהנחות מסויימות הביאה לכך, שראשי אמ"ן סירבו להאמין שהמצרים והסורים יפתחו במלחמה כוללת נגד ישראל, ומכאן נבע חוסר יכולתם לפרש את הידיעות שנתקבלו כפי שצריך היה לפרשן.

אבל הוועדה לא מצאה לנכון לציין את חלקו של שר הבטחון בהתהוות הקונצפציה המוטעית הזו. מכל הצהרות דיין שנאמרו לפני המלחמה זוכרת הוועדה רק את זו שהתייחסה לאפשרות של מלחמה בסוף הקיץ, ואין היא טורחת להזכיר כי שר הבטחון פיתח את ההשקפה שלא צפויה לנו מלחמה בעשר השנים הקרובות ושהוא האיש אשר הסביר כי „עניין הצבאות הערביים אינו תופס. לו הבעיה היתה רק צבאות ערב, היתה הבעיה נפתרת בקלות", ועוד דיבורים מעין אלה.

אם הוועדה מנקה את משה דיין על יסוד הטענה שהוא הסתמך על הערכות המודיעין הצבאי, לשם מה היא מביאה את הנחיותיו מישיבת המטכ"ל ב־21 במאי 1973 כי „יש להביא בחשבון חידוש המלחמה בחצי השני של הקיץ הזה"? אם זו היתה הערכתו של שר הבטחון בחודש מאי, מדוע לא עירער על מסקנות אמ"ן ומדוע האמין להן? במה אשמתו של דוד אלעזר גדולה כאן יותר? כלום היו לו מקורות מידע אחרים?! וכלום לא מתמנה ראש אמ"ן באישורו ובהסכמתו של שר הבטחון?!

ועוד: בדו"ח מסופר כי שר הבטחון סירב לאשר בבוקר ה־6 באוקטובר גיוס מלא של כוחות המילואים, כפי שהומלץ ע"י הרמטכ"ל כאשר כבר בשעה מוקדמת היה ידוע כי עומדת לפרוץ מלחמה כוללת.

הדו"ח קובע כי „ביום שבת, ה־6 באוקטובר, בבוקר הסכים שר הבטחון לגיוס כל הכוח הדרוש למגננה בהתאם להערכת הרמטכ"ל, את כוח המילואים הנוסף דרש הרמטכ"ל להתקפת נגד, ואת תוספת גיוסו של כוח זה רצה שר הבטחון לעכב כדי ששום מדינה ידידותית לא תוכל להאשים את ישראל שהיא גרמה להתלקחות המלחמה... מכל מקום, כאשר ראש־הממשלה הכריעה בעד גיוס כל מערך המילואים לא עמד שר הבטחון על דעתו!" ממש כך בדו"ח הוועדה! והרי התכוון, שאילו לא נתקבלה עמדתו של הרמטכ"ל ע"י ראש הממשלה ולעומתם היתה מנוסחת השקפתו של שר הבטחון היה נגרם לנו אסון ודאי.

אפשר להביא דוגמאות נוספות ליחס הסלחני שבו מטפל הדו"ח בדרג המדיני, אלא שדי בכך לשעה זו כדי לקבוע בצער שלמסקנות הוועדה תהיה משמעות ציבורית מפליגה, הן בשל החיוב והן בשל השלילה שיש בהן.

טשטוש האחריות של הדרג המדיני למחדלי המלחמה לא תתקבל על דעת הציבור, והטשטוש בכל הנוגע לאחריותו של שר הבטחון יעורר תגובות ציבוריות קשות. הוועדה לא סייעה להשקיט את המחאה והזעם שהתעוררו בציבור ובקרב החיילים המשוחררים. להפך, היא תיתן להם תנופה. צר ביום הזה על הרמטכ"ל דוד אלעזר, שהוועדה הפכה אותו לכפרה הגדולה של יום הכיפורים, האחראי הבלעדי למחדלים, לקורבנות הדמים, לצער האלמנות ובכי היתומים. האחראים היו צריכים לתת את הדין, אבל להטיל את כל האשמה על אדם אחד (וקצת קצינים שבפיקודו הישיר) — היא מעמסה כבדה מדי אפילו ל„סוס קרבות ותיק" כדדו.

אני מקווה שהרמטכ"ל הפורש מן השירות ייאבק במסקנות החלקיות (מאד) של הוועדה, וכי המשך המחאה הציבורית יכריח אותנו להגיע אל מלוא המסקנות המתבקשות מן המחדלים שקדמו למלחמה האחרונה.

אכזבה, עוד אכזבה אחת בשרשרת האכזבות של התקופה האחרונה, אבל כאנשים למודי אכזבות איננו מאבדים את התקווה.

במקומך

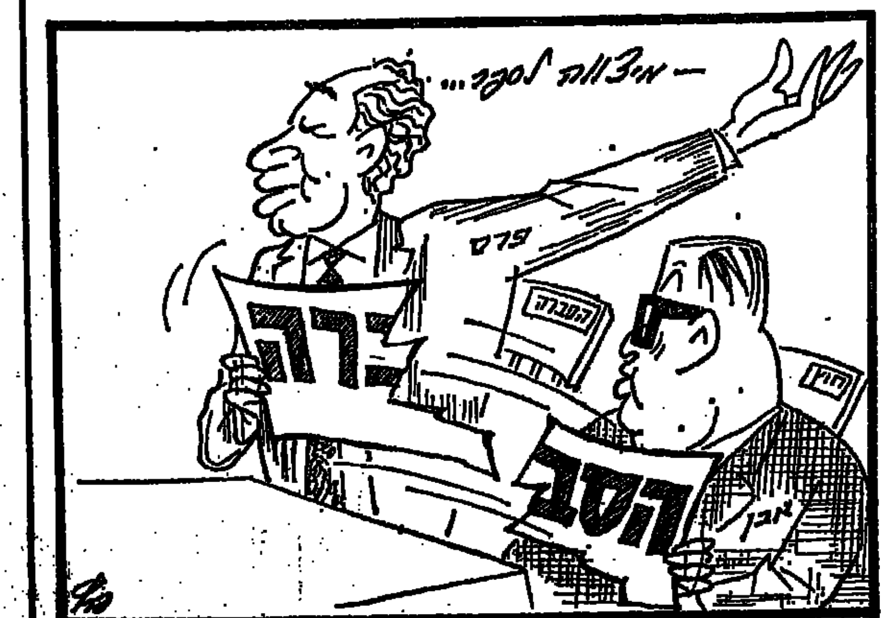

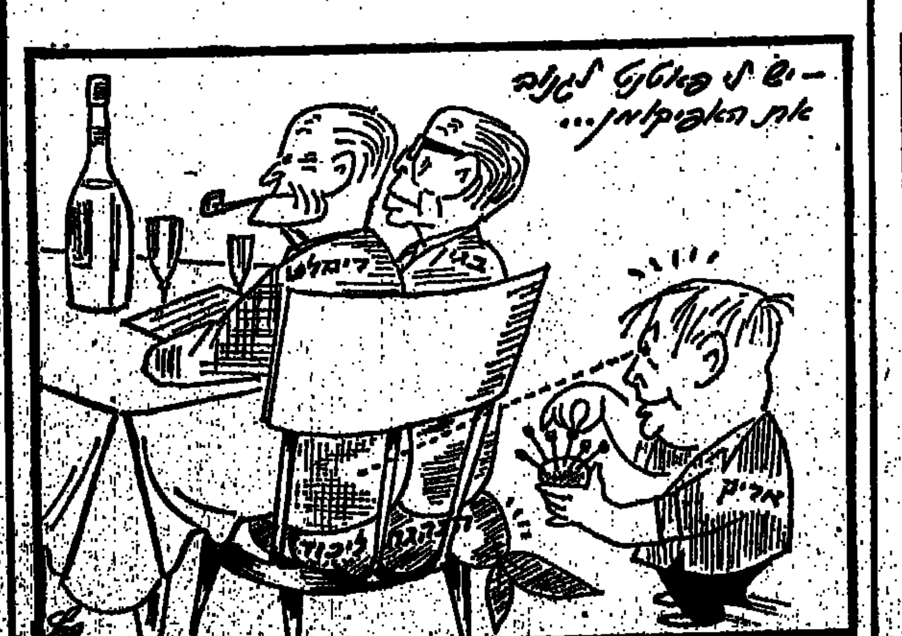

המערכת והמנהלה: בית „על המשמר", רח' בן־אביגדור 4, תל־אביב. המען למכתבים, תגובות והערות: שירות „שק נעול", תל־אביב. עורך ראשון: בצלאל לב ז"ל.

העורך: ישראל זמיר; עורך גראפי: יאיר קפלן; צלמת: ריבה סגל; מזכירה: נורית לבנר; חברי המערכת: י. אופן, צ. ברושלום, מ. גילת, ג. מנור, ה. מרון, י. סוכול, מ. סטוית, י. קאוף, ג. קונה, ה. רג, ח. שור.

„הקונצפציה"

מאת אריה פלגי

לא לדין וחשבון כזה ייחלנו. לא רק בשל כך שהוא פסק בניגוד לציפיות שלנו, אלא גם על כי אין בכוחו לשמש מקור לקאתארזיס מלאומי המבריא.

אפשר לשאול שלוש שאלות:

- כאשר נקבעת ועדה בעלת סמכות ויוקרה כמו ועדת אגרנט, האם שיפוטה צודק רק אם הוא חופף את משפט ציפיותיך? התשובה שלילית. הוא יכול לחיות צודק גם אם הוא בניגוד לכך.
- כאשר נקבעת ועדה כזאת, גישתך אליה חייבת לחיות כמו לבוררות זבל"א; כלומר, עליך להתחייב לקבל מראש כל הכרעה שתיפול בה? התשובה שוב שלילית. לא בכל מקרה אתה חייב לקבל את ההכרעה.
- מתי אם כן תדחה מסקנות ועדה כזאת במצפון שקט, מבלי להסתכן במשפט קדום, במשוא פנים או בגישה פורמאליסטית? כאשר התנמקה עצמה, עליה מסתמכת הוועדה במסקנותיה, אינה מתקבלת על הגיונך.

„סיבות הכשלון של גורמי ההערכה היו שלוש: ראשית, דבקותם העקשנית במה שהיה קרוי בפיו ,הקונצפציה'" — פותח הפרק בדו"ח ועדת אגרנט על המודיעין הצבאי ובהמשך (א, ב, שנית, שלישית) בא תיאור מפורט הממחיש איך התפישה הכוללת, ההשקפה הא־פריורית, החניקו את התגובה הזריזה, ההגיונית, איך מנער את המעשים הנכונים וגרמו לאסונות הכבדים.

ה„קונצפציה" המודיעינית הזאת היתה מעוגנת בקונצפציה פוליטית־בטחונית אשר אביה הרוחני, ושופרה הראשי, היה שר הבטחון. הוא חינך עליה את האומה במשך שש שנים תמימות. חינך; בתוקף מעמדו המיוחד הוא מזג זאת לתוכה, החדיר בה, חייב בה אותה רגשית והכרתית. בטחון בלתי מוגבל בכוחנו, גמר מלחמות תוך כמה שעות, אי־מלחמה עד סוף שנות השבעים. זה השפיע, כידוע, על העם כולו. זה פסח דווקא על העובדים הקרובים ביותר אליו!

כל זה בולט עוד יותר על ידי הציטוט המוזר של הוועדה את הנחיית היסוד של דיין למטכ"ל מ־21.5.1973, לפיה יש להתכונן למלחמה בסוף הקיץ. אפשר לחניה ששר הבטחון אמר דברים שונים למטכ"ל ולעם!

מה פלא אם כן, שהגישות של הוועדה חמקני כל כך בעניין האחריות הפרלמנטרית, שהוא פורמליסטי כל כך בדבר הערכת הכישורים המיוחדים של שר הבטחון בעניינים צבאיים אשר, כפי שמציין הרמטכ"ל, הניעו את שר הבטחון להיות בפועל סמכות אופרטיבית. אף עיכוב הגיוס בשעתיים, בבוקרו של ה־6 באוקטובר(!), נראה בעיני הוועדה כמעשה בעל רקע מדיני בלעדי — עליו לא ברור אם צריכים לתת את הדין אם לאו. על כל פנים לא בעיני הוועדה הזאת, ואם כן, לא לפניה. אמנם הוועדה קובעת שבישראל כמו באנגליה מקובל העקרון של אחריות ממשלתית לפני בית הנבחרים לכל הפעולות המנהליות של משרדו, לרבות משגים ופעולות כושלות, אבל לא ברור „באילו מקרים מסוג זה צריך הוא להתפטר.. ודבר זה משתנה ממקרה למקרה לפי הנסיבות". מלחמת יום הכיפורים — איזה „מקרה" הוא!

עוד רבות ידובר בדין־וחשבון־ועדת־אגרנט, שאומה שלמה ציפתה לו בקוצר רוח ונשימה עצורה. ההתעלמות־התחמקות מהערכת הקשר בין „הקונצפציה" המדינית־הבטחונית לבין השפעתה על כל החיים במדינת ישראל שללה מן הדו"ח את הזכות לחיות יסוד להבראת עם שלם. מיסמך שיזכרו אותו כראשית המפנה. אבל המאבק על המפנה כבר החל. הוא יושלם רק עם שינוי הקונצפציה והחלפת האחראים לה.

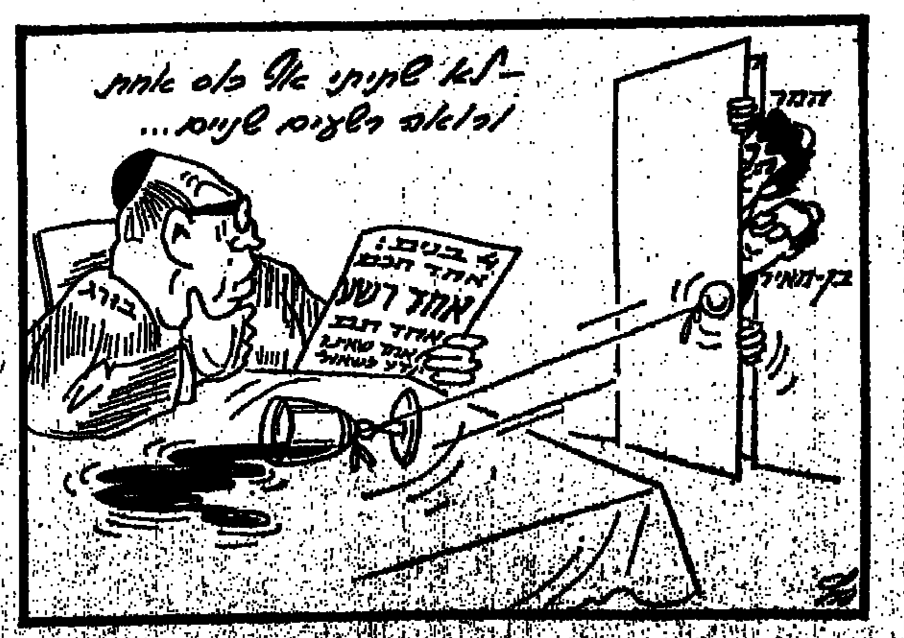

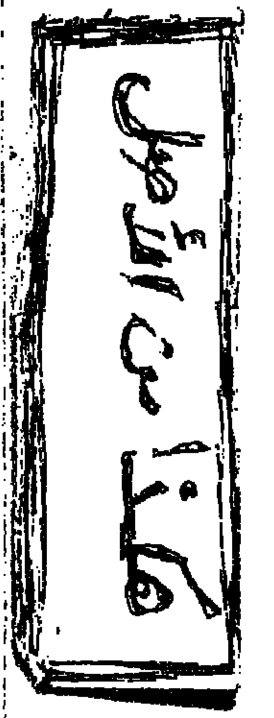

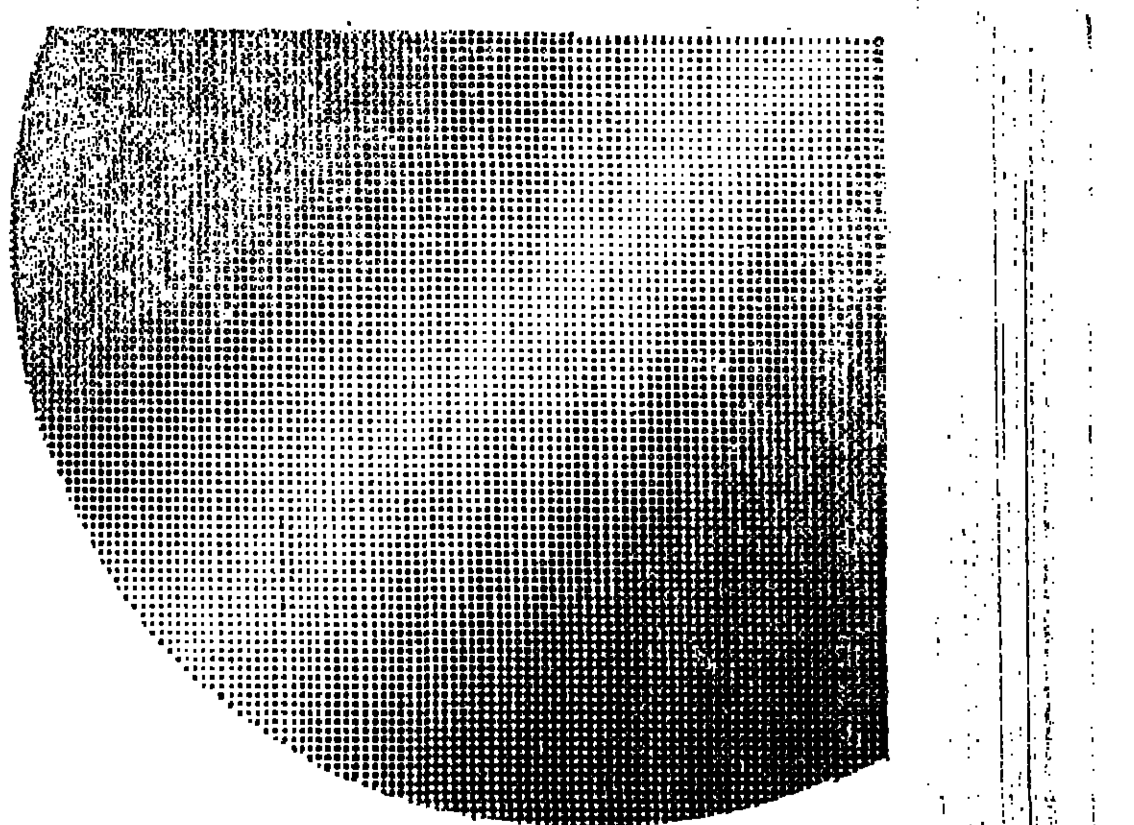

עוז לתמורה לאחר הפורענות

מאת רפל בנקלר

מאמרו המפורסם של יצחק בן־אהרון נקרא בשם „עוז לתמורה בטרם פורענות". הכוונה היתה לקרוא לתנועת העבודה בארץ להדק שורותיה ולהקים התאגדות פוליטית מאוחדת (לאו־דווקא איחוד) בטרם תבוא הפורענות של עליית הימין ואובדן ההגמוניה הפועלית. ב„חותם" של השבת האחרונה יצא בנקו אדר במאמר „עוז לתמורה בשעת פורענות", בו הוא קורא לאיחוד מפ"ם ומפלגת־העבודה. אני כופר הן בעיתוי הפורענות — לדעתי, אנחנו כבר אחרי התחוללותה, והן בפתרון — טשטוש אינו פתרון, הכוח הוא דווקא בפלוראליזם, אם גם במסגרת פעולה משותפת ולוחמת.

העיתוי

נגדיר־נא ראשית מהי הפורענות ואז נדע באיזה שלב אנו נמצאים. הדבר חשוב לא רק מן הבחינה האקדמית, אלא גם למציאת הפתרון הנכון.

מן הבחינה האלקטוראלית, התופעה היא של ירידת מחנה־העבודה בארץ אף מתחת לקו האדום של 50% בציבור הבוחרים ובכנסת. רצוי לכן להשוות את ההישגים בבחירות של רשימות מחנה זה (מפא"י — „העבודה" על גוניהן + מפ"ם + רשימות המיעוטים) ב־8 הכנסות: הראשונה — 52.13%, השניה — 54.51%, השלישית — 52.09%, הרביעית — 54.91%, החמישית — 52.29%, הששית — 54.61%, השביעית — 49.72%, השמינית — 42.13%. וכאשר במקביל ישנה עליה של הימין עד 30.21%, וביחד עם המחנה הדתי (שהופך ימני יותר־ויותר באפיו) הוא מגיע עד לכדי 42.36%, מן הבחינה של ההגמוניה הפועלית — הרי היא כבר אבודה; כמובן, אם לא יימצא לה מרפא.

סימפטום ותשובה כאחת של מצב זה נמצא בירידה הערכית וההנהגותית של מחנה־העבודה. בכוח העיקרי שבגוש זה, במיפלגת־העבודה הישראלית, מעטים מאוד שיצוו להישבע בשם הסוציאליזם. „הממלכתיות" (במרכאות כפולות־ומכופלות) באה במקומו. ספק רב מאוד אם בשלטון שאינו־סוציאליסטי היו מצליחים ל„היוולד" בארץ 2000 מיליונרים פלוס, בקצב כזה שהם „נולדו" תחת ממשלה „סוציאליסטית". המלחמה האחרונה אך העמיקה את הפערים החברתיים, הקיימים בתוך החברה הישראלית. ודומה, כי כל המדיניות החברתית חסרת יד־מכוונת, הכל בנוי על אילתור, בלי משימות פוליטיות מוגדרות.

ואילתור וחוסר התכנון בולט בכל מערכות חיינו — כך גם במדיניות וכך גם בענייני הבטחון, כשהסיסמה בצה"ל היא „בברדאק אנחנו חזקים יותר". אך מעבר לכך, ישנו גם הזלזול בדפוסי מימשל תקינים, הבא מתוך תפיסה סלחנית להגבלות שמטיל החוק.

תופעה זו גם איפשרה מציאות שבה כל האנשים שווים, אך ישנם אנשים [illegible] יותר, שרואים עצמם [illegible] ומעבר [illegible] מותר הכל — ובכלל זה [illegible] מדינה.

ממילא אבד האמון של העם בהנהגה, וכל טעויותיה לא בכדי הם מחדלים: במקום להביא מידע לניתוח ולהערכת גופים מוסמכים — נופלת ההכרעה בחדרי־חדרים ובמטבחים, והתוצאה — ידועה... במקום שיטה של „שכר ועונש" — קיום „חצר ביזנטינית", ושהכל תלוי ברצונה, באהבותיה ובשנאותיה של חבורה אחת — ולכן גם ניצול ציני של מצבי בטחון לתועלת של נוחות שלטונית.

אך עניין הנוחות השלטונית אינו רק מקרה. השיטה הדמוקראטית נפגמה לחלוטין: במקום שהבוחרים יבחרו את נבחריהם — הנבחרים הם הבוחרים את בוחריהם, נוצרה שיטה פרוטקציוניסטית, הבנויה על ועדות מינויים, שכל הבולט והמבריק מתחסל על־ידי המסדרים, הממנים, הפרסונאלניקים. וכך — ככל שגוברת התלות במנגנונים ובנוחיות השלטונית שלהם — יורד ערך המנהיגות, וההנהגה נמצאת בידי קבוצה אפורה, פרגמאטית, בה המו"מ הקואליציוני הוא הערך העליון ולא ערכי תנועת־העבודה.

לא, אין אנו נמצאים בעת משבר ופורענות — זו כבר מאחורינו. עתה אנו נמצאים במהפכה (אם־כי לא אלימה, עדיין, ולא חטופה) עצמה.

המהפכה

אחרי תקופה ארוכה של השתקה, שהלכה בשני מישורים: „סמוך על..." וחסימה ברוטאלית של כל התחדשות ורעננות; אחרי תקופה של „ממלכתיות" מזוייפת, שבאמצעותה נבלמה כל פעולה ציבורית ותנועתית, ונוצרה אדישות פוליטית בכל הדרגים; אחרי תקופה, שפעולה רעיונית ופוליטית נהפכה לסמל של „שלומיאליות"; אחרי קפאון טוטאלי בכל המסגרות הפוליטיות וחוסר רוטאציה; אחרי שהפוליטיקה הומאסה על כל בעלי כישורים ויכולת והם ברחו אל פעולות מנהיגותית במישורים אחרים; אחרי כל אלה — סוף־סוף באה התנערות, אנשים שוב אינם סומכים וקיבלו מחדש את חוש הביקורת, והם מתפרצים לנפץ מסגרות שקפאו, או לפחות להפיח בהן רוח חיים; אנשים שוב מדברים באידיאולוגיה ובערכים, תנועתיות אינה מפחידה אותם והם מתנגדים ל„ממלכתיות" מזוייפת; אנשים מתחילים לחשוב במונחים פוליטיים ולהגביר מעורבותם בה; אנשים מוכנים לפעול בפוליטיקה. וזוהי מהפכה, מהפכה ברוכה.

אך יש בה גם סכנה. מתוך שלילת המסגרות הקפואות והמימסד שהפך עצמו לסבל על כתפי האזרחים — באה המחשבה שהמפלגות הפוליטיות אינן יכולות לשאת בעול, שדרך ההכרעה הפוליטית הפרלמנטארית אינה עונה על הצרכים, ואז עלול להיווצר מצב, כאשר אנשים אחראים, שכואב להם — יבוזו לפעולה זאת, ייגררו לפעולה אכסטרא־פרלמנטארית, ינסו „לקחת את העניינים בידיהם".

ישנה גם סכנה אחרת, מתוך דמיית המפלגות הסוציאליסטיות — ידחו גם את הסוציאליזם, שהולבש על־ידיהן בבוץ של „מימסד" שמטרתו נוחיות שלטונית, שהומאס על־ידיהן בבלתי־מאפשר לפתור את הבעיות האמתיות והחברתיות. הם יודעים מה כואב להם, הם יודעים מה יש לסתור, אך אין הם יודעים מה [illegible] מה לבנות?

[illegible] הם [illegible] את כל המערכת הפוליטית בארץ: מפלגת־העבודה — סובלת מאטומיזאציה (ולא רק על־פי הקווים החטיבתיים, אלא גם בתוך החטיבות ובתוך הגושים); מפ"ם — נשארה כפותה אל הקונסטרוקטיביזם, האחריות והמערך — ולצערנו, לא שימשה עד־כה כתובת אלטרנטיבית; „מוקד" — נתפוקקו התפרים בין מק"י (שהיא כשלעצמה נאבקת על דמותה בין הקומוניסטים הוותיקים לבין המבקשים תמורה) לבין „תכלת־אדום"; המפד"ל — שסועה וקרועה מבפנים, כאשר הימין (הצעירים) שבה פורץ וגואה ומחסל את ערכי „הפועל המזרחי"; „הליכוד" הימני שוב אינו מלוכד — ב„חירות" מתנגדים להנהגתו ה„אבהית" של מנחם בגין ו„המשפחה הלוחמת" שלו, וסבורים כי בלעדיו אפשר יהיה להגיע ליצירת אלטרנטיבה; הליבראלים (הלא־עצמאיים) נואשו מן הקשר עם „חירות", ומצד אחד — יש בה הורם שאריק שרון מייצג אותו ורוצה ליצור תמורה ימנית־נצית, ומצד שני — המפלגה הליבראלית החדשה (של אמנון רובינשטיין) חותרת לתמורת ליבראלית־יונית, כאשר הכל מואסים במימסד של רימלט־שמחה ארליך (ובמיוחד של האחרון); „המרכז החופשי" (שגם הוא אינו מעור אחד) ו„הרשימה הממלכתית" (שהיא בוודאי א־מורפית) — נואשו מן המסגרת שאך כופה אותם, וחילופי־הדברים שובל — באדר, הם רק סימן חיצוני למתרחש בפנים. באחת — התעוררה כל המערכת הפוליטית. — כאן המהפכה.

אך ישנה גם אפשרות של היערכות אחרת: בצד מחנה־העבודה ישנם כוחות חדשים, שיכולים למצוא לעצמם מכנה משותף: צעירי כל זרמי המערך (למעט רפ"י), החוגים של „בכל זאת מערך", של „החוג לליבון בעיות חברה ומדיניות", „שובך היונים" על כל ההבדלים שבין חבריו (בן־אהרון, ליובה אליאב, אברהם עופר, יוסי שריד, שלום לוין, דוד שחם), ההתעוררות החדשה בקיבוץ־המאוחד, דומני שכאן גם מקומו של ישראל טל — והרשימה ארוכה. דומני, שבמחנה אלטרנטיבי זה ישנה אפשרות גם להשתלבותה של מפ"ם, של רוב „מוקד", של ר"צ ברובה, של זרמי חיילים שונים — שנמנעים לעת־עתה מהגדרה פוליטית (וזה מסוכן). ואולי אף חלק מן ה„גנראלים" שבחוג „אתגר".

מולה ישנן התארגנויות אחרות: ישנה התארגנות חוג „אתגר", ישנה הברית הבין־„גרשית" חיפה — ירושלים, ישנו „הגוש" התל־אביבי, החזק עדיין, ישנם שרידי ההנהגת, ישנו חלק ניכר מרפ"י.

גם בימין האזרחי ישנן התארגנויות מנוגדות: ל"ע, חלק מר"צ, התנועה החדשה של רובינשטיין, חלק ניכר מן המפלגה הליבראלית (הלא־עצמאית) ואולי אף חלקים מן „המרכז החופשי". ממולה ישנן קבוצות של ניגודים בתוך „חירות" בתוך המפלגה הליבראלית, חלק מן „המרכז החופשי" ו„הרשימה הממלכתית".

אל כל אלה אפשר להוסיף את ימני־ניצי המפד"ל, כפי שאת האחרים — אל המחנה השמאלי־יוני.

הפרגמאטיזם של „המימסדים", של כל המפלגות, תמיד יוכלו למצוא מוצאים — של טיוח — מן המשבר. אך דומני, שהטעם המהפכה במערכת המפלגתית — היא שתכריע.

התמורה

אחר פורענות, בעיצומה של מהפכה — יש להציב את התמורה. תמורה שתחדש ערכים, תציג אתגרים חדשים ותעצב מסגרות מתאימות.

מול סכנה של „הזמן פועל לרעתנו" יש להציג שני אתגרים ראשונים במישור המדיני־הבטחוני: יוזמת שלום אמיצה (מאוד) ועידוד מקסימאלי של העליה; כל זאת בנוסף, כרגיל, על שמירת העצמה והכוננות.

מול סכנה של התקטבות מעמדית, של העמקת פערים ושל לבנטיניזאציה — יש לחזור להרמת דגל המהפכה החברתית, הסוציאליסטית, החלוצית; מהפכה שלא תגרוס מדיניות סעד — אלא שינוי־ערכים חברתי כולל; לא רק מדיניות „רווחה" — אלא פיתוח החינוך, העלאת ערך העבודה, יוזמה חברתית אינטגרטיבית.

מול סכנה של ביזוי הדמוקראטיה — כינון חוקה מתקדמת, תוך הפרדת הדת מן המדינה, ביצור המוסדות הדמוקראטיים, מיסוד דרך ההכרעה הדמוקראטית לדרך של מימסד תקין, דמוקראטיזציה של המפלגות ואורח בחירת מוסדותיהן (תוך המסת הסתימות של הנזילות המנהיגותית, והנהגת רוטאציה מחייבת), שמירה על ייצוגיות (ללא טריקים טכניים של שינוי שיטות בחירות); העלאת דגל החלוציות והתנועתיות.

מול סכנה של אובדן ערכים — גיבוש אידיאולוגי תוך ניכוח מתמיד עם המציאות המתחדשת; פלוראליזם פוליטי בונה; בדק־בית בדרך הישראלית לסוציאליזם, תוך עירוי תכנים חדשים לסוציאליזם ולציונות; שיפור האדם על־ידי חינוך להומאניות ולאהבת אדם (בלא הבדל עם ולאום).

בכל אלה אמרתי אידיאות ואמרתי קו פוליטי. הנותר להגדרה הוא המסגרת הפוליטית. בלי מילוי כל שלושה אלה לא תיתכן השלמת המהפכה האמיתית, הסבת המחאה לקווים של תמורה בונה.

ישנה בארץ הסתדרות פועלים מקצועית. מזה זמן רב שוב אינה ממלאת את התכנים הפוליטיים שיעדו לה מייסדיה. ישנו בארץ מערך פוליטי, שפשט את הרגל מאחר שהיה אמצעי לכפות על השותף הזוטר חיסול רעיוני ופוליטי, בדרך לאיחוד מלא, תוך שהוא משמש כלי להשגת חותם־גומי. יש למצוא לשני אלה אלטרנטיבה. דומני, כי התמורה כאן תהיה רק בהקמת הסתדרות פוליטית ציונית־סוציאליסטית של פועלי ישראל (כולם, משני העמים), שממילא תהיה שמאלית בדרכה החברתית, „יונית" בדרכה המדינית.

מדוע הסתדרות ולא איחוד, כגירסתו של בנקו אדר? — כי לשם הפריית האידיאה בקרה מתמדת של מוקדי הפעילות הפוליטית תוך ניכוח ביניהם, כדי להשיג פלוראליזם אידיאי ולהימנע מהידרדרות לנוחיות של רוב שקופא על שמריו — יש לשמור על המסגרות הפוליטיות הנפרדות, שיאבקו ביניהן. אך כדי להגיע לשבירת המגמה של השתלטות כבר־לא־זוחלת של הימין ולאבדן ההגמוניה הפועלית — יש ליצור הסתדרות פוליטית אחת, בתוכה ייאבקו הזרמים ולא יאבדו מעצמיותם, אך יילכו כתף־אל־כתף מול הימין, יש להחיש את גוש ארץ־ישראל העובדת, בו הפתרון התמורה, לבעיות שעוררה המהפכה החברתית, שבאה בעקבות הפורענות.

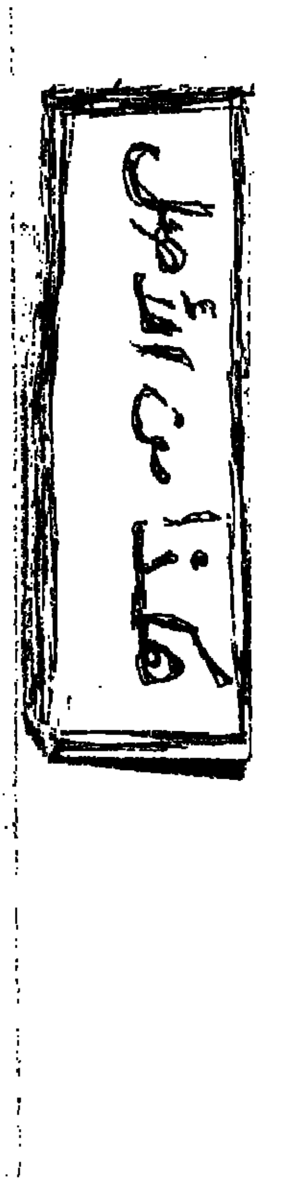

אפרוחים בפוליטיקה

מאת ישראל זמיר

שינוי. מיפנה. „ישראל שלנו". כחצי תריסר תנועות־מחאה, שצצו לנו לאחרונה כפטריות רענות לאחר הגשם הגדול. אתה פוגש בהם וליבך נחצה עליך. מצד אחד תמימות, חן־נעורים, יופי — דברים שאינך רואה במפלגות הקיימות. אנשים צעירים חזרו מהמלחמה, וכדברי המשורר, החליטו „ליטול את עמם עלי־שכם", אתה מאזין להם בהתפעמות, בהתרגשות, משתדל להחניק בך כל היסוס אפיקורסי.

אתה מציע להם את עיתונך, כיוון שאתה מעריך ומברך על התופעה הזאת; אתה מוכן שיפרסמו ב„חותם" וללא כל צנזורה את לבטיהם, ביקורתם, התחבטויותיהם, ואילו הם מודים לך בנימוס ממזרי: „לא, תודה, חוששים מן תבלעו אותנו. הזהירו אותנו הזהר היטב מפני המפלגות, מפני המימסדים, מפני השועלים־הפוליטיים הקשוחים, מפני קארייריסטים למיניהם העלולים לתפוס עלינו טרמפ..."

השינוי פורץ מגרונם, מיישותם, ואילו את מסקנותיו דומה שאין הם מסוגלים עדיין לתרגם וליישם למשמעויות פוליטיות. מאמינים הם כי „יונים" ו„ניצים" מסוגלים להתעלות על פני המפריד ויחד להתרומם מעלה מעלה, מעל פני „הפוליטיקה המזוהמת" אל האוויר הצח והטהור.

תנועתם מכונה „סטודנטים שאיכפת להם" ורובם תלמידי אוניברסיטת תל־אביב. ההנהגה כוללת את החברים הבאים:

מוטי ברקמן — סטודנט למדעי־החברה, בן 27.

רוברט רוזנברג — סטודנט בבית־ספר לחינוך, יליד ארה"ב, בן 22, שנה וחצי בארץ, החליט „להיאבק על שינוי פני החברה למען יוכל לגדל כאן את ילדיו" — כדבריו.

אלי דואר — סטודנט לרפואה, בן 23.

נעמי לוויצקי — פעילה ומארגנת.

האם עסקנות ציבורית „תפורה" עליכם? מה קרה שיצאתם מתוך השבלול הסטודנטיאלי החמים והחלטתם לעסוק בפוליטיקה? מותר תכריזו על הפגנה ואילו עמיתיכם יגידו: „רגע, מחר יש בחינה". מאבק ציבורי־פוליטי הוא עניין לשנים. האם אתם מוכנים לכך?

מוטי: עד למלחמת יום־הכיפורים הייתי סטודנט רגיל מצפון תל־אביב העוסק בכל העיסוקים הסטודנטיאליים: לימודים, בילויים וכל השאר. יומיים לפני המלחמה קיבלנו תדריך על אפשרות של מלחמה שתפרוץ בקיץ. יצאתי מהתדריך בהרגשה שהמלחמה הבאה תהיה אחת הקלות ביותר שהיו לו לעם ישראל. אני אפילו זוכר שכאשר נקראתי ביום־הכיפורים, הרמתי טלפון לאחותי שתמהר להתקשר לבסיס, אחרת היא עלולה עוד להפסיד ולא להספיק למלחמה.

השבוע הראשון של המלחמה ניפץ בי הרגשה זו, ובסופו של דבר, הייתי עד לאווירת חוסר־האונים שאפפה את פיקוד־הדרום. היתה לי הרגשה שבאותו שבוע התרוצצו מבלי דעת מה לעשות. הרגשה זו ואחרות עוררו בי את השאלה — מהו חלקי במחדל? התעמקתי בנושא והגעתי למסקנה שעד למלחמה סמכתי באופן עיוור על המערכות הקיימות. האמנתי לתומי שהן מתפקדות כראוי.

המלחמה היתה לי לציון־דרך, שממנו שאלתי את עצמי — האומנם הדברים מתנהלים כפי שאני רוצה שיתנהלו? עד מהרה גיליתי שהעניינים אינם מתנהלים כשורה. וכשהשתחררתי ונפגשתי שוב עם העורף נוכחתי לתדהמתי שכאן דבר לא נשתנה. החיילים עדיין עומדים ומצפים לטרמפים. וכך מצאתי את עצמי גולש אט אט חזרה לנורמליזציה. אולם העניין לא נתן לי מנוח, לא הייתי מוכן לחזור ולהשתלב כאילו דבר לא קרה. החלטתי כי משהו צריך להשתנות. השלב הבא: הפסקתי את הלימודים.

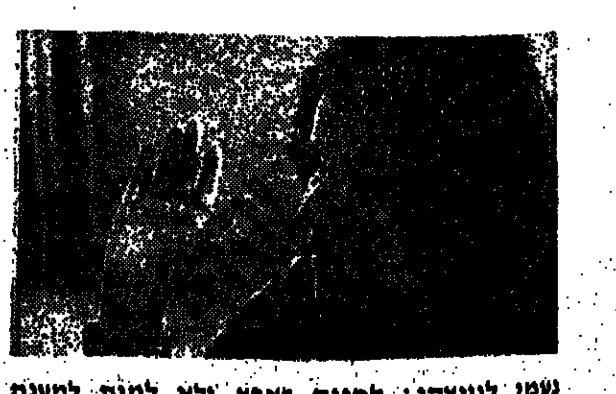

נעמי לוויצקי: לחיות בארץ ולא למות למענה

אלי דואר: אינני יודע לאן פנינו מועדות

מוטי ברקמן: את ה־B.A. אפשר לדחות

רוברט רוזנברג: לשנות, כדי שאוכל לגדל כאן ילדים

החלטתי שאפשר לדחות את תואר ה־B.A. אך אי אפשר לדחות עוד את בעיות המדינה.

ואז פניתי אל עמיתי הסטודנטים בקריאה למעורבות.

רוברט רוזנברג: הייתי במשך שש השנים האחרונות מעורב בבעיות החברתיות והפוליטיות של ארה"ב. השתתפתי בתנועות המחאה. לדעתי, אין דמוקרטיה ללא מעורבותם של אזרחי המדינה. התנועות האל־מפלגתיות הן שהסעירו כל־כך את דעת־הקהל והביאו לסיום המלחמה בווייטנאם. אתה שואל איך הגעתי לחוג זה? ובכן, יום אחד הסתובבתי בקאמפוס וראיתי מודעת: „איכפת לך — בוא לכנס!" ובאתי. לא האמנתי שייצא משהו מכל זה. אך לראשונה נוכחתי במו עיני כיצד הישראלי הממוצע מתרומם ממושבו, קם על רגליו, כי משהו כואב לו, משהו איכפת לו. זה דבר חשוב מאד בעיני, כי ללא איכפתיות — אין קידמה, אין אחריות, שהיא העיקר בדמוקראטיה.

נעמי: מוטי עבר מאי־איכפתיות למעורבות מלאה, ואילו אני הייתי תמיד מעורבת. תמיד כאבו לי דברים. בשנתיים שלפני המלחמה עבדתי כעוזרת לדובר שגרירות ישראל בלונדון ועסקתי בהסברת ענייני המדינה. בעקבות המלחמה אני סבורה שאנחנו, החברה הישראלית, היא היא הסכנה הגדולה ביותר הרובצת לפתחנו. היום אנו יוצאים נגד ממשלה שהסתאבה. אך היה זה בלתי תכליתי לשבת שנים ללא מעורבות ולפתע לומר: „סליחה, זו וזה לא־כל־כך מוצא חן בעיני". ציבור נדרש למעורבות קבועה. נניח שנפיל את הממשלה הזאת ובמקומה תקום אחרת. כלום אין סכנה שגם האחרת תסתאב? אופיו של מימסד, מעצם טבעו, הוא להסתאב — אם הציבור לא יפקח ויבקר אותו ללא הרף.

על איזה ציבור את מדברת?

כל הציבור: בני מושבים, בני קיבוצים, אנשי הערים. איננו רק תנועה של סטודנטים. פנינו לאוניברסיטה, כי סטודנטים זהו פוטנציאל, ציבור ער, בעל משקל ציבורי.

מוטי: בארץ, משום־מה, ייחסו משקל רב לצעירי התנועה הקיבוצית כגוף תוסס ובעל פוטנציאל. צר לי, אך אינני חש במחאתם מול מחדלי המלחמה.

אלי דואר: אני הגעתי לתנועה כדי לתרום מזמני המועט לשינוי פני הדברים. אני תלמיד רפואה, 40 שעות לימוד ומעבדות בשבוע. באתי לחפש את אותו הציבור שיש לו מה לומר בבעיות ניהולה של החברה הישראלית והמוכן לא רק „לקטר" בין החבר'ה, אלא ליישם את רעיונותיו. אני רואה עצמי כאיש „מילואים" בכל הנוגע לצד הפוליטי.

רבותי, אפשר לדעת מה מציק לכם?

מוטי: מציק לי מאד שהחברה הישראלית הפכה לחברה הישגית, כולל חברי הקיבוצים. מטרתם המקורית היתה לכונן חברה ערכית ולדאבוני הם כל־כך משתלבים במערכת ההישגות, שקנה־המידה הבלעדי שלה הם ההישגים החומריים. חברה זו הקימה מנגנונים המעדיפים לשרת את עצמם ולא טובת הציבור לנגד עיניהם. כאזרח המדינה הרוצה בשינוי, החלטתי להפסיק את לימודי ולהתמסר לעבודה פוליטית.

תראה, 250 שמיניסטים, מבתי־הספר של צפון תל־אביב, שאלו, במסגרת של ערב שאלות ותשובות בו השתתפתי — האם כדאי לנו לחיות במדינה כזאת? ואותם תלמידים, תוך זמן קצר יתגייסו. הם יצטרכו להגן עלינו. איך יכולים הם להגן עלינו כשאין הם שלימים עם ייעודי המדינה?

נעמי: כואב לי, שכשיש מלחמה אחד מוכן למות למען חברו, אך יום אחד לאחר שזו נסתיימה — אדם לאדם זאב. כואב לי לראות כיצד אנו רוצחים זה את זה בכבישים, באי־התחשבות מינימלית. הבעיה שלנו היא כיצד לחיות בארץ זו ולא איך למות למענה. מוכרחים לחשוב יחד כיצד ליצור אווירה שתנעם לנו, שתפתה יהודים לבוא לכאן.

רבונו של עולם, מהי המדינה הזאת?! מהי הציונות שלנו היום? האם אתם רוצים לסגור כבר את העסק? להסתפק בשניים וחצי מיליון יהודים וזהו זה?

רוברט: מאז שאני זוכר את עצמי, למדתי כי ישראל היא מבצר הדמוקראטיה. חוששני שהדמוקראטיה נעלמת והמבצר נשאר עומד. רוב ההחלטות בארץ זו מתקבלות על ידי קבוצת אנשים הכופה את עצמה עלינו. אותה קבוצת מייסדים כוננה את המדינה, הגשימה דברים נהדרים, אך מתי? ב־1948 ולפני זה. אך האם כל אלה עדיין מסוגלים כיום, ב־1974, להמשיך ולנהל את חיינו?

אלי: מציק לי שאלה המסוגלים לשנות את פני הדברים — אינם עושים דבר. אני חש עצמי תלוש מהמצב, מהחברה — כפי שהדברים באים לידי ביטוי במסגרות הפוליטיות והמנהיגות הקיימת. אינני יודע לאן פנינו מועדות! מציק לי שהמושג מדינה הפך לערך חסר־משמעות. עשרים וחמש שנות מדינה וטרם נוצרה כאן בארץ משמעות ישראלית, שורשית. הצטרפתי אל ציבור איכפתי כדי יחד למצוא את דרכה של המדינה.

מה אתם מתכוונים לעשות?

אלי: לארגן תנועה ציבורית בלתי־מפלגתית.

מדוע בלתי מפלגתית?

אלי: כי למפלגות כיום תדמית מסואבת. אין כל סיכוי לשום שינוי מהותי במתכונות ובמסגרות הפוליטיות הקיימות.

(המשך בעמ' 22)

ראיון עם מרדכי (מורה'לה) בר־און, ראש מחלקת הנוער והחלוץ בהסתדרות הציונית העולמית

הלוואי והייתם בבל...

מספרים על נשיא ארצות־הברית שכל אורח במדינה יכול לעצור אותו בכל רגע ולשאול: „אדוני הנשיא, מהו מצב האומה בשעה זו?" דומה שאותו סיפור מתאים גם למורה'לה, וה־שאלה במקרה זה תהיה: אדוני ראש מחלקת־החלוץ־והנוער־בהסתדרות־הציונית־העולמית, מהו בשעה זו מצבו של הנוער היהודי בארץ פלונית? ומובטח לך כי תקבל תשובה מלאה ומעודכנת. כי זאת לדעת, שמורה'לה הינו סוכן־נוסע של העם היהודי, המבקר בקהילות ישראל והמתמצא היטב בבעיותיהן.

תנועות המחאה של הסטודנטים ברחבי העולם בסוף שנות השישים הונהגו במידה לא מבוטלת על־ידי נוער יהודי שעמד בראשן. התנועות, במידת־מה שקעו. מה בא במקומן והיכן עומד כיום אותו נוער יהודי?

אנשים שאינם בקיאים בטרמינולוגיות פוליטיות מרבים להשתבח בכך ש„השמאל־החדש" מת. זוהי אמירה בלתי מדוייקת, ומונעת ראית ריאלית של דמות הנוער היהודי כיום בעולם. כאשר טוענים ש„השמאל־החדש" מת — יש לזכור שבארגנטינה או בארצות הלאטינו־אמריקניות מעולם לא היה „שמאל־חדש", כי אם שמאל־לאומני, שבשנתיים האחרונות נתחזק עם שובו של פירון, כולל האירועים הדראסטיים שהתחוללו באורוגוואי ובצ'ילה. מהפכת־הנגד בצ'ילה והשתלטות הצבא באורוגוואי העמידו את השמאל בפני פרשת־דרכים. ומסתבר שפירון איננו קדוש מעונה, אלא פשוט פאשיסט, או אם תרצה, גירסה מודרנית יותר של מוסוליני.

המסקנה: יש לצפות לזעזוע כללי ויהודי בשנותיים הקרובות. בארצות אלה הנוער השמאלי־המיליטאנטי עדיין חי ותוסס, והוא הדין גם לגבי צרפת, שבה המאבק בין השמאל והימין עדיין חריף. כל שנה, בחודש מארס, פורצות בצרפת מהומות סטודנטים. לדעת הריאקציה הגוליסטית, נמאס לתלמידים ללמוד, הם עייפים ויוצאים לרחובות מבלי לדעת בדיוק מה רצונם. וזהי כמובן תפיסה ריאקציונית המתעלמת מתסיסה, מאי־שביעות־רצון מהמשטר, מביקורת הגוליזם בפרט והקאפיטליזם בכלל.

היכן הנוער היהודי בתמונה זו?

בצרפת הנוער היהודי עדיין מושפע מזרמים שמאליים ומאידיאולוגיות קיצוניות, כולל כל הניואנסים האפשריים של „השמאל־החדש": טרוצקיזם, מאואיזם, אנארכיזם ועוד. נכון הוא שגם בקרב הלא־יהודים מתחוללת התארגנות של הימין הקיצוני הפאשיסטי, לגבי היהדות אפשר לומר שאלו הן קבוצות רביזיוניסטיות, אך אין לראותן בשום־פנים־ואופן כקבוצות פאשיסטיות. כללית, ישנה התעוררות והתגבשות שמאלית בקרב הנוער הער, שהוא המיעוט; הרוב הוא אדיש.

ומה בארה"ב?

בארה"ב הביטויים הפוליטיים של „השמאל החדש" נעלמו מעל פני השטח. מזה שלוש שנים כמעט שלא ראינו הפגנות בקאמפוסים וברחובות. „השמאל־החדש" האמריקני הושפע מצד אחד ע"י מרקוזה ומצד שני ע"י האידיאולוגיות האירופאיות, כולל זרמים אנארכיסטיים שונים. כל אלה אי־נם פועלים יותר בקאמפוס האמריקני. אפשר לומר שהשמאל החדש האמריקני, כתופעה פוליטית או אידיאולוגית, כמעט נעלם; הוא נדחק לשולי הפאנורמה הסטודנטאלית. אבל היום מדברים באמריקה על שמאל, ושמאל פירושו — אנטי־קולוניאליות. מה שהיית פעם רוח־אנטי־וייטנאמית, עתה, עם פרוץ פרשת ווטרגייט, מכוונת כלפי שלטונאות אנטי־ניקסו־ניאלית, שהיא — הגנה של הדמוקראטיה האמריקנית. לפי גירסה זו, ווטרגייט היה [illegible] באמצעות מימסד הנשיאות, ובדרך שקמה. ווטרגייט זהו המחסום שהציבו הפרוגרסיביים נגד הפאשיזם באמריקה, ושמאל פירושו הגנה על החירויות האמריקניות במובנן הקלאסי.

לפנינו התנגדות חריפה ביותר לאימפריאליזם האמריקני, אשר מתבטא באידיאולוגיה של התבדלות. בעבר כל מעור־בות אמריקנית התפרשה כ„אחריותה של אמריקה כלפי העולם החופשי". לדעת חוגי השמאל זהו תירוץ להשתלטות אימפריאליסטית.

השמאל איננו דוקטרינארי או אידיאי אלא פאציפיסטי; אנטי מימסדי, אנטי מימשלי; זהו חיפוש אחר צדק, אחוות־אנושית, זהות עצמית במשמעות המוסרית של המלה והת־נגדות למטריאליזם. הלכי־רוח אלה בולטים מאד ברחוב היהודי. באמריקה ישנה עייפות; אין מאמינים עוד בסיכוי לשנות את העולם החיצוני, אבל מאמינים באפשרות להש־תנות לאור ערכים אלה ולשנות בדרך זו את הסביבה שלך. בעצם, חלק מתביעות השמאל הסטודנטאלי הוגשמו; ה־רפורמות באוניברסיטאות בוצעו.

איך ישראל נראית בעיניהם?

עמדתם של יהודים לגבי ישראל עדיין טבועה בהלכי־רוח עליהם דיברנו. לא נכון יהיה לומר, שכיוון שהשמאל־החדש מת, אז כל היהודים הם מעכשיו לצידנו. אנו עדיין נראים בעיני רוב הסטודנטים היהודיים כעומדים מצד הלא־נכון של המתרס. אנו נראים כקשורים לניקסון ולאימפריא־ליזם האמריקני. אנו נראים כבעלי נטיות אקספנסיוניסטיות ומיליטאריסטיות. זוהי עובדה המרגיזה אותנו; איננו מסכי־מים לאבחנה זו, אך בעיניהם כאלה אנחנו.

איך מגיב הנוער היהודי על אווירת המחדלים והביקורת על ההנהגה בישראל, ואיך השפיעה עליהם מלחמת יום־הכיפורים?

דומה שאנו חוזרים על אותה טעות שעשינו בהערכת הנוער את מלחמת ששת־הימים. מלחמת יום־הכיפורים היתה לגבינו מלחמה גדולה, מזעזעת, מקרקרת אושיות חיינו והשפעתה עלינו היא עצומה. אנו נוטים לחשוב שלאחר ששת חודשים, העולם היהודי עדיין מזועזע. שש שנים לא חדלנו לדבר על השפעת מלחמת ששת־הימים בגולה. והדבר אומנם השפיע, אך לא כל־כך על הנוער. יש לזכור שנוער מושפע לא רק ממאורע חד־פעמי, אלא גם ממאורעות שמתחוללים לאחר־מכן. מאז מלחמת ששת־הימים אירעו בארץ הפגנות סטודנטים, התנועה הפלשתינאית התפתחה וכן עמדתנו השלילית כלפיה, היו גם איקרית ובירעם, ועקראבה, ורפיח — וכל אלה זיעזעו את הסטודנט היהודי לא פחות, אם לא יותר, מאשר מלחמת ששת־הימים. פעולות אלה היו שוליות בלבד, ביחס למלחמת ששת־הימים, אך הסטודנט היהודי קרא על כך בעיתוני אמריקה ובפרטי פרטים. לגבי הסיפור האנושי על כפר ערבי קטן שנפגע, שהוא רואה אותו על מסך הטלוויזיה בתוספת ראיון עם ערבי פלשתינאי המספר את שקרה לו — יכול להרשימו הרבה יותר מכיבוש ישראל של ואדיק שרון או מכיבוש סיני ב־1967.

המלחמה האחרונה השפיעה עליהם הרבה פחות ממה שאנו מוכנים להאמין, ובינתיים עברו כבר ששה חודשים ודברים נוספים נתרחשו בארץ. וישראל סולטת הדים אל היהודי המתעניין בה שהם שונים ומשונים. קשה עדיין לדעת את המאזן הסופי, — אך פרשת „מיהו יהודי" מלה הדים החמורים ביותר בשני הכיוונים: גם בקרב הנוער האורתודוכסי שאינו מבין מדוע המפד"ל נכנסה לקואליציה בניגוד לדעת הרבנים, וגם בקרב נוער חילוני או רפורמי, או קונסרבטיבי, שאינם מבינים את הבעיה מתחילתה ועד סופה.

הוא הדין לגבי המאבק על הרכבת הממשלה. תנועות המחאה בארץ, בשלב זה לפחות, מתקבלות כאישור לתחושות מחאה גם בגולה. הנוער היהודי בגולה טען מזמן שבישראל קיימת סטגנאציה; ישראל נלכדה בידי כוחות ריאקציוניים, אין בה־שינוי, היא מטריאליסטית, היא נגררת אחר אובדן ערכים ואובדן דרך. ההוכחה — גם הישראלים אומרים זאת. אולם אני סבור שלתנועות המחאה תהיה בסופו של דבר גם השפעה חיובית.

כיצד אתה מעריך את תנועות המחאה הקמות כיום בארץ?

אני מאמין שאנו נמצאים בעיצומו של שינוי פוליטי וחברתי רציני. שטות לחשוב שבמדינה דמוקראטית ניתן לשנות משטר תוך שלושה עד חמישה חודשים, אלא אם כן הכיוון הוא לעבר דיקטאטורה. לשם כך מספיק אפילו לילה אחד, כדי לתפוס בכוח את השלטון. אך דווקא משום שאנו חיים במשטר דמוקראטי, צריך להבין שתהליכים כאלה לוקחים זמן. וטוב שלוקחים זמן.

אחד הדברים המפתיעים לטובה אלה הן תנועות המחאה. אינני מזדהה עם מוטי אשכנזי או עם כל חבורת חיילים משוחררים אחרת, אך בישראל תנועת מחאה של חיילים משוחררים היא בדיוק הפוכה במהותה לתנועות המחאה של חיילים משוחררים שהיכרתי בהיסטוריה. בדרך־כלל, חיילים משוחררים זהו פתח לפאשיזם. כך זה היה כשחזרו חייליהם של מריוס וסולה לרומא, וכך זה היה כשחזרו החיילים הגרמניים בסוף מלחמת־העולם הראשונה והצטרפו לנאציזם. אצלנו המצב הוא הפוך; טענת החיילים המשוח־ררים איננה שהשלטון איננו אפקטיבי, אלא שהשלטון איננו מתחלף! אין לקבוצות הללו עדיין אידיאולוגיה מגובשת, אך זו שקיימת מדברת על החלפת השלטון. וזוהי אידיאו־לוגיה דמוקראטית! אנו נתעיע את העולם בזה שלראשונה בהיסטוריה תנועה של חיילים משוחררים תהיה תנועה הדורשת דמוקראטיה כנה ועמוקה. אצלנו הגנרלים מתייצבים בראש תנועה לדמוקראטיזציה. מה תובעים הגנרלים של „אתגר", שלטון יותר אפקטיבי? שלטון ללא אופוזיציה? להיפך, הם רוצים בחירות איזוריות, שפירושן יותר דמו־קראטיה. יקח זמן עד שהעניין יובן. אני רואה את התופעה בפרספקטיבה גם כשאינני מסכים לפרטים אלה או אחרים. אני יכול לחשוב שמשה דיין צריך להישאר בממשלה, ובאותו זמן גם להעריך את תנועות המחאה כתנועות חיוביות. אומנם בגולה תנועות־המחאה מחזקות את ההרגשות הלא־טובות של הנוער היהודי, אך אין זה עדיין סוף פסוק.

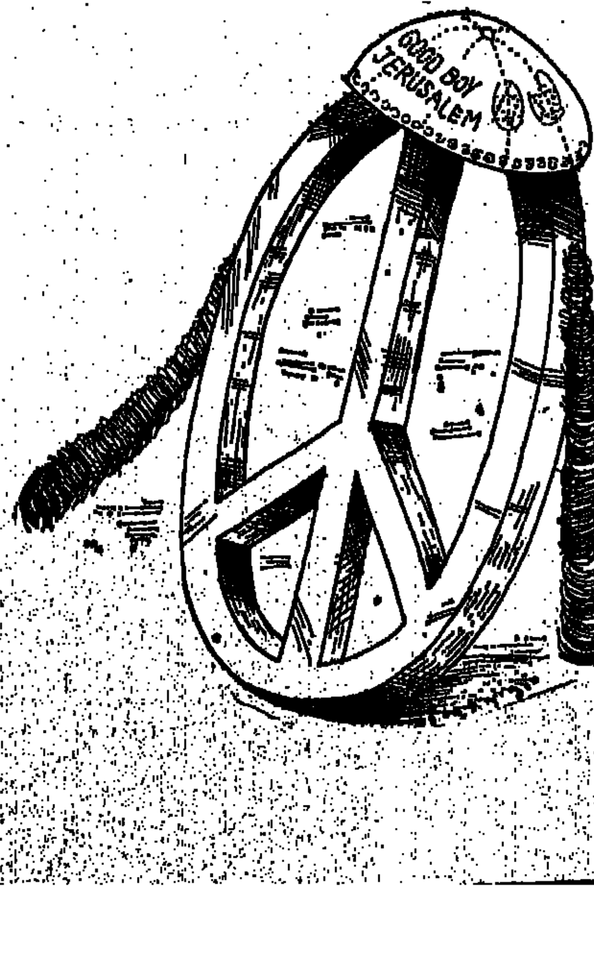

ראיין ישראל זמיר

* „השמאל־החדש" לא מת, הוא הפך לשמאל פאציפיסטי
* רוב הסטודנטים היהודיים רואים את ישראל ניצבת בצד הלא־נכון של המתרס.
* תנועות המחאה בישראל — תהליך מבורך! לראשונה בהיסטוריה חיילים משוחררים דורשים יותר־דמוקראטיה.

אולי תפרט את תגובות הנוער היהודי למלחמת יום־הכיפורים?

התגובה של הנוער, אם לאפיין אותה, מתחלקת כך: מעט מאד בני נוער וסטודנטים עברו תהליך של מאדישות־יהודית לפעילות־למען־ישראל. רוב האנשים הנמצאים במפת ההתעניינות והאיכפתיות שלנו היו גם קודם לכן קשורים אלינו. רובם היו כבר בארץ וישראל חדלה לשמש עבורם מושג אבסטראקטי או אידיאולוגי והפכה לדבר חי של אנשים שאותם הם מכירים, מוקירים ומזהים עצמם עימם. לגביהם מלחמה פירושה סכנה ממשית לקיומם של אותם אנשים.

סוג שני הם סטודנטים שלא היו אף פעם בישראל, אך הגיעו אל היהדות כתוצאה מעליית האתניות, ובעיקר הכוח־השחור, בארה"ב. אלה החלו לחפש את זהותם־העצמית והגיעו ליהדות, עימה הם מזדהים ואותה הם מבליטים. מאז 1969 קמו בארה"ב כ־350 פאקולטות חדשות ללימודי יהדות. אם נעריך כי בכל אחת מהפאקולטות לומדים כמאה סטו־דנטים בממוצע — נוכל לומר ש־35 אלף סטודנטים למדו יהדות. זהו פוטנציאל רציני. ברגע שפרצה מלחמת יום־הכיפורים יהודים אלה הזדעזעו מפני סכנת שואה אפשרית. סופרים כמו אלי ויזל ואחרים גרמו להתגברותה של תודעת־שואה בקרב הסטודנטים. לפנינו פריפריה, מיעוט גדול, בין אם יש לו קשר עם ישראל או עם היהדות — הוא ניצב לצידנו במלחמה האחרונה.

ומה לגבי הרוב?

הרוב היהודי האדיש — עדיין שריר וקיים. זו קבוצת ה„פוסט־אסימילציוניזם" — בנים ובני בנים לדורות של מתבוללים. אין לאלה שום מושג על מהות יהדותם. כדי שיבינו מה זאת יהדות וכדי שיוכלו לחזור אליה, הדבר דורש מאמץ עצום. רובם יצרו לעצמם מעין „דפנס־מכניזם" (מנגנון־הגנה) לנושא היהודי. קל להם יותר להיות אוניבר־סליסטים.

האם אליהם המחלקה שלך מגיעה?

בדרך כלל מעט מאד. פה ושם כן, ובדרך התמימה ביותר. טבעם של סטודנטים שהם מטיילים בעולם הרחב. רבים מהם עברו את דרום־אירופה, כולל הריביירות למיניהן, ואיכשהו הגיעו גם לישראל. הנער יודע שהוא יהודי, והדבר קשור גם עם ישראל. ברגע שהוא בא — לרוב משהו נפתח בו. ואם אין הוא עצלן מושבע — אז הוא מתחיל להתעניין. זו הדרך הכי אפקטיבית לקרב את הבלתי ניתנים לקירוב. כשאתה פעיל בקאמפוס — הוא לא יבוא אליך, אלא אם במקרה ישמע שמרצה מהונן מדבר בנושא זה.

בארה"ב אנו עובדים על כ־20% מהנוער היהודי — שאליהם אנו מגיעים. ישראל והמפגש עימה — כמובן שמגביר את הזיקה.

באילו דרכים ניתן לעבור את „אחוז החסימה" הזה?

קיימים טלוויזיה, רדיו, עיתונות, סמינרים בקאמפוסים ועוד. לפני שנתיים ניסינו גם „גימיק" בלתי שיגרתי שקראנו לו: "Freedom-Bus" („אוטובוס החירות"). שכרנו אוטובוס ובתוכו נכללו צוותי מסבירים, מרקידים, חומר תעמולתי, „פוסטרים" וכן זוג עולים מרוסיה וישראלי אחד. יצאנו במסע נרחב לערים הנידחות של ארה"ב כשאנו מתעכבים בקהילות היהודיות הקטנות, בקאמפוסים ובמקו־מות בהם ידענו שמרוכזים יהודים. אולם אינני רוצה ליצור אשליה שאנו באמת מגיעים להמוני נוער יהודי. זו עבודה איטית. בשנה האחרונה הורחב חוג המתעניינים בישראל לא רק תודות לנו, אלא גם תודות לעבודתם של חוגים יהודיים אחרים.

מה בקשר לשליחים?

כיום יש לנו הרבה שליחים קהילתיים שעיקר עבודתם בקאמפוס ומתוצה לו לארגן סמינרים, אסיפות, מסיבות וכו'.

אך יש הגבלות בתקציב: אילו יכולתי היום „לנטוע" שליח בכל קהילה בת 5000 יהודים — וישנן כמאה ערים כאלה, היו לכך תוצאות: לו קיבלנו כסף לעוד מאה שליחים — זה היה דבר עצום. כיום יש לנו שליחים ישראליים בכחמי־שים קהילות. עתה החלו בתי־כנסת רפורמיים וקונסרב־טיביים לבקש מאיתנו שליחים, שהם יממנו את אחזקתם. כן, ישנה התקדמות, אך לדעתי היא איטית מדי.

האם האידיאולוגיה הבסיסית נשארה כשהיתה: ציונים ואנטי־ציונים, או גם כאן חל מעין פלוראליזם?

קיימות קבוצות יהודיות שמאלניות המתנגדות לישראל. אלה שייכים לרוב לארגונים שמאלניים־כלליים והם אינם מזדהים כיהודים, אך מאידך גיסא אינם מכחישים עובדה זו. אתה פוגש אותם כשהם מלאי ביקורת על ישראל, כולל שנאת עצמית.

אך תופעה חדשה צצה, שלדעתי כדאי לשים אליה לב. ישנן היום קבוצות קטנות של אינטלקטואלים ופרופסורים צעירים שכבר היו קשורים עימנו בעבר ואין הם אנטי־ישראליים או אנטי־ציוניים. אין הם מתנגדים שישראל תשגשג ותפרח. זהו לדעתם חלק מהפאנורמה היהודית. הם מדברים על: הצמחת אלטרנטיבות ליהדות, וטענתם: „אנו רוצים ליצור ברירות שונות לעם היהודי ולא לשים את כל הביצים בתוך סל אחד; זו טעות לרכז את כל מעייני היהודים באי־ש שעלולה גם חס־וחלילה להישמד". דרכה של המסורת היהודית היתה „לפזר" את היהודים, כמו שנאמר אפילו בדברי חז"ל — „צדקה עשה הקב"ה שפיזרנו בין הגויים ומכאן נשמרו ולא הוכחדו". ועובדה היא שכל עם אחר שלא נפוץ — נעלם.

אם גירסה זו לא תכוון נגד ישראל, אלא לחיזוק הגולה — אין בזה כל רע. פה ושם, כדי להצדיק את קיומם, הם מתקנטרים עימנו, וזו שגיאה. כי בין אם נרצה בין אם לא נרצה, „הביצים" לא תהיינה אף פעם מונחות בתוך סל אחד, לא בעוד שלושים, חמישים או מאה שנה. קבוצות כאלה ללא השראת ישראל — לא תחזקנה מעמד. יש לנו דיאלוג עימם. אלה אינם שונאים או אויבים. הם סבורים שלישראל מקום מוגבל בקיום היהודי הכולל ויש צורך לעשות לחיזוקה ועצמאותה של הגולה. יש עימם ויכוח שהוא עקר: האם ישראל היא מרכז של העם היהודי. הוויכוח עקר, כי זו שטות מצידנו לתבוע מרכזיות. אם לא נהיה מרכז במובן זה שנוכל לשרת את הגולה, להשרות ולהאציל עליה בדרך רוחנית, יצירתית, אינטלקטואלית — לא יועילו לנו אלף החלטות של קונגרסים ציוניים.

ומאידך גיסא, להעלים את עובדת מרכזיותה של ישראל על יתרונותיה — תהיה התעלמות מיכולת תרומת ישראל לקיומן. הוויכוח: פומבדיתא וירושלים — התשובה איננה צריכה להיות „לא, אתם לא בבל". אלא „הלוואי והייתם בבל"!, זו לא היתה תקופה כל כך גרועה בתולדות עמנו, כשפרחו קהילות יהודיות מחוץ לארץ־ישראל. אך לדאבוני, כיום זו איננה המציאות. הלוואי ונתחרה בינינו; מי יוצר יותר יצירה יהודית חדשה; והלוואי ונהיה כה חזקים שנוכל להזין אלה את אלה, כפי שעשו זאת בבל וירושלים במאות החמישית, והששית והשביעית לספירה.

ברשותך נחזור למעשה העשייה. מהו מספר המתנדבים שבאו בתקופת המלחמה?

תנועת המתנדבים היתה מאכזבת מבחינת המספרים ונהדרת מבחינת איכותה. באו לארץ בתקופת המלחמה כ־6000 מתוך למעלה ממיליון, וזהו מספר נמוך, וישנן לכך סיבות. ציניקנים אומרים שצריך לערוך מלחמות בסוף יוני, כשנגמר הסימסטר...

הרוב שבא עבד ברצינות, התלהב מאוד והיתה לו הרגשת סיפוק. רוב הקיבוצים, שבניהם גוייסו, היו אסירי־תודה למתנדבים ואלה חשו היטב את חיוניותם.

אינני משוחרר מההרגשה שהמתנדבים והאולפניסטים הרבים השוהים בקיבוצינו מהווים פוטנציאל קליטה רציני שאיננו מנוצל. הקיבוצים אינם משקיעים די ואף לא הסוכ־נות היהודית, וחבל.

נכון, עד המלחמה הרבה קיבוצים זלזלו במתנדבים ורק לאחרונה חל מפנה בנושא זה. גם התנועות הקיבוציות ניגשו לבסוף ברצינות לבעיה.

מהי תכנית „החלוץ היהודי" — שפירסמתם לאחרונה?

הוכנה תכנית לנוער המתכוון לעלות, שיתנדב תחילה לעבודה במשך שנתיים בישראל, ובמהלך תקופה זו לגבש את עלייתם והשתקעותם בישראל. המדובר על עלית, אך בדרך קולקטיבית. מסתבר שתנאי קליטתו של העולה היחיד הם קשים ביותר והקבוצה תקל על תהליך זה. אנו רוצים לכוונם אל יעד קליטה ראשוני שאת השנתיים הראשונות יבלו בו. ייתכן שירצו להישאר ביעד העליה החלוצי שקבענו להם וייתכן שלאחר מכן יתפזרו.

למה אתה מתכוון כשאתה אומר „יעד חלוצי"?

יעד חלוצי זהו מקום התיישבות בעל חשיבות לאומית שהתגמולים החומריים־הקארייריסטיים אינם מספיקים כדי שילך לשם.

אנו רואים כיעדים חלוציים את ההתיישבות בתנועה הקיבוצית; התיישבות ופעילות חברתית בעיירות־פיתוח ובפרברי־עוני; התיישבות חקלאית או עירונית באזורי פיתוח, כמו רמת־הגולן או חבל־הבשור.

אולי אתה מוכן לתאר נסיון כזה.

אם למשל חבל הבשור הוגדר כאיזור פיתוח, אז אנו נשלח לשם קבוצה של שלושים איש לעבודה התנדבותית. ייתכן שחלק מהם יתחיל כקומונה ואחר־כך יתפזר. אך הסיכוי הוא שחלק מהם יכה במשך השנתיים שורשים ויישאר שם. בתקופת הקליטה, שהיא שנתיים, אנו נבדוק את האנשים ונסייע ביישובם.

אתם לוקחים אקדמאים ומיישבים על אדמה? אתה באמת מאמין שזה ילך?

בנווה־אילן, ליד ירושלים, יושבת כיום קבוצת עולים מארה"ב המתפרנסת מתעשייה מתוחכמת, מחינוך, מאדמי־ניסטרציה ומחקלאות. זהו דגם כפרי. רענן וייץ מדבר על פיתוח מושבי חממות בחבל־הבשור. חממות מאפשרות גם עבודת־חוץ, אם בקואופרטיב של עולים יש גם פרופ־סור אחד לבלשנות — אז הוא יגור במושב וילמד באוני־ברסיטת באר־שבע ואשתו תעבוד בחממות. משהו מתכונת כזו הוגשם גם בכרמיאל על־ידי גרעין „שעל" של „הבונים". הגרעין אמנם התפזר, אך לדעתי אין לראות בכך כשלון.

התפזר בארץ או חזר לארה"ב?

רובם גרים בכרמיאל, אך לא כקואופרטיב. גם התנועות הקיבוציות עשויות להיהנות מקבוצות כאלה. כיום קיים כבר קיבוץ אדמית — בוגרי אולפנים ומתנדבים, קיבוץ גולן, ולאחרונה אף התנועה הרפורמית הכריזה על רצונה לכונן בארץ קיבוץ. זהו דבר שאין לו תקדים. WOJS — הארגון העולמי של הסטודנטים היהודים — אף הוא מדבר על שנת שירות בקיבוץ.

כן, ישנה התעוררות רצינית בחלקי עולם שונים, אך קשה עדיין להעריך את ממדיה וסיכוייה.

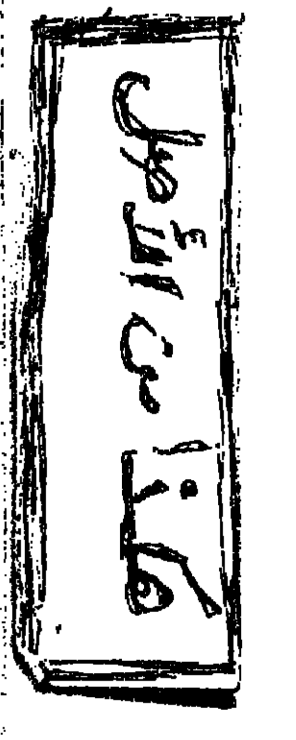

(פרק מסיפור)

לזכור הורי, שבחייהם ובמותם לא נפרדו

בלילה על ההר

מאת לוי יצחק הירושלמי

המתים אינם מדברים. הם אולי מפחידים ואולי הם שומרים עלינו. אני לא מפחדת כאן. דווקא כאן אני מרגישה עצמי חזקה יותר. בטוחה יותר — אמרה סבתא צפורה בעלותנו להר הזיתים בשעת לילה מאוחרת. באנו ללוות את בנה, הוא דודי, למנוחת עולם.

מנהג ירושלים, שאין מלינים את המת. החזיר אדם נשמתו — מייד מתחילים בהכנות להביאו לקבר ישראל, ביחוד אם בחייו קנה נחלה לעצמו. אנשי חברה־קדישא כבר מורגלים בכך, הגבאי הראשי מוציא הוראה השמש יוצא בהול ודחוף להזעיק כל מי שצריכים לו, האנשים אשר על הטהרה, האנשים אשר על התכריכים והאנשים אשר על ה„דגל" * ולהביא הכלונסאות שווים של ברזל מחוברים להם לשמש מיטה לנפטר. המהומה גדולה והבהילות רבה והכל מוכן ומזומן בשעה היעודה, ולרוב באיחור קל.

הדוד הכין לעצמו גם נחלה וגם תכריכים. בצוואה שכתב הורה כה ואיך לנהוג אחרי מותו. כיוון שהכל היה ברור — נעשו ההכנות במהירות. שלוש שעות אחר שיצאה נשמתו יצאה הלוויה מביתו. המתים באו לחלוק לו כבוד אחרון. בשביל אלה היה זה קיום מצוות חסד־של־אמת. רבנים וחכמי־תורה נשאו מיטת הנפטר. ההליכה היתה איטית. מהבית פנו אל המקווה. שם נעשתה הטהרה. גופת הדוד הוטבלה טבילה אחרונה. אחר־כך נישאה מיטת המת אל הר הזיתים. הלוויה עברה על פני שכונות ורחובות שהדוד הילך בהם בכל שנות חייו. בראש צעדו תלמידים מבית־היתומים דיסקין, לבושים תלבושת אחידה. מכנסיים אפורים, חולצות בצבע סגול כהה וכובעים שחורים. הם קראו פרקי תהילים בקול מתנגן: „יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן". לפניהם כמו קיפצו ודילגו עניי־העיר וקישקשו בקופסאותיהם ומילמלו: „צדקה תציל ממוות".

שעה ארוכה הלכו המלווים עד שהגיעו אל רום ההר. גברים בלבד עולים אל בית־הקברות בשעת לוויה. גם זה מנהג ירושלים. אבל סבתא צפורה, ששמרה מנהגים בקפדנות, עלתה עם המלווים. ביקשה בכל לשון של בקשה, שהילדים יעלו גם הם ומשכה אותנו אל ההר. „צריך לראות סוף דרכו של האדם למען דעת את החיים מתחילתם ועד סופם", אמרה.

דמותה של סבתא צפורה בלטה בכל מקום. אולי משום שחברו בה כמה סימנים: פניה בהירים וקוסמים, קומתה גבוהה ומשקלה כבד. מעודה לא שקלה עצמה. כשם שמעולם לא מנתה אנשים ולא ספרה מנות של דברי־מאכל־ומאפה. אף לא מקובלת היתה עליה הספירה כפי שמונים עשרה אנשים למניין לפי תיבות: הושיע את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם.

צרות הרבה ידעה סבתא צפורה בחייה. ילדים הרבה, גם נכדים וקרובי־משפחה אחרים, כולם צעירים ממנה, קברה בחייה. היא לא יראה את המוות. רק מפני החיים נתייראה. פחדה מהקנאה המולידה צרות. תכופות פקדה את הר הזיתים.

„כאן יש לי משפחה גדולה. כאן יש לי עם מי לדבר. כאן שומעים אותי בסבלנות. אני מרגישה כאן כמו בבית". חשיתה ליבה אותו לילה. כשעמדנו אצל הקבר הפתוח של בנה, הוא דודי. „הנה, פה שוכב בעלי. לצידו האחד בני בכורי, לצידו השני בני האחר. מאחוריו בתי, לשמאלו נכדי, קצת הלאה עוד בן ובסמוך לו עוד בת וקצת הלאה אבי ואמי וחותנתי, סבי וסבתי. כל המשפחה כולה".

סבתא צפורה תפסה לרגע את ידי, ניענעה אותה קלות, שילחה בי מבט קודר וחודר וכולה אמרה חיל ורעדה. „אתה רואה, עכשיו כולם פה. אלה שהגיעו למנוחת עולמים ואלה שעתידים להגיע למקום הזה. לכן, רציתי שגם אתם, הילדים, תבואו, שלא יחסר איש. שכולם יהיו כאן. יחד. כן, היחד הוא העיקר".

היא דיברה ולא הזילה דמעה. אשה חזקה, חזקה מאוד. אילמלא כך לא היה בכוחה לגדל בעצמה את ילדיה בלא אב, בלא תומך.

כל הזמן דיברה — ולא פסקה. „אני רואה כאן את כולם. עכשיו גם המתים אינם דוממים. גם הם שוכבים במקום מנוחתם. גם הם קמו ממשכבם. הם עומדים כאן, מסביב לקבר הפתוח. יחד איתנו ומקבלים פני בני ועורכים לו קבלת־פנים ראויה. מכינים בעבורו כסא הכבוד. עורכים שולחן לסעודת ראש־חודש. אצלנו אין מוותרים על סעודת־מצוות. מנהג הוא דבר יפה. כי מנהג צומח מן החיים ונותן תוכן לחיים".

סבתא כמו קראה סיפור מתוך ספר החיים ודומה היה שהדברים מתרחשים לנגד עינינו. היא ראתה את אביה. תיארה אותו. סיפרה אודותיו. דיברה אליו. האזינה לו. ואולי, חלילה, נטרפה דעתה? לא. היא לגמרי שפויה.

„הנה" — אמרה בהתעוררות־פתע והצביעה בידיה אל פתחו של קבר — „הנה אבי לובש את הקאפטן ואת הזיבון־של־ראש־חודש. חובש את כובע־הקטיפה רחב התיתורה. גרביו הלבנות מבהיקות וסנדליו השחורים בוהקים והוא בא לחקביל פני נכדה. לצידו עומדת אמי שלי. לבושה שמלת לובן ופניה זוהרים כזוהר הרקיע. וגם היא מקדמת פני נכדה. כולם ניצבים כאן, עורכים השולחן לסעודת ראש חודש, שגם בני יסב עמהם. זו הסעודה הראשונה המשותפת להם. במרכז השולחן, קערה אחת עם בייגלאך וקערה אחרת עם דגים כבושים. ובין שתי הקערות בקבוק הבראנפין, כמו במעוננו בבתי־מחסה, ומקבלים את בני שלי במאור־פנים ובשמחה. אני שואלת אותם: מה השמחה הזאת לכם? שמחה זו מה היא עושה? איבדנו אותו, שיכלנו אותו. והוא עוד צעיר והשאיר אחריו אשה צעירה וילדים הרבה ללא פרנסה ובלא דואג. ואתם — שמחים אתם. מה השמחה הזאת לכם? אני שואלת ואבי משיב: אנו שמחים שחייו היו בטהרה ומותו בטהרה ושמור לו מקום בגן־עדן. והוא מוסיף: את יודעת, בתי, מי הביא לנו ראשון את הבשורה על פטירתו? את זוכרת את חיים, זה חיים העיוור, שעוברי־אורח היו מלגלגים עליו, שילדים היו מתקלסים בו, שמבוגרים היו מבזים אותו. כן, כן, חיים העיוור, שהיה מתפלש בעפר, סיפר לנו, שהנה צדיק גדול בא למעלה. הוא קרא: פיתחו השער — ויבוא בן, עירכו השולחן וישב בראשו. שאלנו אותו: צדיק זה מיהו? אמר: אחד משלכם, אחד מבני המשפחה שלכם. שאלנו אותו: מה לך ומי לך האיש הזה, שאתה כה שמח לבואו? ומניין לך, שצדיק הוא? השיב חיים העיוור: מה פירוש מניין לי? מה פירוש מי אני ומה אני שאדע? אם אני לא אדע — מי ידע? הרי בי היה המעשה. והוא סיפר מעשה שהיה... הנה הוא עומד פה, גם חיים העיוור בא לקבל את פניו. הוא ניצב ליד הקבר, הוא מביט איך מורידין הנפטר אל תוך הקבר הפתוח".

סבתא צפורה קראת בשמו של חיים העיוור. הפנתה מבטה אלי ושאלה: אתה רואה אותו? דומה היה לי, שאני רואה אותו. אדם שלא ראיתיו מימי, נשען על מקל, עיניו פקוחות רואות ואינן רואות. צועד לאיטו ומתקרב אל סבתא צפורה. כולו נרגש וסוער ולוהט. היא פונה אליו בתחנונים, שיספר אותו מעשה.

חיים העיוור נענה ומספר: „שנים הרבה התגלגלתי בחוצות עיר בלי בית, בלי קורת־גג, בלי משען. ביתי — פינות הרחובות. עיסוקי — קיבוץ נדבות. בשעות הבוקר הייתי בא לבית־הכנסת. שוחח מעט בבית־המדרש ותר אחר לחם־חסד. עיוור כמותי — מה יכול לעשות בבית־כנסת ובבית־מדרש? התפללתי תפילות אחדות. לא אלה שמרוססות בסדר־התפילה. אנשים התנכרו אלי. לפעמים גם התנכלו לי. נערים ביזו אותי. הייתי רעב ללחם. לתבשיל כלשהו. כשבאו מים עד נפש הייתי פוקד את בית־התמחוי ואוכל שם מן השיריים. הייתי עיוור. אבל ראיתי שמאכילים אותי בשאריות. קיבלו אותי לא בנפש חפצה. הייתי אורח לא רצוי. יום

*) אנשי חברה־קדישא, נושאי מיטת המת.

אחד אמרתי לעצמי: מה לי כאן ומי לי כאן? מדוע לא אנסה מזלי במקום אחר? אולי כאן ייטיבו עמי הבריות. אמרתי — ועשיתי. לקחתי מקלי ותרמילי, וזה היה כל מטעני, והלכתי צפונה. כך הגעתי לרובע־מגורים חדש. בשעת לילה תפסתי מקום בקרן רחוב. וישבתי על אבן קרה. שעה ארוכה ישבתי. חשתי קור בגוף וקור בנשמה. עייפתי ורעבתי. אף־על־פי שעיני כבויות וחשוכות — הרגשתי עצמי זר במקום הזה. אנשים חלפו על פני כאילו לא ראו אדם יושב בדד. והנה, נעצר לידי אדם. חשתי בכך. לא ראיתי. חששתי. אולי שודד? אולי מטורף? לא ידעתי מה מבקש האיש ממני. לא הוצאתי הגה מפי. חשבתי: אם לא אדבר — לא ירגיש בי. יחלוף על פני וילך לדרכו. אם יראה שאני עיוור — עלול הוא להתעלל בי. מי יודע? האיש דיבר אלי. הוא שאל: האם כבר אכלת? והקול — אנושי, לבבי, נעים, שופע חום, מלטף. השבתי: לא. היום לא אכלתי. אמר האיש: בוא עמי ותסעד לבך. לשוני כמו נאלמה. מה? — חשבתי ביני לביני — אדם מזמין אותי לאכול? לא שאל עוד שאלות, תמך בי, נתן מקלי בידי והוביל אותי. לאן הוא מובילני? התשובה באה לאחר הליכה של רגעים מעטים. כאשר מצאתי עצמי בבית, שבו קיבלוני בברכת שלום ובלב פתוח. בבית אמר לי האיש: אביא לך קערה ומים, תיטול ידיים ותאכל. אמרתי לו: אל יטרח כבודו. אלך לבדי ואטול ידיים. מארחי נכנס לתוך דברי: לא, לא, אביא לך קערה ותיטול ידיים. אין זו טרחה בשבילי. זו הנאה. זוהי מצווה שבאה בהנאה. הלך והביא קערה, מים ומגבת. גם הוא נטל ידיו, בירך וישב לצידי. אכלנו. הארוחה היתה חמה, טעימה ומלאה. כשסיימנו וברכת המזון, ביקשתי להודות למארחי הטוב ולבני ביתו שאכלתי משלהם ולפנות אל ביתי. נו, מה אמרתי? בית. ביתי? הרי ביתי הוא הרחוב; כל מקום לשם ישאוני רגלי, כל מקום לשם ישאני הרוח. אך מארחי עיכב בעדי. הוא אמר: למה תמהר? מה השעה דוחקת לך? אמרתי: השעה מאוחרת. שאל: איפה אתה גר? אמרתי: במקום כלשהו. שאל: מקום כלשהו זה היכן הוא? אמרתי: לא הרחק מכאן. שאל: היכן? אמרתי: בשכונה סמוכה. שאל: מה שם ייקרא לשכונה סמוכה זו? אמרתי: יש לה שם. שאל: אתה גר בגפך? אמרתי: בגפי. שאל: קרובים יש לך? אמרתי: אין. שאל: ומי דואג לך?? אמרתי: השם־יתברך דואג לי. שאל: ואיך אתה מתקיים? אמרתי לו: בעזרת השם. שאל: ואתה מתקיים? אמרתי: מתקיים. ופרצתי בבכי. לראשונה, אחרי הרבה שנים, בכיתי. ככל שהתכבדו צרותי וככל שרבו ייסורי — כך נסתם מעיין הדמעות ופחתה רגישותי. ולפתע שוב באה עלי הריגשה ושוב בכיתי. הדמעות מזככות, לא כן? מארחי שם ידו על כתפי ואמר: אל נא תתרגש, ר' יהודי. אל נא תתרגש, אדם. אחרי שבע שנים רעות, באות שבעים ושבע שנים טובות. אפשר, בא הקץ לסבלך. שאלתי: איך? מניין יבוא הקץ? אמר לי: בעזרת השם. שאלתי: ונוסף לעזרה זאת — מניין יבוא עזרי? אמר: בעזרת השם ייקבצו לך דואגים. לאחר שתיקה שאל: האם אני יכול ללוותך אל ביתך? השפלתי פני והודיתי: בית אין לי. כל מקום ביתי הוא וביתי בשום מקום. אמר: למה העלמת זאת ממני? אין זו בושה. אם אין לך בית — כאן יהיה ביתך. אחר הרבה־הרבה שנים ישנתי אותו לילה על מזרון, כר לראשי, שמיכה לגופי והמיטה צחורה, נקיה. בלילה הזה כמו ריחפתי בין שמי האושר. חלמתי וישנתי, ישנתי וחלמתי. וכל מה שראיתי בחלומי נראה כמו רחוק מעולם המציאות. למחרת לא ישבתי עוד בפינות הרחובות. בא הקץ לנדודים ולבזיונות.

„בהשכמת הבוקר ביקשתי לצאת כדרכי אל המקומות שבהם רגיל הייתי להסתובב באותן שעות. אך מארחי שוב עיכב בעדי. הוא אמר: לא עוד יהא מקומך ברחובות־עיר. אתה זקוק וגם ראוי לסידור. שב בבית, התפלל, סעד לבך, תנוח מכל תלאותיך, תתאושש מעט. אל דאגה, צריך להאמין, שעוד יהיה טוב. אנשים גדולים צמחו לנו מן האשפתות. אנשים גדולים קמו לנו מתוך הדלות. היו לנו עיוורים שהגיעו אל הגדולה. אין דבר, עוד יהיה טוב.

„כל אותו יום, עד שעת ערבית, לא חזר מארחי לביתו. בני ביתו נהגו בי כפי מנהגו. כל אחד טיפל בי, ישב עימי, שוחח איתי, סיפר לי, שאל, השיב, אך לא חקר ולא דרש. לא לחצו עלי. האכילוני והשקוני משקאות חמים וקרים, הלבישוני מלבושים נקיים ומגוהצים. אחרי הרבה שנות סבל כמו ראיתי אור בחיי. לעת ערב, כשחזר מארחי לביתו, כמו נדלק מאור גדול, ענק, שהאיר על כולם. מאור־פנים כזה לא ראיתי אף בטרם נלקח המאור מעיני. מארחי האיר פנים וכולו היה קורן. עוד בטרם פתח פיו חשתי, שהנה קרבה ובאה גאולתי. בשורה היתה בפיו: עכשיו יש לי בטחון מלא שיהיה לך טוב. מחר אתה עובר למעון. שם יהיה לך בית, שם יהיה לך בגד ללבוש ולחם לאכול. שם תלמד כל מה שתחפוץ. שם יהיה לך הווה ויובטח לך עתיד. הדברים מסודרים.

„עבר שעות לאחר־מכן לקח אותי אל מעון־העיוורים. ספר חיי נפתח מחדש. מאז הייתי. הוא החזיר לי את החיים. כל העת שהייתי במעון ביקר אותי תכופות, התעניין בי, שאל לשלומי, דיבר איתי, יעץ לי. היה לי לאב ולמורה. היה האיש הקרוב אלי ביותר. הוא גם הביא לי אשה. דאג שאקים בית, שאקים דור. הקימותי דור. אך לא היה בר־קיימא. שני ילדי מתו עלי, גם אשתי מתה עלי. נהרגו. נרצחו בדם קר. באש חמת. זה היה בלילה צונן ואפל בירושלים. לא יכולתי לחיות בלעדיהם. לא עברו ימים רבים וגם אני הסתלקתי מן העולם. אבל היו לי שבע־עשרה שנים טובות בזכותו. וזכותו תגן עלינו."

סיפר חיים העיוור. סיפורו ונסוג לאחור, נטל בידו מעדר וגרף רגבי עפר אל תוך קברו של מיטיבו.

רק פינה מקומו — וקרבו ובאו אחרים שסבתא צפורה קראה בשמם. כל אחד אמר דבר וסיפר סיפור. האוזניים היו כרויות וקלטו את הדברים שנחקקו על לוח הלבבות.

אמרה סבתא צפורה: „הטה אוזנך ושמע את הדברים שהם אומרים. מדברים כאלה לומדים את החיים. כאן אומרים כולם את האמת. האנשים קבורים כאן. אבל האמת איננה קבורה. אותה אי־אפשר לקבור. אותה צריך לספר. אתה רואה, הנה כולם; כל המשפחה כולה, כאן. כל אחד יוסיף נדבך מרגבי העפר אל הקבר הרענן. כל אחד ישים אבן. רק גברים. נשים אינן עושות זאת בעת לוויה. גם אתה תוסיף נדבך אל קברו של הדוד. זו מצווה. אתה שכן? פעם היינו רבים. מאוד רבים. כל מי שנתקלת בו היה משלנו. איש המשפחה. קרוב חוקן, ידיד, מכר, רע. המשפחות היתה מוקפת ומצויה באוכלוסיה בעיר. את מי אתה מכיר היום? ומי מכיר אותך? אתה עובר ברחובות אבולים ואינך פוגש מכר, או מודע. המשפחה גדלה, אבל מי מכיר מי, מי יודע מה? גם קרובי־משפחה רחוקים זה מזה. נפגשים בעת שמחה או בשעת אסון, חלילה. פעם כולם היו יחד בכל הענינים. בכל המצבים, בחגים, בשבתות, בימות־חול. היינו משפחה אחת. עכשיו יש משפחות. עכשיו כולם פה יחד. צריך ללמוד מהמתים. איך הם קרובים. הם באים לקבל כל מי שמיתוסף אליהם. כמו שנהגו בעבר לבוא אל ביתו של חולה בלי הודעה מוקדמת ובלי הזמנה — רק לראות מה שלומו. רק להתעניין ולדעת מה נשמע. רק להיות, שותף לצרה ולשמחה. כאן — הם יחד תמיד. עכשיו באו לקבל, הכינו לכבודו סעודת ראש־חודש. כפי שנהגו פעם אצלנו, במשפחה. בכל ראש־חודש היה משהו אחר מכין את הסעודה. היו סעודות הרבה. הסעודה השלישית, סעודת מלווה־מלכה, סעודת ראש־חודש, סעודה לסיום המסכתא, סעודה לסיום הש"ס, הסעודה הגדולה של ר' באזיר, שבה משתתפים כל תלמידי־החכמים, כל ראשי־הקהל, כל ראשי ה„דגל" וכל אנשי החברה־קדישא. היינו מכינים את הסעודות האלה. שמחות לא חסרו. סעודות לא חסרו. אפילו לא היה ממון. המעט שהיה הספיק לרבים. כן, פעם היו האנשים קרובים גם לרחוקים. היום — רחוקים גם מקרובים. שמעת סיפורו של חיים העיוור? מה היה הוא לדוד? מה קירבה היתה ביניהם? מה ידע איש על רעהו? מאום לא ידעו. והנה, כמה נעשו הם קרובים זה לזה! ושמא סבור אתה שהדוד עזר רק לחיים העיוור? טעות בידך. חיים העיוור עזר לדוד במידה לא פחותה. חיים העיוור ואנשים כמותו נתנו לדוד תשלמית בחיים. יום בלי מצווה, יום בלי מעשים טובים — יום מושחת לריק. חיים העיוור זימן לו מעשים טובים. על ידו נתגלגלה מצווה לידי בני. הוא יכול היה לעזור לאדם ולהיעזר. אולי להיעזר יותר מאשר לעזור. אפשר, בזכותו נפתחו לפניו שערי שמים ושערי גן־עדן. אולי בזכותו נערך לכבודו שולחן כזה. אולי בזכותו באים המלאכים לקבל פניו. אולי בזכותו היה הוא עצמו שליח של כסא הכבוד לקדם את פניו ולהושיבו בראש השולחן בסעודת ראש־חודש".

אילמלא אנשי החברה־קדישא והתפילות שנערכו לא היתה סבתא צפורה עוצרת שטף דיבורה. קולות־התפילה קטעו דבריה. סבתא הצטרפה אל המתפללים. אמרה את התפילות בלחש ולא קוננה. רק כאשר אמרו קדיש בכתה חרש. הליטה פניה בשתי ידיה. אמרה אמן — והזילה דמעה.

ביום התפילות אמרה לי: „נתקרב אל הקבר ונבקש סליחות ומחילות. כל אחד יבקש מה שלבו חפץ. צדיק כזה שהבאנו עכשיו למנוחת עולמים הוא שליח טוב לבקשות ולתחינות. את הוא יבקש — הוא ודאי ייענה. לחש תפילתך אל הקבר והדברים יגיעו עד לכסא הכבוד".

ניגשנו אל הקבר והתפללנו תפילה קצרה. אינני יודע מה לחשה סבתא באותה תפילה. גם אני אמרתי דבר בלחישה. לא התפללתי. רק שאלתי: „למה נמצאים כאן כל־כך רבים ולמה נותרנו כל־כך מעטים במשפחה?"

שמעה סבתא את שאלתי ואמרה: „שאל, בני, שאל, היושב במרומים הוא ישיב".

שאלתי את סבתא: „מה ישיב?"

אמרה: „הוא היודע".

שאלתי: „בכל זאת, מה ישיב?"

אמרה: „מי אני כי אדע, מי אני כי אשאל? ואולי אסור לשאול שאלות כאלה? אפשר, עבירה היא לשאול. צריך להאמין, שיבוא קץ לסבלותינו".

באנחות אנחה עמוקה, לקחה ידי בידה ואמרה: „הגיע הזמן לרדת מן ההר ולחזור לעולם בו אנו חיים".

כל הדרך, שנראתה לי ארוכה ארוכה, שתקה. משהגענו הביתה אמרה: „אתה יודע מה הרהורים הרהרתי כל הדרך? עין רעה. לא עלינו. שולטת לא רק בעולם החיים. אפשר, עין רעה של הבריות שלטת גם שם. למה אנחנו צריכים להיות שם כולם כה קרובים וכה צפופים? מדוע לא נהיה יותר מפוזרים? גם בעיר איננו כה לחוצים וכה קרובים. גם כאשר בני־אדם גרים במרחק זה מזה יכולים הם להיות קרובים זה לזה. לפעמים, אפילו גרים בקירבת מקום — האנשים רחוקים ומתרחקים זה מזה. צריך לשנות מעט — על ההר, למעלה. משנה מקום — משנה מזל. צריך לשנות מעט את המזל. אקנה לי נחלה במקום אחר. לא הרחק משם. אבל לא כל־כך קרוב. שלא כולם יראו אותנו יחד. שלא תשלוט במשפחתנו עין רעה, חלילה".

בתום שבעת ימי האבל הלכה סבתא לבדה אל חברת־קדישא וביקשה להמיר נחלה בנחלה — נחלתה הסמוכה לקבר בעלה בנחלה אחרת בשיפולי ההר. אנשי החברה־קדישא לא הבינו פשר דבר. סבתא לא גילתה להם מדוע איננה לעצמה אחוזת קבר במקום אחר. עתה, בטוחה היתה, כי המזל הטוב יאיר פניו לה ולמשפחתה.

שיר כלות
לנשואי הפנים לחוץ

בת־שבע שריף

וְכָל זֹאת מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא הָיָה בַּחוּץ מַה שֶּׁהָיָה בִּפְנִים,
וְלֹא הָיָה בִּפְנִים, מַה שֶּׁהָיָה בַּחוּץ.
רִבּוֹן הָעוֹלָמוֹת, רִבּוֹנִי הָעוֹלָמוֹת
יָכוֹל לִהְיוֹת גַּם הוּא
אַבְנֵי הַגַּעְגּוּעִים בְּכֶתֶר רֹאשׁ לַחוּץ.

וּמִתּוֹךְ שֶׁלֹּא הָיָה בַּחוּץ מַה שֶּׁהָיָה בִּפְנִים,
הִתְחִיל הַפָּנִים שָׁר אֶת שִׁירֵי
הַמּוֹרָדוֹת שֶׁל כָּל מַה שֶּׁצָּרִיךְ
הָיָה לִקְרוֹת
לְאִישׁ אֲשֶׁר: וַיָּמֶשׁ חֲלוֹמוֹת,
וּמִתּוֹךְ שֶׁלֹּא הָיָה בִּפְנִים מַה שֶּׁהָיָה בַּחוּץ,
הִתְחִיל הַפָּנִים שָׁר אֶת שִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת,
שִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת, שִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת,
צְאוּ וּרְאוּ מַה שֶּׁעָשׂוּי לִקְרוֹת
לְאִישׁ אֲשֶׁר: וַיָּמֶשׁ חֲלוֹמוֹת.
מְנוּחוֹת,
יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ,
וְשַׁלְוָה, בֵּינֵךְ, לְבֵין אַרְמְנוֹתַיִךְ,
הָרֶגַע,
זֶה הָרֶגַע,
רַק זֶה הָרֶגַע
לֹא תּוֹסִיף לְדַאֲבָה בּוֹ עוֹד
כְּלוּלוֹת פְּנִימֵךְ לִכְלוֹת חוּצֵךְ.

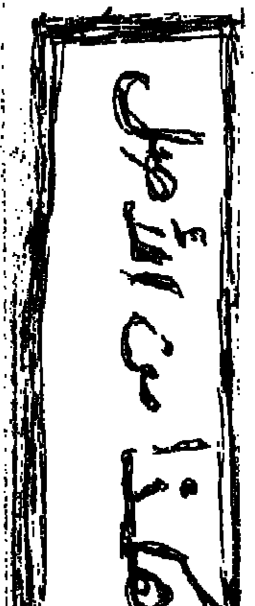

טיול ללוד

סיפור

מאת דן בן־אמוץ

לפעמים, כשאני חושב תוך כדי נהיגה על המוות שאורב לי באחד הכבישים ועל הסכנות הרבות שמהן ניצלתי בימי חיי, אני נזכר בטיול המטורף ללוד שערכתי פעם עם אלי פרוינד באמצע המאורעות. הרבה שנים חלפו מאז אך מראה התער בידו של הערבי עדיין חוזר בחלומות הבלהה שלי.
שבת אחת לפני הצהריים, כשכל ילדי המוסד ישבו בחדר האוכל הגדול והקשיבו לשחרית המוסיקלית המסורתית, ישבתי אני על המדריגות בחוץ ותכננתי לי נקמות מתוקות באברם ארליך.

אברם ארליך, זכרונו לברכה, והיה הילד הראשון בבן שמן שהתחיל לדבר איתי כשהגעתי לשם בגיל ארבע עשרה מחוץ לארץ. הוא גם היה הראשון שהזמין אותי לבלות את חופשת הפסח בבית הוריו. לאביו היו מאות כוורות בלב אחד הפרדסים של נס ציונה ובחופש ההוא עזרתי להם לרדות את הדבש. אברם, שהיה מחוסן בפני עקיצות, היה מוציא ללא מסיכה וללא כפפות — את חלות הדונג מתוך הכוורות ומעמיד אותן בחבית הצנטרפוגה ואני הייתי מסובב את הידית עד שהזהב המתוק היה ניתז מהחלות וממלא לאט־לאט את חבית העץ. אני זוכר אותו, את המשוגע הזה, צוחק בשיניו הלבנות לנסיונותי הנואשים להתחמק — על אף המסיכה והכפפות — מהדבורים הנרעשות שהתעופפו בזמזומי חרדה מעל פרי עמלן השדוד. למדתי הרבה דברים מאברם ארלין בחופש ההוא. פעם הוא הוציא מתחת לבלטות את האקדח הבלתי־ליגאלי של אחיו הגדול, לימד אותי לטעון אותו והירשה לי לירות שני כדורים בפרדס של אביו, בשלוש לפנות בוקר. הוא גם לימד אותי איך מלבישים קונדום ביד אחת.
כשנתיים לאחר שעזבתי את בן שמן פגשתי באלכסנדריה את אחד מילדי המוסד שנהרג מאוחר יותר בחזית אנציו ומפיו שמעתי לראשונה על מותו של אברם ארליך. הפלטפורמה שבה היה מעביר את הכוורות של אביו, התהפכה יום אחד לתעלה שלאורך הכביש ואברם נקבר תחת הכוורות ונעקץ עד מוות על ידי הדבורים.
את המוות המשונה הזה לא כללתי בין הנקמות שתכננתי עבורו אותו בוקר של שבת. איחלתי לו שורה ארוכה של אסונות — ראיתי אותו טובע בבריכת ההשקאה שבפרדס, שותה בטעות ליזול, דורך על מסמר אכול טטאנוס, נופל לתוך מכבש ויוצא ארוז בחבילת קש — אך מוות אבסורדי כל כך כמו המוות שנגזר עליו פשוט לא עלה על דעתי.

כעסתי עליו מאד. מראה הספר הערבי שעמד עם תער בידו מעל צווארי לא היה רודף אותי עד היום לולא התעלול המטופש אשר בגללו סולקתי מהשחרית ונכנעתי להזמנתו המטורפת של אלי פרוינד.
ישבנו כמדי שבת, ליד שולחנות ארוכים שהיו מכוסים מפות לבנות ושתינו קקאו לפני תחילת הקונצרט. אברם ארליך ישב מולי, בקצה השולחן, וניסה להצחיק אותי מבלי שזאב המדריך ירגיש בו. הוא דחף בתנועות קצובות את אצבע ידו הימנית לתוך אגרוף ידו השמאלית, הוא חייך את החיוך המלאכותי של דוקטור להמן, מנהל המוסד (רק את זויות שפתיו משך כלפי מעלה אך עיניו נשארו קפואות), הוא חיטט באף, גילגל את מימצאו בין אצבעותיו והכניס לפיו בתנועות של מפצח גרעינים ואני ניסיתי להתעלם ממנו כדי לא לפרוץ בצחוק. ניסיתי למצוא מקלט בתוך עיניה הגדולות של רותי אך היא היתה עסוקה בפירורי העוגה שלפניה.
זאב המדריך גמר לשתות, הציץ בגבותיו העבותות בשעון ושלח אותן לעבר הפסנתר שעמד על משטח מורם. מבלי להפנות את ראשי העפתי מבט חטוף באברם ארליך. הוא המשיך בשלו, המשוגע הזה. חנן, המורה למוסיקה, פרש בידו האחת את התווים ופריבר החליק את בלוריתו השיבה ושתל את הכינור מתחת ללחיו הסמוקה. העפתי שוב מבט באברם. הכסא שלו עמד ריק. נעלם.
חנן הקיש בשרביט על גבי עמוד התווים והלחשים האחרונים פסקו. דממה נפלה בחדר האוכל הגדול. רותי שילבה את אצבעותיה הארוכות והדקות, נכונה לקונצרט. השחרית החלה. פרליוד של באך לפסנתר וכינור. לקחתי לגימה מתוך הספל ועוד לפני שהספקתי לבלוע חפש אותי מישהו מתחת לשולחן בביצים. ניתרתי ממקומי בבהלה והקקאו ניתז מפי בזרם על מפת השבת. הילדים שישבו ליד השולחן פרצו בצחוק ואפילו רותי כיסתה את פיה בכף ידה.
הנגינה פסקה וזאב המדריך נעץ בי את עיניו הזועפות. השלתי את המפה וחצתי מתחת לשולחן. איש לא היה שם. אברם ארליך כבר ישב במקומו כשהוא מביט סביבו במבט של מלאך תמים. זאב המדריך הצביע לעברי שלוש פעמים ומבלי להוציא מלה מפיו, שלח את אצבעו בתנועה קצרה ופסקנית לעבר דלת חדר האוכל.
„זה לא היה בכוונה." אמרתי בחצי קול. הרי לא יכולתי להגיד לו בקול רם שמישהו חפש אותי בביצים. המדריך המשיך להצביע לעבר הדלת. פסק הדין ניתן. רותי השפילה את עיניה ובחנה מקרוב את צפורניה. ניגבתי את הקקאו מעל החולצה הלבנה ובצעדים של עולה־לגרדום־על־לא־עוול התחלתי לצאת מחדר האוכל לקול צחקוקם המרושע של הילדים.
בחוץ, על המדריגות, באשר הקולות בפנים נשתתקו והמנגנים פתחו מחדש בפרליוד של באך, התחלתי להתמכר לתכניות הנקמה באברם ארליך. העובדה שהחמצתי את השחרית המוסיקלית לא הטרידה אותי כמו ההתבזות לעיניה של רותי שפילמן.

ב„חברת הילדים" גרתי במשך חודשים מספר איתה ועם קובי קורמן בחדר אחד ובלילות, כשהיינו מכבים את האור, הייתי מקשיב בדריכות ללחש בגדיה הנושרים לרצפה, לרחש ה[illegible] שלה בין הסדינים ולנשימותיה השלוות באפלה. נגולת, בבלע מבט אחד שחלחל מעיני

כשניגנו את הראשונה של מאהלר, התאהבתי במאהלר. בזכותה, בזכות מלה אחת שלחשה לאוזני החל לבי להתפעם עם הפוגות של באך. ליל ירח אחד, כשצעדתי לידה, שמענו מרחוק נגינת פסנתר והיא עצרה להקשיב. אחר כך, כשהשעינה את גבה בעץ הקזוארינה, קרבתי באפלולית את ראשי לראשה ובפעם הראשונה נגעו שפתי בלחיה. והיא הביטה בי בפעם הראשונה במבט אחר ובפעם הראשונה הניחה את אצבעותיה על שפתי. עד היום, כשאני שומע את „סונאטת קרויצר" — חולפות לעיני רגליה היחפות והשחומות, מכנסיה הקצרצרים, עיניה הגדולות והשקטות, אצבעותיה הארוכות שלא חדלו לקלוע את צמתה הקלועה וברכיה המכונסות תחת סנטרה לעת שקיעה, בשעת קונצרט על הדשא, מתחת לעץ החרוב. לילה אחד, לפני שנים מספר, מצאתי את עצמי במיטה, באיזה מלון קטן על הכרמל, לצידה של חיילת נאה ששמה, אם אינני טועה, היה נירה. או אולי רינה. לפני שנרדמנו הרימה לפתע החיילת את ראשה, הביטה בי מקרוב, צחקה ואמרה: „אמא שלי מדברת עליך לעתים קרובות. אתה זוכר אחת בשם רותי שלמדה איתך בבן־שמן?" הדלקתי את האור ופתאום ראיתי לצידי את רותי כפי שמעולם לא העזתי לראות אותה בבן־שמן. עיניה של החיילת היו גדולות וחיוך של משובה התנצנץ בהן. סיפרתי לה שאמה היתה אהבתי הראשונה והיא פרצה בצחוק, כיסתה את פיה בכף ידה ושאלה אם „הייתי" גם עם אמא שלה. כיביתי את האור וסיפרתי לה בלחש על הערב בו הניחה אמה את אצבעותיה על שפתי. אחר כך שיקעתי את ראשי בצווארה של החיילת וככה נרדמנו כשמרחוק־מרחוק מגיעים אלי צלילים רפים ונוגים של פסנתר.

המוסיקה היתה המזון הרוחני העיקרי שנטלתי איתי בצאתי מהמוסד לעולם הגדול. אני זוכר ימים אפורים במקומות נידחים בהם היתה המוסיקה ששמעתי בבן־שמן הקשר היחיד שלי עם הארץ הרחוקה. פעם, למשל, נסעתי 250 קילומטר בטרמפים מהבסיס הימי שלנו בפורט־תאופיק למחנה צבא בריטי שבו, לפי השמועה, קיים היה אוסף תקליטים קלאסיים. במשך שלוש שעות ישבתי יחידי ב„אוהל־תרבות" באמצע המדבר והקשבתי לאגמונט, לבלתי גמורה, לארואיקה ולפאטטית. רוח המדבר הלוהטת שרקה בין יתרי האוהל וטלטלה את יריעותיו ואני, במדים לבנים של צי הוד מלכותו, שכבתי ליד רותי מתחת לעץ החרוב, אספתי איתה פטריות ביער, שמעתי את זאב דומניץ קורא קטעים מתוך „הפואמה הפדגוגית", האזנתי עם רותי לבלתי גמורה באוהל שעמד ליד הצריף של יונה סמילנסקי ורדיתי דבש על רקע הפיראמידות עם אברם ארליך זכרונו לברכה.

אך נחזור לאותו בוקר של שבת כאשר ישבתי על מדריגות חדר האוכל הגדול ותכננתי נקמות באברם ארליך. הפרליוד של באך כמעט הגיע לסיומו כשלפתע, מבלי שארגיש בכך, הופיע לפני אלי פרוינד.
„למה אתה לא בפנים?" הוא שאל.
משכתי בכתפי ושתקתי. אלי פרוינד היה פושע וכל חניכי המוסד פחדו ממנו. סיפרו עליו שיש לו אקדח בלתי ליגלי ושלפעמים הוא נשאר עד הבוקר בחדרה של ייקית בת עשרים ושתים שעבדה כאחות במרפאה. בלילות, אחרי שהיו נועלים את שערי הבריכה, הוא היה שוחה בה עירום וכשכולנו ישבנו בכיתות הוא היה מטפל בסוסה הפצועה שקיבל במתנה מאביו אחרי ההתקפה על שומרי השדות ביער בן־שמן. אביו היה הווטרינר של הכפר ורק בזכותו, כנראה, לא סולק אלי מהמוסד. המחנכים שנואשו ממנו הגדירו אותו כ„אלמנט שלילי" והביטו בעין לא יפה על כל ילד שנראה בחברתו. תמיד עקבתי אחריו מרחוק בסקרנות, בהערצה ובפחד. מעולם לא העליתי בדעתי שיום אחד נהיה חברים טובים. הוא היה מבוגר ממני בשנתיים והתגלח פעמיים בשבוע כשלי עוד לא היתה מכונת גילוח משלי. היו לו עיניים אפורות ומימיות ואני פחדתי להילכד בהן.

„מה קרה?" שאל אלי כשהוא מנסה להרים את סנטרי בקנה הסוף שבידו.
„שפכתי קקאו על המפה." אמרתי „וזאב המדריך סילק אותי."
„חרבן עליו." אמר. „בוא. נלך לטייל."
ליבי נתפעם בקרבי. אף פעם לא העזתי להגיד דבר כזה על מדריך. בין השאר נחשב אלי לאלמנט שלילי גם בגלל השפה שלו. פעם, במו אזני, שמעתי אותו אומר את המלה „זין" בנוכחות בנות והוא אפילו לא הנמיך את קולו. ופעם הוא אמר משהו כל כך גס שגם אני הסמקתי. זה היה בפריה שליד הרפת. עמדתי שם ליד חצר ההרבעה עם כמה ילדים וילדות מהכיתה שלי ועקבנו אחר תהליך ההכנה להזרעה מלאכותית. הפרה המיוחמת היתה קשורה בין שני צינורות שכלאו את אחוריה. הפר ההולנדי הענק שעמד מאחוריה דחק מדי פעם את חוטמו מתחת לזנבה ושלח את ראשו לשמיים בנהמה אדירה כשפיו נוטף קצף. דוקטור פרוינד לבוש סינור חאקי עמד משמאל לפרה ובידיו צינור גומי שחור ועבה שדפנותיו מלאים מים חמים ותוכו משוח וואזלין. אלי עמד מימין לפרה, נכון להסיט ברגע האחרון את האבר הענק של הפר לתוך צינור הגומי כדי שכמויות הזרע העצומות לא יבוזבזו על פרה אחת. העסק התנהל בעצלתיים. הפר לא חשב כלל לעלות על הפרה המיוחמת. היא היתה מפנה את ראשה אחורה, משמיעה געיה עמומה ומפשילה את זנבה כלפי מעלה אך הפר עמד בראש מושפל ולא חדל לנבור באחת מרגליו הקדמיות את האדמה הלחה. „גו, חביבי, גו!" דחק בו דוקטור פרוינד כשהוא טופח בחיבה על עורפו העבה והמתביל של הפר. „עוד מעט יצטננו המים בצינור", הוא אמר במורת רוח והניע ראשו מצד לצד. וכאן התערב אלי ואמר בשיא הרצינות: „אבא, אתה רוצה שאני אראה לו איך עושים את זה?" וכל הילדות שמעו מה שהוא אמר.
ועכשיו הוא עמד לפני, הפושע חיפה חוה, וחיכה לתשובה.
„בוא. נלך ללוד." הוא אמר.
הייתי בטוח שהוא מתלוצץ אך עיניו האפורות ופניו המאורכים נשארו חסרי הבעה כמו תמיד.
„ללוד?" שאלתי כשאני עדיין לא מאמין למשמע אוזני.
„אתה מפחד?" שאל אלי.
פחדתי. ודאי שפחדתי. כמעט מדי לילה ירו עלינו מכיוון בית־נבאללה והאדידה או מכיוון לוד ובלילות כאלה היינו שוכבים על רצפת החדרים שהיו מוגנים עד גובה החלונות בקירות כפולים ממולאים חצץ. הכפר כולו היה מוקף גדר תיל כפולה ושורה של עמדות מבוצרות בעלות אשנבי ירי. האוטובוס המשוריין ומשאית האספקה שהיו מגיעים אלינו מתל־אביב שלוש פעמים בשבוע היו מלווים בשני טנדרים של גפירים. באמצע היום,

המושים ברובים וחובשים כובעים אוסטרליים. ללכת ללוד, ככה סתם, באמצע היום, היה טירוף שאיש לא היה מעז להעלות על דעתו באותם ימים. ודאי שפחדתי אך לא היה בי האומץ להודות בכך. לא איכפת לי, אמרתי בלבי, עם אברם ארליך גמרתי את החברות. אני אהיה חבר של אלי פרוינד. שיידע לו! ואם יקרה לנו משהו בלוד, הוא ידע שזה הכל בגללו ואז הוא יצטער.
„אני לא פוחד." אמרתי לבסוף. „אבל מה פתאום? מה נעשה בלוד?"
„נסתפר." הוא אמר בפשטות.
שנינו החמצנו אותו שבוע את ביקורו החודשי של הספר. אלי טיפל עד שעה מאוחרת בסוסה הפצועה ואני עמדתי מרחוק והסתכלתי בו בקנאה. הוא ראה אותי. כשהגענו, מרוחקים זה מזה, לחצר הפנימית, אמרו לנו שהספר כבר סיים את עבודתו וחזר לתל־אביב.
„אני עוד לא מוכרח להסתפר." אמרתי בתקווה שהוא יוותר על הרעיון.
„אז תשב ותסתכל איך אני מסתפר." אמר אלי.
„ומה יהיה אם ייוודע שיצאנו מחוץ לגדר?" ניסיתי להקשות.
„מה יעשו לך? יחזירו אותך לחוץ לארץ?" הוא אמר והתחיל ללכת. זה נכון, חשבתי. הם לא יכולים לסלק אותי מהמוסד. אין לי אף אחד בארץ ובחוץ לארץ, במקום ממנו באתי, כבר פרצה המלחמה. מה הם יכולים לעשות לי? לכל היותר יאסרו עלי לשחות בבריכה. אין להם עונש יותר כבד. אבל מה איכפת לי. אני אשחה בלי רשות, כמו אלי, בלילה. עונשם של המדריכים העסיק אותי אותו רגע יותר מהסכנה שהיתה צפויה לנו בלוד. אלי עצר והביט בי „אתה בא?" הוא שאל.
„טוב." אמרתי וקמתי ממקומי. „אני בא."
גם היום, כשאני מגיע לשדה התעופה בלוד, כשאני חולף במכונית לאורך עצי הזית ומשוכות הצברים שנשתיירו בסביבה חוזרים אלי בהבזקים מראות מתוך הטיול המטורף ההוא ללוד. לפעמים אני רואה תמונות אילמות: שנינו בכביש הריק בין בן־שמן ללוד; ריצת הרועה הערבי לעבר בקתות החימר; העיניים המביטות בנו מתוך חלונות שחורים; חציית המגרש הריק והענקי כששנינו, כמו במערבון, פוסעים בצהרי יום בצעדים איטיים לעבר בקתת המספרה; הבהק התער בידו של הספר הרכון מעל צווארי; הערבים הסוגרים עלינו מכל עבר ואיחסן אניידיק בחליפה חומה ונעלים לבנות. לפעמים מצטרפים לצילומים אלה קולות וריחות ההופכים את האימה ההיא למוחשית כל כך עד שלרגע תוקף אותי רצון לעצור את המכונית ולעשות את צרכי בין הזיתים, כמו אז, כאשר הלכנו וקרבנו למגרש הריק שמעבר לוואדי. אני שומע

קודם כל את התרסקות המראה במספרה ואחר כך חוזרות אלי קריאות הערבים בקולות גרוניים נרגשים ובשפה בלתי מובנת. ריח טאבון ועשן של גללי צאן יבשים מכה את אפי כשהוא מתערבב בריח מי־ורדים וסבון זול ואני שומע את אלי אומר „אל תסתכל לצדדים. תמשיך ללכת." אני שומע את צקצוק המספריים ואת החלקת התער על פני חגורת העור השחורה וקול של רגליים רצות מאחורי על פני האדמה התחוחה ואבן ועוד אבן החולפות ליד ראשי ואת קולו השקול של איחסן אניידיק בחליפה חומה ונעלים לבנות.

המרחק בין גדר הבטחון של בן־שמן לבתים הראשונים של לוד הוא כארבעה קילומטר, וזו היתה הפעם הראשונה שיצאתי לדרך הזו מאז שהגעתי למוסד. האוטובוס שהביא את הילדים מנמל חיפה לבן־שמן חלף את לוד במהירות רבה כשכולנו יושבים על הרצפה על אף רשתות התיל העבות שהגנו על החלונות בפני אבנים. ברגע שיצאנו את העיר הרשה לנו הגפיר לחזור למושבים ואני זוכר שלא הספקנו להתיישב במקומות וכבר קרבנו לעצי הפיקוס־נאטידה שמשני צידי הכביש של כפר הנוער.
אך אותו בוקר של שבת נראו לי ארבעה קילומטר אלה כדרך ייסורים שאין לה קץ. אלי פסע בטבור הכביש בקומה זקופה ומבלי להפנות את ראשו אלי ואני לא חדלתי לעבור מצד אחד של הכביש למשנהו כשאני פוסע מאחוריו בקומה שחוחה. מאחורי כל סלע בשדה ראיתי איש כנופיות מעלה אותנו על הכוונת. מאחורי סלעים אלה ממש במרחק של כמה מאות מטרים מגדר הבטחון ירו עלינו לילה לילה ונוטרי הכפר האמיצים היו עומדים מאחורי אשנבי הירי של עמדות העץ המבוצרות ויורים בחשכה לעבר מקורות האש. אה, כמה התפללתי באותם הימים שהמאורעות לא ייגמרו כדי שגם אני אספיק בתום הלימודים להיות גפיר בעל כובע אוסטרלאי רחב שוליים.

ככל שקרבנו ללוד הלכו וגברו חששותי. הייתי בטוח שהנה עוד מעט ייצאו מבין הזיתים אנשי כנופייה ויחטפו אותנו כמו שהם חטפו בסביבת חיפה שוטר יהודי ומשפחתו (בתו של השוטר ההוא שאת שמו כבר שכחתי למדה איתנו במוסד לאחר שהכנופיה רצחה את הוריה ושחררה אותה ואת אחיה הקטן). הייתי משוכנע שבמקרה הטוב ביותר ניחטף גם אנחנו וכבר ראיתי אותנו מוטלים על סוסים כשידינו ורגלינו כפותות. ראיתי נער ערבי טוב מתיר את החבלים שלנו בלילה ומציל אותנו ברגע האחרון כמו בכל ספרי ההרפתקאות שקראתי. ההתרגשות שלי גברה מרגע לרגע וכשהגענו לחורשת הזיתים שליד לוד אמרתי לאלי פרוינד שאני לא יכול להתאפק יותר. במכנסיים מופשלים רוַחתי מאחורי גזע עתיק של עץ זית וחשבתי מה יגידו הורי כאשר ייוודע להם שבנם נרצח על ידי ערבים בארץ ישראל. לרגע לא העליתי בדעתי שהם יירצחו ולא אני. המכתבים שלהם אשר נשאו בולים גדולים ויפים ומילות חיבה רכות שלא הורגלתי להם חדלו להגיע. אך משום מה לא קישרתי עובדה זו עם כותרות המלחמה בעיתונים. איש אחד שהכיר את הורי והגיע כעבור שנים למחנה הפליטים בצרפת שעליו הייתי מופקד מטעם המוסד לעליה ב' סיפר לי על אותו יום בו נלקחו הורי, אחי ואחותי לגן הציבורי בו נהגתי לשחק בילדותי ונרצחו שם עם שאר תושבית היהודים של העיר. עירומים וחבוקים עמדו הורי מעל הבור שכרו לעצמם וחייל גרמני צעיר ששכב מאחורי מכונת ירייה ירה בהם צרור אחד מדוייק ולגם מבקבוק הבירה שעמד לידו. בדמעות בעיניו סיפר לי האיש שהורי לא בכו ואני חייכתי בניגוד לרצוני כפי שחייכתי כאשר נודע לי באלכסנדריה על מותו של אברם ארליך וכפי שחייכתי במרסיי כאשר נודע לי שחברי חיים בן־דור — שעל שמו קראתי את בני הבכור — נהרג בפעולה ליד יגור. חייכתי ולא ידעתי היכן אסתיר את הבושה העמוקה שחשתי תוך כדי חיוך.

למלא חללים

מאת יאיר הורביץ

מִמַּעֲמַקִּים מִקַּעֲרִית הַלֵּב קְרָאתִיךָ מִתְּהוֹם
שֶׁמְּצִיפִים מַיִם לְכַסּוֹת כְּמוֹ סְדִינִים
לִשְׁמֹר עַל הָאוֹר עַל בָּבַת אַהֲבָה עַל חֹם
לְשַׁנּוֹת פָּנִים לְשַׁנּוֹת צוּרָה
עַד לֹא יָדַע בִּפְגָעִים לְמוֹרָא רַע
כְּשֶׁקּוֹלוֹת מַרְזֵב גֶּשֶׁם קוֹלוֹת לֵב בְּכִי
רוֹחֲצִים מְבוּכִים עַד צְלִילוּת הַמַּיִם
בִּפְנִימִיִּים לְמִשְׁמַר סוֹבְבִים כִּרְצוּעוֹת
אֶל מוּל עוֹלָם זוּגִי אוֹהֵב יָחִיד
כְּמוֹ שְׁמוּרָה בִּיגוֹנוֹ. לְמִשְׁמַר קוֹל
קוֹל עֲמֻקִּים סֶגֶל, קוֹל כָּנָף
מִתְהַלֵּל מִתְנַשֵּׂא גְּבָהִים יְרַחֵף,
מְבוֹאֵי נִקְבָּה יִדְאֶה יַאֲבִיר קַל
עַל שְׁטִיחַ צֵל עוֹבֵר. צֵל סוֹבֵב לְמִשְׁמַר הָרִים
כַּעֲדַת כְּלָבִים וְקוֹלוֹ לִמְנוּסָה וְיֵשׁ רוֹאִים
צֵל הָרִים כְּהָרִים בְּעָמְדָם לְעוֹלָם
כְּבָבַת אַהֲבָה שְׁקוּפָה בְּאִישׁוֹנִים דּוֹעֲכִים
לְכַסּוֹת בַּסְּדִינִים עֶלְיוֹנִים
וּלְהָאִיר פָּנִים בַּפְּנִימִיִּים. פְּנֵי אַבָּא
מוּאָרִים לְמַלֵּא חֲלָלִים, אִמָּא לְהָאִיר בְּשַׁלְמָה
קוֹפֶלֶת קְפָלִים לְהַחְבִּיא נֵס פִּתְאֹם
לֹא עוֹד יֵרָאֶה לֹא יִשָּׁמַע
אֶלָּא הֶמְיָה בִּמְקוֹם בְּקַעֲרִית הַלֵּב
שֶׁיָּפָה לִמְנַעֲלֵי כַּף מִסְגָּלוֹת תְּהוֹם
לַהֲלֹךְ בָּהּ וּלְהַלֵּךְ הַרְחֵק
מֵעוֹלָם זוּגִי אוֹהֵב אוֹתָהּ יְחִידָה.

מתוך ספר השירים „שירים 1960—1973"
הרואה אור בספרי „סימן קריאה"

„מה אתה מחפש?" שאל אלי כשהוא מקלף את הקליפה הקרצנית מעל גבעול של חורפש.
„אין לי נייר." אמרתי והמשכתי לחטט בכיסים.
„תתנגב באבן." אמר אלי ונגס מגבעול החורפש.

למדתי הרבה דברים מאלי פרוינד. הוא לימד אותי לפרק ולהרכיב אקדח בעיניים עצומות. ממנו למדתי ללכת הליכה זקופה, להסתכל לאנשים ישר בעיניים ולעולם, לעולם לא להראות כלפי חוץ סימנים של פחד. „כולם מפחדים." הוא אמר לי פעם. „גם אני. רק מטומטם לא יודע מה זה פחד. והאמיצים בסך הכל לא מראים את הפחד."
כשקרבנו לוואדי החוצה את חורשת הזיתים שמענו לפתע פעמוני כבשים ומרחוק, בין העצים, הבחנו ברועה שעמד והביט בנו. אלי ירד מהכביש ונעמד מאחורי עץ. עשיתי כמוהו. עמדנו ככה כמה דקות בלי לדבר ולפתע נטש הרועה את עדרו והתחיל לרוץ לעבר בקתות החמר שמעבר לשדה הסתוות.
„בוא נחזור לכפר." אמרתי „הוא הלך לקרוא לערבים. בוא נחזור?"
הוא הביט בי רגע בעיניו האפורות והמימיות ואמר „אתה רוצה לחזור — תחזור. אני הולך ללוד."

כמובן שלא חזרתי. וטוב שלא חזרתי (הידידות שנקשרה בינינו עמדה תמיד, מאותו יום ואילך, במבחן האומץ). לו הייתי חוזר לבדי באותו בוקר של שבת לא הייתי רואה לעולם את חוה המורה עירומה בפריסקופ שאלי הרכיב משתי מראות וצינור, לא הייתי רוכב על סוסתו לאחר שהחלימה, לא הייתי שוכב בגיל חמש־עשרה עם אשה ולא הייתי שותף לכל ההוויות המסעירות שספקו אותי במחיצתו של אלי. אני חושב שרק בזכות הטיול ההוא ללוד זכיתי בידידותו ואמונו ולא בזכות סיפורי ההרפתקאות הנועזים שהייתי ממציא לו בהמשכים כמעט מדי ערב במשך כל הקיץ הראשון של היכרותנו. אלי היה שוכב על הדשא, זרועותיו מתחת לראשו, עיניו עצומות וככה היה מפליג איתי בים סוער עם צידיי לווייתנים, שודדי־ים וכמו גיבורי הסיפור שלי גם אנחנו [illegible], עלינו לספינה וחיפשנו אוצרות חבויים באיים נידחים לפי מפות ישנות שספן זקן הפקיד בידנו לפני מותו. אלי מעולם לא שאל שאלות, אך פעם כשגילינו אוצר של מטבעות זהב ספרדיות באחד האיים הקנאריים ששמם לא מופיע על שום מפה, הוא אמר שיום אחד גם הוא יעזוב את המוסד ויפליג באוניה למרחקים. וזה בדיוק מה שהוא עשה כאשר הבריטים החלו לגייס את הפלוגות הפלשתינאיות הראשונות.

שֶׁצִּיוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ...

הגדה של פסח נוסח אחרון
מוגשת ומפורשת ע"י שרגא אהרון

ברוך אלוהינו מלך העולם שאהב רק אותנו – יותר מכל עם. אז ברוב חסדו – אבינו שבשמים – כבה שלוש פעמים „הוציאנו ממצרים". זה התחיל עם פרעה, אותו יום בין־הערביים; ככתוב בתורה, אז הרמנו רגליים. ובלי גשר, בלי אריק חצינו המים.

ופה נדלג מה שקרה בינתיים — על פרוטקציה שלו וגלות שנות אלפיים — כי אל רחום וחנון וארך־אפיים, זיכנו סוף־סוף במלכות שמיים: מעצמה אדירה — מגולן עד מצרים.

● ● ואנו אוכלים ושותים, נהנים מחיינו. כי ממשה רבנו עד משה דיינו — מעולם לא היה כה טוב מצבנו. כי אין כעמנו ומי כצבאנו! אשרינו ואשרינו — מה טוב חלקנו!

● ● אז יש לנו אל גדול ומהולל. היושב במרומים, ברקיע מעל. טרח ועמל — והנה מה שפעל: בצוהרי יום־הצום, כשאיש לא אכל, קם לו לפתע — ודפק פה מחדל.

„ונתתי מופתים בארץ ובשמים" – ושוב בחרבה עוברים את המים. ושוב אנו עומדים בשערי מצרים... עומדים ועומדים, ולבסוף „מופרדים". שבוע־שבועיים, חודש חודשיים — מהדורה חדישה של יציאת־מצרים.

ואפילו כולנו חכמים וכולנו נבונים — וכולנו פרשנים. וכולנו מזועזעים. וכולנו מכריזים. וכולנו „אשכנזים". וכולנו מפגינים. וכולנו שובתים. וכולנו מאיימים. וכולנו פנתרים. וכולנו מתלכדים. וכולנו מתפלגים. וכולנו בוחרים. וכולנו נבחרים. וכולנו מתפטרים. וכולנו מתחרטים. וכולנו משלמים (טבין ותקילין). וכולנו ששים לכל המיסים. וכולנו חיים בניסי־ניסים — — —

מצווה עלינו לספר ב... גדולת המערך – וכל המרבה הרי זה משובח!

וברוך שהוציאנו מחושך לאור — ובכל דור ודור.. אוכלים „קצת" מרור.

הא לחמא עניא — ושאר ירקות. עם ביטול הסובסידיה ושאר המכות. שאנו אוכלים צהריים ובוקר. עם או בלי תוספת יוקר.

כָל דיכפין ייתי וייכול — המחיר יוצא כל יום במחול. אכול ושתה כי מחר נמות. מהר וחטוף בטרם פיחות!

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

*** שבכל הלילות** אין יוצאים מן הפתח. דבוקים למיקרן ובולעים את המתח. ובין בידור לבידור — מתחיל הקיטור: על גיוס ושיחרור. ומצוקת יתדיור. והמצב החמור. והעם השבור. ובקיצור — העסק גמור! מסיימים בבירור: מיהו יהודי ומהו גיור.

– הלילה הזה — הכול נאה והדור.

*** שבכל הלילות** — חוזר הפזמון. על פרשת הדובון, ובשוק כבר אין צנון. והתייקר אסימון. ובמקום אוטו־בוסים נתנו שבתון. ובקולנוע שולט „הטאנגו האחרון". ונמאס העתון. ותם החזון. ויצחק בן־אהרון כבר לא בפאסון. וכמה נחמד הוא אריק שרון. ולו דיין הלך — לא היה כל אסון. והמיברק האחרון ששלח הגאון. סולובייצ'יק שליט"א מן העיר בוסטון. ומסיימים השיחה על דייטת רזון. שומעים ההמנון, והולכים לישון.

– הלילה הזה — הכול טוב ויפה, שמחה וששון.

*** שבכל הלילות** — אין פוסקים פה לדון. על אינפלאציה מיתון. על פסולי־החיתון. על המר זבולון. על פער אמון. על שחיתות וניוון. ואיבדנו כיוון והיכן המצפון. ומסיימים בטיעון — כי לא נותר איש הגון.

– הלילה הזה – מה יפה המראה!

*** שבכל הלילות** — פרשיות־פרשיות ואלפי קושיות.

– הלילה הזה — רק ארבע קושיות, וארבע כוסות, והמון כופתאות ורק „עשר מכות"...

אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא — — —

ואלו המכות שעמנו נטל (רק חלק מהן, לא הכול בכלל...):

מכת „המחדל" ● ו„לידת" המימשל ● ופרשת המפד"ל ● ותמימות של גח"ל ● והתרגיל האומלל ● ו„מלחמות גנראל" ● ומזכ"ל שחוסל ● וועידה של סקנדאל ● בה נואם רק משל... ● ובכלל ובכלל — הבטחות שהיו ז"ל ● והרי פלא חדש שנפל – ביום יבש, יורד לך טל ● ומכות „קטנות", כמו למשל: פזמון ופירסומת בגל־הקל ● ואחת לשבועים — יש פסטיבל ● ות"כים דוברים לחלל — בלי קהל ● ומיצרך ש„אזל" ● וגירעון שגדל ● ושביתות בנמל ●

(ואחרי כל אלה, איזה מזל — שאנו חיים ונושמים עוד בכלל...).

שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך — שהיחסים ניתקו וכבר לא הכירוך; ובמקום ישראל — בחרו ב„נוזל"...

והיא שעמדה לנו ולאבותינו — שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו.

ואילו רק בקטנות מיררו את חיינו דיינו, דיינו!

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת עלינו — שעמדנו מול אויבינו ויכולנו ל„אוהבינו" — מימיננו ו„משמאלנו" **דיינו ודיינו!**

חסל סידור פסח כהלכתו — — ואנו נישא איש־איש תפילתו:

שיפוצו יאבדו כל כוחות השחור; ומי הנחלים לא יסובו אחור..; וכל הרישעה כעשן תכלה; והשלום, השלום יפרח ויגאה; ולשנה הבאה כולם בני־חורין; ו„שלח את עמי" ללא עוררין; ועולם כולו אומר הלל — ובא במהרה לציון גואל!

מי יתן, מי יתן – אמן ואמן!

ארץ גושן מבט לאחור

מאת צבי אילן

לא עבר זמן רב מאז עזבנו, ביצי־את מצרים המודרנית. את הגדה האפריקנית של תעלת סואץ. הזכ־רונות טריים למדי ובשאלת יציאת מצרים הראשונה, הקדומה, אנו יכו־לים לעסוק מזווית שונה מהרגיל. לא עוד רק עיון בספרים ובמחקרים של נוסעים וחוקרים שעברו כאן. אלא גם כפרי התרשמות אישית מהנוף וממרכיביו.

ראשית, יש לומר משהו על הנוף של לפני כ־3500 שנה, אותו פגשו אבותינו בבואם מצריימה לשבור שבר. הדלתה היתה כנראה רחבה יותר, ירוקה יותר, בציזה המזרחי. עברה שם הזרוע המזרחית, הפלוסית, של הנילוס, שיש עליה עדויות היסטוריות עד התקופה הערבית. לאחרונה אף הדיעו שני גיאולוגים ישראלים, ויסבריד ופנה, שמצאו את רישומי אפיק הזרוע באיזור הביצות א־סינה, שבין בלוזה, הים ותעלת סואץ, בסביבת קנטרה. השטח המדברי המצוי היום בין אגם תמסח, ואדי תומילאת שממערב לאיסמעילית, התעלה ושולי הדלתה של היום היה לפיכך יותר קטן. זה האיזור שבו התיישבו בני ישר־אל, בשולי הדלתה. כאן היתה „ארץ גושן" במובנה המקורי, הארץ הטובה, הפוריה (כמו שהיתה גם גושן בהר יהודה). לאחרונה טען פרופ' אליצור כאילו בני ישראל לא ישבו בשולי הדלתה או בחלקיה המזרחיים, אלא 50 ק"מ מערבה, היינו סמוך לנילוס עצמו, בלב הדלתה ששם „מיטב הארץ". הרעיון אינו נראה לי. לא היתה למצרים סיבה להרשות כניסה של רועים נודדים ללב ארצם, מה גם שבכל מקום שאליו מגיעים מי הנילוס, הרי הוא מיטב הארץ. יתרה מכך, דומה שבמשך הזמן התרחב המושג של „ארץ גושן", ואף הוא היה במזרח הדלתה ובמשך דרומה.

התעלה המפריחה

לעניין זה יש לפנות לנושא התע־לות העתיקות שחיברו בין ים־התיכון לבין מפרץ סואץ. חיבור שני הימים בתעלה היה משאת־נפש של מושלים ומלכים רבים במצ־רים, החל מפרעה שנוסרת, בשנת 2000 ל־פנה"ס, ועד הצרפתים והבריטים במאה הי"ט.

פרעה סתי השני חפר בסוף המאה הי"ד — ראשית המאה הי"ג תעלה כזו. שלא כתעלה הנוכחית, הרי התעלות הקדומות הלכו מאחת מזרועות הנילוס, כנראה הזרוע הפלוסית, עברו דרך ואדי תומילאת ומשם דרך איזור האגמים לראש מפרץ סואץ. על־כך ידוע ממצבות דריווש מלך פרס ותלמי מלך מצרים, ש־נמצאו לאורך תוואי התעלה. היתה זו, אם־כן, תעלת מים מתוקים, שנועדה לשיט ובוודאי יכלה לשמש להשקייה. אותו דין, אגב, לתעלת המים המתוקים שהקימה לפני למעלה ממאה שנה חברת התעלה באותו ציר, של ואדי תומילאת, ממערב לתמסח ולמפרץ סואץ. היא שימשה גם לשיט וגם להשקיה.

יש לשער שבעקבות כריית התעלה בידי סתי הופרח האיזור המזרחי שמעבריה. כך אנו יכולים להבין את פשר מעשיו של רעמסס השני, פרעה השיעבוד, ששלט אחרי סתי. בפקודתו ניבנו „ערי מסכנות לפרעה, את פיתום ואת רעמסס" (שמות א', י"א). בית־פ(ר)־אתום (לכבוד האל אתום), הוא פיתום ובית — פר־רעמסס, כמופיע בתעודות המצר־יות. את הערים הללו מזהים בוואדי תומילאת הנזכר. את מקומה של פיתום מזהים בדרך־כלל בתל מסחוטה, שמדרום לאבו־צויר, ו־לעתים גם בתל רטאבה, שמצוי מערבה יותר, בקירבת עמק הנחל. דבר מעניין וחשוב הוא שבתילי מסחוטה (שאפשר היה לצפות אליו משטחנו שממערב לתעלה) ורטאבה לא נתגלו שרידים הקודמים לימיו של רעמסס ב'. ועכ־שיו שאלה: כיצד מצליח רעמסס להקים לפתע ערי מסכנות — מחסנים במדבר? מה איפשר לו לעשות מבצע „הפרחת שממה" כזה? מה צורך היה לו פתאום להקים ערי־ממגורה ל־איסוף מסים־בעין מהחקלאים? האם עד־כה לא היו שם ערים?

נראה שבאמת לא היו שם קודם ערים. מה שקרה באיזור, שלפתע התמלא אוכלוסין, היה מעבר התעלה מימי סתי והפריחה שבאת בעקבותיה. בין בוני הערים החדשות, ואולי גם בין המתיישבים והרועים, היו בני ישראל. על פריחת האיזור בימי רעמסס ב' יכולות להעיד מצבות־זכרון שלו שנתגלו בעיר סואץ (קליסמה), ג'בל מור וג'בל אבו־חסת, סמוך לנתיב המשוער של התעלה הקדומה. כך יכול היה להתרחב המושג של ארץ גושן, הארץ הטובה, המושקית. זו אמנם רצועה צרה, ש־בשיא רוחבה אינה עולה על קילומטרים אח־דים. אך מה שהיה בתוכה, מקום שיכולת עתה ללכת לאיבוד בג'ונגל המאנגו, דומה בהחלט לנוף הכללי של הדלתה.

הבצלים והשומים

הפגישה הבלתי־אמצעית עם הנוף החקלאי של תעלת המים המתוקים כמו המחי־שה את פסוקי המקרא, המדברים בבני ישראל במצרים, את בני ישראל מעבידים „בעבודה קשה בחומר ובלבנים". הם מתאוננים: „תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו — עשו!"

תעלת המים המתוקים מדרום לאיסמעילית

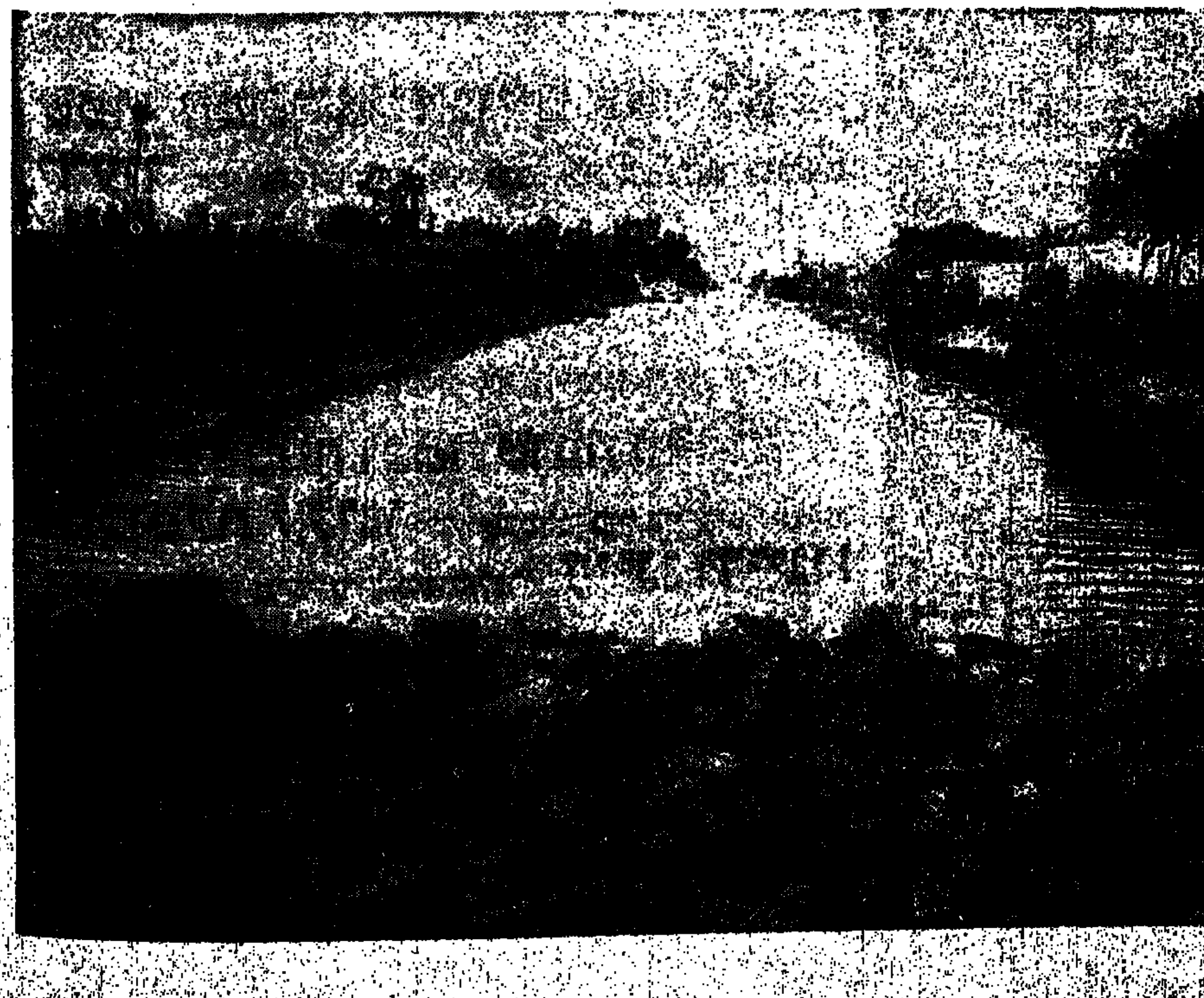

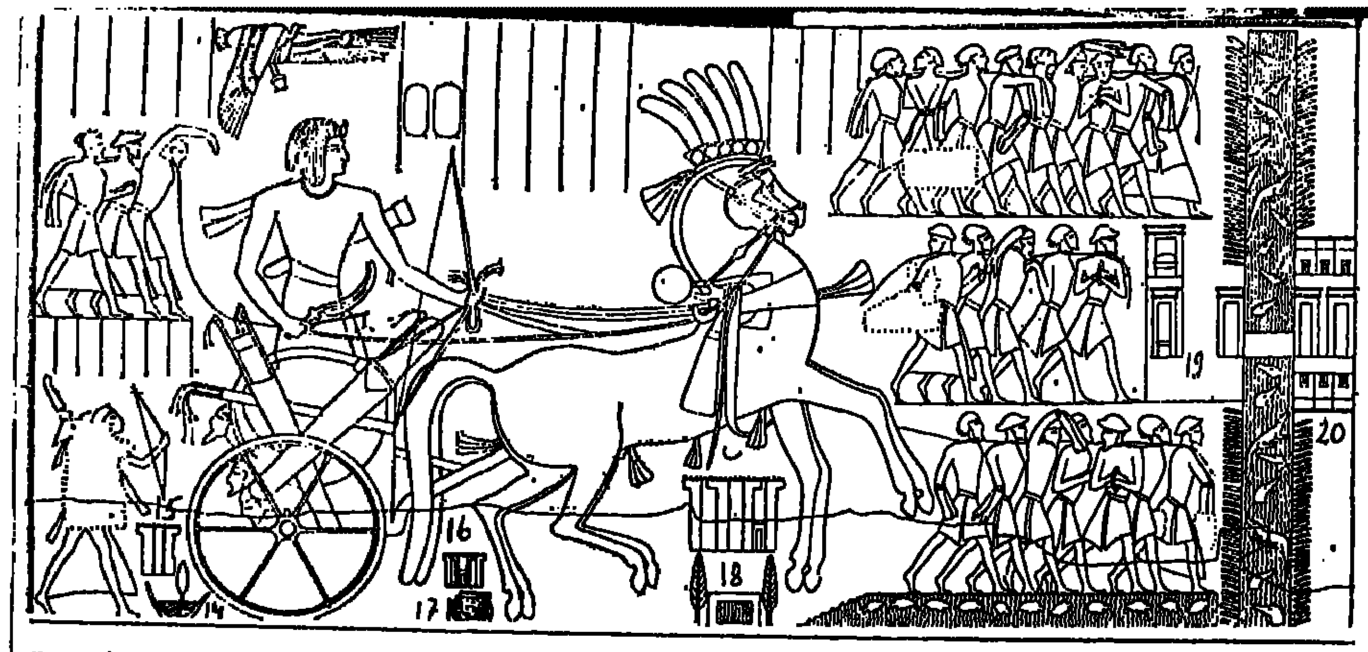

מסע פרעה סתי א' (1300 לפנה"ס בקירוב) ממצרים לכנען ב„דרך ארץ פלשתים"

אכן, רוב־רובם של בתי־הכפרים ואף ה־עיירות, עשויים עתה מלבני חומר חומות, שבתוכן תבן קצוץ. במקומות רבים נותרו בחצרות ריכוזי לבנים שהוכנו לקראת בניה, והן דומות לאותן לבנים עצמן שאתה מוצא בחפירות ארכיאולוגיות של אתרים קדומים. לקירוי משמשות קורות־עצים, לעיתים קו־רות מגוזרות של גזעי עצי התמר. מסביב לבתים פורחים הגנים והמטעים. בגנים — ירקות כגון אגוזי אדמה, שום, בצל, מכלול הגידולים מזכיר את דבריהם של בני ישראל המתאוננים במדבר: „זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חינם (אשר נדוגה כנראה גם אז בתעלות המים), את הקשואים ואת ה־אבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת ה־שומים".

זה אותו נוף. אותה ארץ. בגלל התנאים המסורתיים שנשתמרו כאן, שיטות העיבוד, דליית המים והשקייתם, אפשר לשחזר ללא מאמץ־יתר את נוף־החיים של בני ישראל במצרים באותה עת.

נתיב היציאה

מדי פעם אני נשאל — נו, ועכשיו אתה יודע היכן יצאו בני ישראל ממצרים? צר לי לומר שהמפגש עם הנוף לא נתן תשובה חד־משמעית לשאלה, להיפך — מתרבים סימני השאלה. אולי בכלל אין לנו לחפש נתיב כזה?

במקרא יש כמה גירסאות על דרך ה־יציאה. ייתכן כי כאשר המקרא נערך שוב לא היתה על הדרך המדוייקת ידיעה בדוקה, והעורך המקראי רשם את הדרך לפי הנתי־בים שהיו ידועים ובשימוש בימיו, כנראה ימי הממלכה המאוחדת.

הדעה המקובלת במסורת, בעיקר הנוצ־רית, ובראשית המחקר, היתה ש„ים סוף" הוא מפרץ סואץ ובני ישראל חצוהו בחרבה ונחתו בחוף עיון מוסא. לכך סייע ההפרש הגדול הקיים בין גיאות ושפל במפרץ והמשך הנתיב לכיוון ג'בל מוסא, שזוהה כהר סיני כבר למן התקופה הביזאנטית. והנה, בטבלת פויטינגר, מפת הכבישים הקדומה ביותר של האימפריה הרומית, מסומן כביש מאילת להר סיני, דרך פארה־פיראן, עבור בתוך (!) מפרץ סואץ, ואל העיר סואץ. אולי באמת חצו בני ישראל בתוך המפרץ, או בביצות שלידו?

אין פלא שנפוליון הגדול, שלא התעצל לחקור את הדברים במו רגליו, יצא בדרך חמים בשעת שפל מעיון מוסא לעיר סואץ על גמל עם מלווים מועטים ובקושי נחלץ מטביעה שעה שהגיעה הגיאות...

עם כל זאת דומני שאת ראשית דרכם של היוצאים, או מוטב, את המסופר על־כך ב־מקרא, יש לחפש דווקא בצפונה של הגיזרה, סמוך לים־התיכון. דומה שעניין ראשית הדרך יכול להתברר, אף כי הממצאים הארכיאולו־גיים לא אוששהו עד הסוף. נראה שהמקומות המנויים בראשית הדרך, כגון פי החירות, מגדול, בעל צפון ועוד (שמות, פרקים י"ג—י"ד), היו באיזור קנטרה — סבח'ת בארדוויל, „שער מצרים" מאז ומעולם. על כמה מהם ידוע מתעודות מצריות (מגדול) ומאוחרות יותר ומהארכיאולוגיה (בעל צפון, היא מונס קאסיוס, קאסיון, שבשרטון הבארדוויל). והנה מספר המקרא כי לאחר היציאה „ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים, כי קרוב הוא, כי אמר אלוהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. ויסב אלוהים את העם דרך המדבר ים־סוף — — —". לא יכול להיות ספק שדרך ארץ פלשתים היא הדרך הראשית לאורך החוף, המכונה „דרך הים". היא קרויה כך כי הלכה לפלשת. מה פירוש „בראותם מלחמה"? בדרך־כלל מנחים שהכוונה ל־מפגש עם הכנענים בדרום הארץ. דומה שנכון יותר לשער שהכוונה היתה לרשת המצודות המצריות שהיו לאורך הדרך. על דרך זו יש תיאורים קדומים אחדים, ובייחוד תיאור גראפי של התחנות והמצודות, 21 במספר, בימי סתי א', על קירות מקדש אמון בכרנך, והתיאור המילולי ב„איגרת השנינה" (פפירוס אנאסטסי א') מימי רעמסס ב'. בסקרים שערכו י. מרגוב־סקי ולאחרונה אליעזר אורן ואבנר גורן נתגלו כמה מצודות. אחת מהן, בביר עבד, נחפרה. נמצאה כאן מצודה, אסמי תבואה ובריכת־אגירה, כפי שנדרש ממצודה צבאית בדרך בינלאומית.

מדבר סין

היכן פנו בני ישראל מ„דרך ארץ פלשתים"? יש הסוברים שהפניה היתה ב־איזור אל־עריש, שזוהתה בטעות עם סוכות. קשה לקבל רעיון זה. מהמקרא מצטייר ש־הפניה היתה סמוך לראשית המסע, שהרי מה טעם ללכת דרך ארוכה עד ואדי אל־עריש, דרך שלאורכה המצודות המצריות. הרי זה סותר את הנתון המקראי. המקום היפה ביותר לפניה הוא איזור ברדוויל, בסביבת נווה־המדבר הגדול של קטיה, סמוך לתחילת הדרך.

שם נכנסו לאיזור החולות לכיוון ג'בל מע'רה. בנתיב זה עברה כנראה הדרך ה־נבאטית מסיני, מסביבת קדש ברנע וג'בל חלאל, לפלוסיון. בסיור שערכתי ערב מלחמת יום־כיפור עם ז. משל, את גורן וש. דר מצאנו שהנתיב הזה עדיין בשימוש ע"י בדווים כדרך, אם כי לא מצאנו שרידים ארכיאולוגיים.

ייתכן שהדרך כבר היתה בימי צאת ישר־אל ממצרים ונעו בה? ידוע שבעניין הדרכים יש המשכיות לאורך הדורות. אולי שמה היה „דרך המדבר ים סוף"? יעדה של הדרך אפ־שרי לשני הכיוונים, אם לסבחת בארדוויל, במידה שהיתה ים סוף של יציאת מצרים, או למפרץ אילת, „ים סוף" בתקופת המלוכה ובשעה שגובש הנוסח המקראי.

כך ניתן להבין טוב יותר את מהלך בני ישראל במדבר שלושת ימים עד הגיעם ל־„מדבר שור" (שמות ט"ו, כ"ב). מדבר שור הוא כנראה מרכז צפון סיני, בו עברה „דרך שור", עתה לערך כביש ניצנה — איסמעי־ליה, שהלכה אל „שור מצרים". שרשרת ה־מצודות המצריות בגבול המזרחי של הדלתה.

מה היה שמו של מדבר החולות שבני ישראל חצוהו במשך שלושה ימים? אולי היה זה מדבר סין (שמות ט"ז, א'). ייתכן שהוא נקרא על־שם העיר החשובה ביותר באיזור, היא פלוסיון? אכן, כבר התרגום הלטיני (וולגטה) מזהה את פלוסיון עם „סין מעוז מצרים" (יחזקאל ל', ט"ו—ט"ז). גם את נס השליו המתרחש שם לבני ישראל קל יותר להבין כאן, בקירבת הים, ולא אי־שם בדרום חצי־האי. הרי את השליו אנו רואים בעינינו בצניחתו בחוף מדי שנה בשנה, מאיזור ג'בל מע'רה שבקירבת מדבר סין פתוחה הדרך ל־קדש ברנע, התחנה החשובה במדבר, שזיהויה ככל־הנראה בטוח. בדרך מצוי ג'בל חלאל, ואם דווקא הוא הר סיני — מה טוב. הדברים קשים, הואיל ואין בשטח שרידים ארכיאולו־גיים שמהם ניתן ללמוד לבטח ולקבוע מסק־נות, אבל להשערה יכולות להיות רגליים.

*

בתחילת הדברים ציינתי מה רב הקושי בטיפול בשאלת יציאת מצרים. ובכן, לשם מה לשוב ולעסוק בכך? התשובה היא שלמרות הקשיים — אם כתוצאה מבירורים בנושא אנו מנסים להכיר טוב יותר את הארץ והתחומים הקרובים לה וכן את האמור ב־מקרא — הרי כבר בכך יש תועלת רבה כש־לעצמה.

ירידה לצורך עליה

לפני כארבעת-אלפים-שנה ירדה מן הארץ משפחה מכובדת, ענפה, מושרשת וותיקה (דור שלישי של צברים), ובהימלטה מפני הרעב הצטרפה אל אחד מבניה, שמילא תפקיד ממלכתי בכיר באחת מארצות הגולה. ארבע-מאות שנה מאוחר יותר, בעקבות רדיפות כלכליות ונוכח איום של השמדה, ארזו צאצאי אותה משפחה את מטלטליהם ועלו מהגולה הדוויה לארץ האבות. מאז אנחנו נאלצים לאכול מצות ומרור ומשתמשים במונחים של „עליה" ו„ירידה".

היום מדברים על „גל של ירידה" ובוכים שהציונות פשטה את הרגל. כאילו יש קשר בין זכותו הצודקת של העם לארץ עצמאית לבין שאיפה טבעית של הפרט לחיות ברווחה ולגדל את ילדיו מחוץ לטווח של תותחים. כל ההגירות בעולם היו תוצאה של רדיפות או מצוקה כלכלית ועם ישראל — עם סגולה ועם נבחר — מורכב, השבח לאל, מאנשים נורמאליים. הם רוצים קורת גג, מבלי להשתעבד למשכנתא עליה לשלושה דורות; הם רוצים עבודה שתפרנס אותם ברווחה — כולל מותרות, כי אנו חיים בעולם המייצר מותרות וזכותו של כל אדם ליהנות מהן; הם רוצים בטחון. שום ציונות — עם או בלי מרכאות כפולות, שום חינוך לערכים, שום הטפה — אינם מסוגלים לעמוד נגד רצונו של האדם לחיות. ורצוי לחיות טוב.

היו וישנם יחידי סגולה. ענקי רוח. אנשי מופת. בבית הספר לימדו אותנו על החלוצים. הביל"ויים, העליה הראשונה, העליה השניה... ייבוש ביצות והורה עד אור הבוקר. קדחת וצריף מרוטש בארגזי תפוזים.

מזכירים, כבדרך אגב, שהיו כאלה שנשברו וחזרו אל סיר הבשר שבגולה. לא אומרים כמה הם היו. עשרה אחוז? חמישים? אולי שמונים? אנחנו מומחים בהרמת המוראל!

היום הכל מזועזעים שאלה אשר מדברים על הירידה (ובחלקם גם יורדים) הם אנשים צעירים, בריאים, ילידי או חניכי הארץ, בעלי מקצוע. כאילו היתה אפשרות למבוגרים, חולים, חסרי מקצוע ופליטי־חרב לאי-נדודים להתחיל הכל מחדש; וגם אלה, הצעירים, המנפנפים בדגל הירידה כבאיום-של-מרירות, אינם ממהרים לארוז את המטלטלין. לא מפני שקיבלו חינוך ציוני הולם — הם פשוט די נבונים כדי לדעת שהחיים באמריקה, קנדה, או אוסטרליה אינם בדיוק כמו בסרטים-לכל-המשפחה. אולי הדיור והמזון יותר זולים שם, אין מיסים על מכוניות, גם אין סכנה של מלחמה מדי 6—10 שנים, אבל ישנה אנטישמיות ובוז לזרים וסיכוי — אפילו קלוש ביותר — שאיזה צבע מתוסכל יעלה לשלטון. קל לאיים בירידה, קשה להחליט. גדולים התורים בשגרירויות — מעטים רוכשי הכרטיסים לכיוון אחד. אך מי שיורד, אין ספק בליבו, שזאת ירידה לצורך עליה. מדינת ישראל קיימת ויש בה חוק השבות. גם פריבילגיות לעולים.

בשיעורי היסטוריה בקושי מציינים זאת, אך עובדה היא שכל העליות הגדולות, המשמעותיות מבחינה מספרית, היו עליות של מצוקה. עליות של רדיפה. עליות מגולה מתחסלת. היו פוגרומים ברוסיה וברומניה, היתה יב-סקציה בבריה"מ, היה „נומרוס-קלאוזוס" באוניברסיטאות פולין, היה נאציזם בגרמניה וגלים של אנטישמיות באמריקה הדרומית. באירופה היתה שואה. ארצות ערב התנכלו ליהודים אחרי קום המדינה, בארצות הקומוניסטיות אחרי מלחמת העולם השניה היתה מצוקה כלכלית, בבריה"מ של שנות הששים התחדשה האנטישמיות. בכל דור ודור, בכל עם ועם, בכל מדינה ומדינה, קם פרעה חדש והופך את היהודים לציונים.

המלחמה האחרונה לא הולידה אלבומים, אבל המוות רעמו בשירה.

השיר המובא להלן הוקרא במסיבת רבת-משתתפים. הקהל ישב פעור-פה ובלע בשקיקה כל שורה ומלה. זהו — הבינותי — המזון הרוחני אותו מבקש היום הציבור שלנו...

בין כסה לעשור בירח תשרי...

יעקב ברזילי

בין כסה לעשור בירח תשרי
נשא דני עינין לליל כל נדרי
יגאל עשה עם נפשו חשבון
כמוהו גם צביקה, אבנר וגדעון.

ובבא היום יום הדין
שקט ושלוה, גם לא נים
עמדו חללו, ואתם הבנים
לבקש מבוראם מעט רחמים.

תפילתם נשאה חרישית
בעומדם יחד בשורה השישית
הבנים עמדו באילנות ביער שנטעו
והאבות קוננו על חטא שלא חטאו.

ולפתע פתאום באמצע התפילה
עוד זמן רב לפני הנעילה
הגיע דין, מעט מבוהל
קרא לנו, לצביקה, וגם ליגאל

הם קמו מבלי לשאול דבר
רק ניחשו את אשר יביא המחר
הבן הביט בשתיקה, ונשאר לאחור
מי ישמור על אמא, אם לא הבכור.

שעטו השלשה במעלה הגבעה
בעוד הרביעי מדרום, משתהה קמעה
ושומו שמיים! גוש פלדה עצום ורב
יער של טנקים למולם ניצב

ואז נזכר יגאל כי מאחור
נשארו האשה, הילדה והבכור
ואוי להם, אלוהים ישמור
אם הפולש לא ייסוג לאחור.

ומקץ דקה ורבע
טרם היתה השעה שבע
האדימו ממעל שמי מרום
והארבעה לא אמרו אפילו שלום...

דמם היה למאכולת אש
והשמן בגופם את צבא הפולש
אשם בערה יום ולול עד צאת
האשמורת
ודעכה רק בחגיגה והגבורה.

נפלו אבות אך קמו בנים
למשור תלפיד גם לנינים
מימי יהושע ועד למכבים
מצבא הגולים, עד מעוף הטייסים.

וכך לא כבה הנר
אז בוערת טולדה מול הנמר
וגם בתשלג, בשהטנק כולו בוער
ובתוכו עולים באש, יגאל ואבנר

הרחק משם בלב העורף
נמוג תשתיו, כבר בא החורף
זוכרים את צחוק הבן הבכור
נולד לו אח, קוראים לו דרור.

מאת מיכל סנונית

„כל כך משונה לי להלביש את הסיפורים על הנשים" אמר יודקה. 173 יום בילו יחדיו. שלושה שבועות של לחימה, ועוד חודשים ארוכים של סיור ותצפית בקווים קדמיים. המון זמן. לקשקש, ל„ששבש", להחליף חוויות... בנושאים כמו למשל נשים.

„אתה שומע סיפור ובונה לך דמות. ואז פתאום אתה רואה את הפרצוף ומקבל את השוק שלך" — שמעתי אחד מן החבריה אומר לאשתו. כמובן — על אשת חברו. ככה זה. ישבנו לספר ב„יציאת סוריה" של שנת 1974. כחצי שנה הלכו בגיא ובהר. השבוע, כמעט ערב פסח, שבו הביתה. פשטו מדים (לכמה זמן?), סרקו בלורית (ולא לכולם עדיין ישנה, זו המתבדרת ברוח בגיפ הפתוח), בחולצת משבצות, פסים או לבן, והנה הם כאן, במלון „גני חמת", עם האשה ועם לחיצת היד החמה. בלי דרגות ועם אלף חוכמות. „אבל עכשיו, הרבה יותר מנומסים" מעיר מישהו. לא מעיזים מה שהעזו רק בין חבורת הגברים.

חג החירות

איכשהו רוצים לשמוח. כמעט ועל יחידה זו המציאו את הבדיחות שחנוכה זה כלום, צריך להכין מצות לפסח. כמעט, כי הם קיבלו את חירותם שבוע אחד קודם. ובאו לחוג סוף-שבוע בצוותא, להיפרד מן הסיוט הארוך והמפרך שאיחדם כמו בדבק. יחידת סיור שכזאת. בני חמישים וכמה עשרות שנים שונות. כל גיל ומספר הקמטים החרוצים במצחו, ומספר המלחמות שהספיק לאסוף בכליו...

דובל'ה, המפקד, מנפנף לעבר המגיעים. אשתו נאת המראה מכירה זה מכבר את „ילדי טיפוחיו". מפה לפה עוברת השמועה: חברה, קציקה הגיע עם התינוק. מי כמותם תאוור בסבלנות בת שנים למאורע חשוב זה? „ותראו, אפילו דצי לא לבד". החיוכים עפים, העקיצות צובטות. „יציאת סוריה" מרוממת את הלב. „תראו, תראו, איך יואב, המושבניק שהמשק שלו נחרב במלחמה, מגיע עם „ולבר חדש", נופלת עקיצה מרעישה זו כמגן על ראשי האורחים הטריים, סימן שעם ישראל חי. וגם למושבניקים יש תושיה.

וכך הם מגיעים. „דודו, הגיע זמן שתזרוק את המזוודה הזאת", כך לדודו המגיע עם ציוד מלא, ועם רגל שבורה (לא מן המלחמה, זה סתם, בבית). ועם מנת ההומור שעוד מעט תגלגל את כל החבריה על הארץ מרוב צחוק. כאשר יטלו את המטפחות במדיין וילכו מעט לנוח לפני המסיבה סיירי הפלוגה, יישבו מפקדיה ויקליטו את סיפורי הלחימה של הפלוגה.

פגז פה פגז שם

„אני מקליט", אומר יודקה. דובל'ה מספר לטיים כיצד נתארגנו ביום הראשון למלחמה, את צירי התנועה בהם נעו, קבוצת הפקודות וחלוקת המשימות. בינג'י (תמיד יאחר, ותמיד יגיד „מה זה חשוב"), מהמהם כמה הערות ציניות, אבל בתנאי שהמיקרופון סגור. יובל מוסיף בפשטות מבהילה (אותי) איך פילסו דרך בין הפגזים („פגז פה, פגז שם, ואני חושב מה לעשות"...) והגיעו לאן שצריך כדי להוביל את השריון ולחלץ נפגעים.

„תגידו משהו עם רגשות", מבקש יודקה. הוא אינו מדבר. את אשר עשה, כדרכו בשקט עשה. אבל למה האחרים אינם מגלים מה הרגישו כאשר „פגז פה, פגז שם" והם בתווך? „כדי שאפשר יהיה לכתוב את זה, תגידו משהו עם רגשות". אבל דובל'ה מסרב: „אני לא טוב בזה. אני יודע רק לספר את מה שעשיתי". ומחייך. כולם מחייכים. ערב של חיוכים, סוף-סוף, „יציאת סוריה" מאחוריהם. עכשיו, כשהאישה מנמנמת, או מתייפה, בחדר הסמוך לקראת המסיבה, אפשר למתוח את הקו המפריד בין אשר היה לבין רגע זה בו משתקפים מימי הכנרת השלווים שממול.

נעמי באה

מי היה חולם, כאשר שכבו בבוץ ובשלג בלילות ארוכים של תצפית, שאכן היא תסכים? אמרו: כשתיגמר המלחמה, נרבין מסיבה, אבל, רוצים את נעמי שמר. לשיר. ודומה, שאין יפים משיריה כדי לבטא את אשר ירחש הלב לארץ ישראל זו (מחר, בשעת טיול עם הנשים בדרכי הרמה, ישקיפו אל העמק בהתפעלות, ותסלחו לנו, באהבה), לנופיה, ול — אבל מה נכביר מלים? הרי על כך מסופר בשירים...

בשבוע שעבר, הרימו אלית טלפון וביקשו: נעמי, רוצים אותך. והיא באה. בלי להקשות, בלי להעמיד תנאים. ניאותה לקפוץ („אני מופיעה באותו ערב בקיבוץ אפיקים. אחר־כך — אצלכם" — נענתה מיד בטלפון) ולשיר עימם. ומאחר שיחידת הסיור מורכבת ברובה מבני קיבוצים ומושבים, מרביתם בני העמק, הרי שגם הגבעטרון נשתכנע בצורה ספונטניה להצטרף, דודו זכאי בן קיבוץ דליה עם הגיטארה, וזמרת צעירה בשם נעמי קציר.

ושאבתם מים...

הם רצו באמנים. „לא תנטרישים" — אמר חייל בטלפון שביקש שאשיג עבורם אמן — רק כאלה שאפשר לשיר איתם עם הלב". והם שרו. נעמי שמר עם הגבעטרון חיממו את הלבבות, והדובבו את אותם הגרונות שפקודות הקשר בקעו בתוכם זה חצי שנה תמימה.

חצי שנה שנתמשכה, אולי כאותן ארבעים שנות מדבר (שם לפחות הם היו עם האשה והילדים). אכן, „יציאת סוריה" מורגשת. „מחר נפליגה בספינות", „לו יהי", „עוד נשוב מחר", והידיים מוחאות כף. והזמר בוקע אל הלילה. אולי גם הוא עולה ומטפס בהר, על אותו הר („ציר עין־גב", למחרת נעלה בו אנחנו) עליו החלו לטפס בבוקר ה־7 באוקטובר עשרות סיירים, עם עשרות סימני שאלה: הנשוב? וכיצד?

ואז החלו הרגליים לדבר. הורה שלובת זרוע, הגברים, הנשים, ועוד כמה אורחים, „כאלה שנזדמנו למלון לאותו הלילה" ואיש לא שאל „מה קושים פה" או „מי אתה", ואחר־כך הריקודים ה„ארכיוניים" כמו „ושאבתם מים", על הגות רגליים של עלמות צעירות, או של אמהות לארבעה, וזה היה הרגע, בו עשו לי הכרה עם סנוקי שהוא כבר קרוב מאוד ל־50, הוסיפו: „הוא עזב את היחידה, ההורים שלו לא מסכימים לו יותר להילחם", הבנתי אותם באלוהים, כמה — מעבר לכל השמור — הבנתי אותם...

והסיפור גם אמור היה להמשיך ולספר בלוך השיפורים והמופלא הזה, אלמלא דאינו להשאיר את המקום להמנונה, ולהביען של על שלא היה שם אבל עוד מסתל להתרגש.

תורת הגורו-מהרג'י

יהושע סובול

מעשה חשוב עשו אמצעי התקשורת, כאשר בעיצומו של שבוע פרישתו של טליק, הריב בין שרי המפד"ל והופעתן של שבע תנועות מחאה חדשות, הזעיקו את תשומת ליבנו להופעתה של תנועה, העלולה לערער את אושיות קיומנו בארץ, תנועה שגרמה התקפת היסטריה לנער שעמד להיכנס בעול מצוות, שגרמה לסמל בצה"ל לחלוץ את נעליו, ואם להאמין לידיעה ממוסגרת ב„ידיעות אחרונות", גרמה לחייל אחד בצה"ל שאמונו בצבא יתערער. ניחשתם: כוונתנו לתנועת הגורו-מהראג'י. לאחר שנדלק אור אדום במותנו האפור למקרא הידיעה השחורה, החלטנו שהפעם זה לא יעבור בשקט: לא ננוח עד שלא נחשוף את כל עקרונות האמונה של כת מסוכנת זו המאיימת על שלומנו. יצאנו לחקור, והממצאים זיעזעו אותנו שבעתיים מן החששות. הדברים חייבים להיחשף עד הסוף.

ובכן, אם אינכם יודעים, ראוי שתדעו: תנועת הגורו-מהראג'י שואפת להקים ברחבי המדינה בתי-אלופנא ללימוד תורתה. בתי-אולפנא אלה ישאו את השם „טאג'-ישיב-אהאלי", והתנועה מתכוונת להיאבק על שיחרורם של בחורי הטאג'-ישיבה-דור משירות בצבא. חשבון קטן עשוי ללמדנו שדרישתם זו, אם תתקבל, עלולה להוציא משירות בצה"ל בין עשרת-אלפים לחמישה-עשר אלף טאג'-ישיבה-שאנדרה-בחורים, אשר אלמלא פעילות התנועה ניתן היה להקים מהם בין שלוש לארבע חטיבות, ולהקל בכך על עומס המילואים.

אשר לבנות הנתפסות לפולחן הגורו-מהראג'י, הרי התנועה מטיפה בריש-גלי למה שקרוי בלשון הרזים של הכת „גורי-עלמה-רישי-תחת-הסינור" שפירושו: על הבת להישאר תחת סינורה של אמא עד שתיכנס תחת החופה, ואסור לקחתה לעבודת הצבא. עקרון זה של הכת, אם יתקבל, עלול בלי ספק להכניס פילוג בין בנות עמנו.

כמו כן קשורה הכת באיזו עבודת-אש-זרה, והיא מטיפה לשילוח אש בחנויות המפיצות ספרות של עבודת-ארוס, ולוחמי הקומאנדו של הכת, הידועים בשם אברכי-קאשמיר, כבר ביצעו בעבר מיספר הצתות במיסגרת אמונתם הלוהטת.

ואולם, החמור מכל קשור במנהיגה הרוחני של החבורה, הרבירישי מלובאבישדראהבאד, שלא נרתע מלכנות את שרי-ישראל בכל מיני שמות גנאי לאחר שוויתרו על רעיון כיבוש הגאנגס. לא רק שהרבירישי מלובאבישדראבאד לא ביקר אף פעם בארצנו, אלא אף דחה בזילזול הזמנה של שר וגדול בישראל לבוא אפילו לביקור חטוף.

מכל האמור לעיל ברור לכל בר-דעת עד כמה מסוכנת פעולתה של הכת המסתורית, אשר יש אומרים כי היא מנצלת את האווירה המבוכה שהשתררה בעם לאחר המלחמה כדי לעשות נפשות לפולחנה, להרחיק את בנות ישראל משירות הצבא, ולהגדיל את מיספר הטאג-ישיבה-שאנדרה-בחורים שיקבלו פטור משירות בצה"ל. חלילה לנו לעבור על כל אלה בשתיקה! כי בנפשנו הוא, ודי לחכימהרישי ברמיזאנדראגור.

שנורקל

יגאל גלאי

יצאתי מהשוחה האישית וחזרתי העירה. לאורות החיים, לזיהום הסביבה, למהומות הפוליטיקאים לצחנת הירקון ולתנועות המחאה. אי-אפשר לנשום. ממש קשה. אני מחרחר, גונח, נוחק, עומד להשתנק. ברגעים קשים אלו אני מוציא את השנורקל ונושם אוויר טהור וזך. תופס ראש נקי וצלול. שנורקל — פאטנט מיוחד, אמצעי-סיוע פנטסטי, שיעזור גם לכם (כך אני מקווה) לפתור את בעיות הנשימה שלכם. ובכן, במעמד חגיגי זה נפתח מדור השנורקל. לנשום עמוק, רבותי, לנשום עמוק!

ביום שבת ישבו שני ידידי על מרפסת ביתם שברחוב שלמה המלך, שיחקו שח, השתזפו בשמש וחיכו ל„שירים ושערים". כשהעיפו מבט אל הרחוב ראו מכונית עוצרת מול ביתה של מירה אברך (בעלת טור הרכילות ב„ידיעות אחרונות"), וממנה יורדים מלצרים סינים עמוסים בתקרובות מזון ממין משובח. לאחר זמן-מה הגיעו לאותו מקום: אריק שרון, קנת קיטינג, (שגריר ארה"ב בישראל), אהרון יריב, שלמה להט ואחרים בלתי מזוהים. ידידי, איש „ראש טוב" שונא אדישות ואוהב מלחמות (נגד הרע, והאי-צדק), התמלא חימה, כתב מכתב והצמידו לשימשת חלון מכוניתו המפוארת של אחד האורחים. כשהפגישה בביתה של אברך הסתיימה, ניתן היה לראות ממרפסת הבית את אשת האורח מקריאה את המכתב באוזני בעלה. אותו מכובד לא נכנס למכוניתו עד שלא סיימה להקריא באוזניו את המכתב. המכתב, שהוא סיפור בפני עצמו, מובא כאן כלשונו:

אדוני, שבת שלום!

בימים טרופים אלו (לא רק מבחינה בטחונית), כשמדיניות הידוק-החגורה משבשת את חיי הפועלים, בימים שקוטג' עולה לירה, והחלב עולה לירה, ואוטובוס עולה... ולחם והמאה וירקות... בשר מי מרשה לעצמו לראות במקרר? אתה זולל ושובע אוכל סיני בדירת „רכילאית הצמרת" כשאנו בני מעמד הפועלים המנוצל יושבים בדירה שכורה ממול וחוזים בשיירת מובילי המזון המגיעים עם סירים מלאים כל-טוב וחושבים כשריר נוזל משפתותינו „מי שולם את הדלק לנסיעה זו, וההוצאות שתגיש גברת אברך ל„ידיעות אחרונות" ינוכו ממס הכנסה על חשבוננו" וכו'... אתה אדם פיקח, אחוז, במטותא ממך הצנע לכת. מכונית פאר זוללת דלק ודלק מצרך חשוב; נסה ללכת ברגל, ושכח את ההרגל ללכת עם חליפות. קיץ היום, מה רע בסנדלים והולצה לבנה? דחיל רבאק, שנו את עצמכם אנשי הצמרת פן תופתעו יום בהיר אחד שיש קץ למצב בו קיימים „דופקים ונדפקים". עם כל הסימפטיה שלי אליך, הבן: שכר דירה (צנועה) 260 ל"י, + נסיעות, + מזון, + הוצאות שוטפות.

ואין לנו גרוש. להיפך, נשאר חוב שגדל מחודש לחודש. אתם גורמים לנו חיים קשים זה לא יכול להימשך כך. התחילו להיזכר מחדש בברל כצנלסון, בסוציאליסט של תחילת המאה, האידיאלים, החלוציות, אחרת לא מצפון ולא מדרום תיפתח הרעה אלא מבפנים. הרהר בכך, ויפה שעה אחת קודם.

אם ייגרמו לך קשיים בעיכול והשרימפס יצבוט לך בקורקבן — זכור את אלו שאוכלים מרגרינה ולחם, ואין להם חשבון הוצאות חופשי.

בברכה
אחיך המדוכאים

אכלנו חלק מהפסיקים והנקודות מאחר שלא נשאר משהו אחר לאכול...
הזעקו: למעמד הפועלים

(—) השם שמור במערכת

אבלים אך לא חפויי ראש

ד"ר שבח וייס

משפחות שכולות מבקשות לבטל הופעות הבידור ביום העצמאות. מן העיתונות

בילדותי, בימי השואה, בין יתר גילגולי התופת, שהינו תקופת-מה בגיטו. היה זה בעיר קטנה באוקראינה. באותה עת שהו בגיטו כמה אלפי יהודים, שרידים של קהילה יהודית גדולה ביותר, שהוכחדו מעל פני האדמה מאוחר יותר. הקהילה היהודית קיימה באותו גיטו את רוב מוסדותיה והקפידה פחות או יותר על דפוסים וסגנונות של התנהגות חברתית, כולל קיום חגיגות ציבוריות. היהודים שמרו על צלמם ומסגרותיהם יותר מגויי הסביבה.

מאוחר יותר, ב-1948, הגעתי במסגרת „עליית הנוער" לארץ-ישראל. כאן הביאוני לכפר חינוכי. והימים ימי אש והרדת של תש"ח. כנופיות תקפו את יישובי הארץ והאנגלים עזרו לתוהו-ובוהו להשתלט על כל חלקה טובה, ואילו מנהלי הכפר הקפידו עד כמה שניתן לא לפגוע בדפוסי החיים. הם קיימו לימודים כשורה, קיימו מסגרות חברתיות, ערכו חגיגות ואפילו שמחת פורים לא נעלמה.

יחד עמי מכהנים בהנהלת עיריית חיפה שני אבות ששכלו את בניהם במלחמה האחרונה. האחד שכל בן, חתן ובן אח. השני, את בנו בכורו. צבי ברזילי ממשיך לעמוד בראש ההנהלה הציבורית של תיאטרון חיפה ובתור שכזה לא ניסה לשנות את התכנית הרפרטוארית, בבחינת „ההצגה חייבת להימשך". גם השני ממשיך בפעילותו הצבורית.

מאז מלחמת יום הכיפורים מתחרים הישראלים ביניהם על שבירת מסגרות ונסיון לאנוס אותן מתוך מגמה להתאימן ל„רוח הזמן". יש מי שמפקפק בצורך לקיים את חגיגות פורים, כי עלינו להשרות תוגה ועצבות על ילדינו. יש מי שמנסים להפוך את יום העצמאות כולו לטקס של יזכור והתייחדות. יש שמתקוממים נגד מופעי בידור לא מתוך סלידה לשטחיות (סלידה מובנת ומוצדקת), אלא מתוך מחאה, בבחינת ולשמחה מה זו עושה.

אמנם נכון, עברנו משבר קשה וזועזעו אמות הסיפים של סדרי חיינו. נכון שלרבים מאיתנו היו מספיק סיבות ליטול קורה מבין עיניהם ולצפות על החיים באופן ריאלי ותבוני יותר. אך מכאן ועד לנסיונות הסתגפות, רחוקה הדרך. לאחרונה מרבים לעסוק בהרמת המוראל. המומחים לעיצוב המוצר עשו שימוש מגונה בישראליק החביב של דוש. שוב הגה הרדידות. אך מה ששומר על המוראל, זו יציבות של מסגרות ודפוסי תרבות. המוראל הוא ערך רציני מכדי להפקירו בידי קצינים ליחסי-ציבור. כשבימי ה„בליץ" האפלים של לונדון ישבו חובבי המוסיקה בבירת בריטניה באולם קונצרטים והאזינו לתזמורתם, נתנו בכך משמעות אקטואלית להרואיקה של בטהובן. לכן יש להקפיד על דפוסי קבע. למרות מה שעברנו, צריך לקיים את הפסח, את יום-העצמאות וטכסי הבאת הביכורים. אין סיבה לבטל חגיגות בר-מצוה ואף לא חתונות. יש מקום לרביזיה בחגיגות אלה שכן דבקו בהן בשנים האחרונות סממנים וולגאריים. יש מקום לתכנים תרבותיים יותר. לרפורמות ממין זה היה מקום גם ללא ההתפכחות של מלחמת יום-הכיפורים.

הגיעה השעה לחזור למסלול, ממש כפי שהגיעה השעה לתקן סטיות שנעשו ערב המלחמה. יש סיבה שנהיה אבלים, אך לא חפויי ראש.

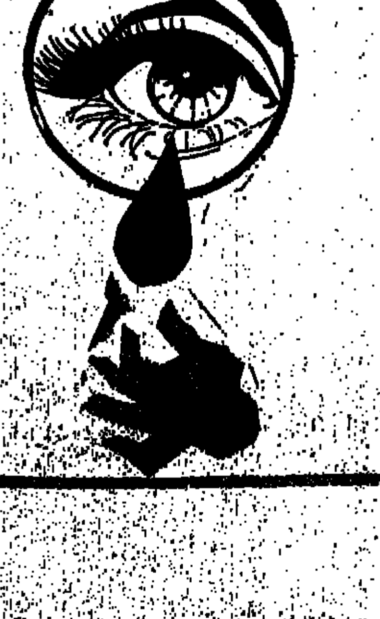

אנטי - אנטי אנטי

מרדכי גילת

הבנאדם חוזר הביתה מהצבא אחרי חצי שנה ארוכה, פושט מהר את המדים, ומגלה כי לפחות בממלכה השביעית יש חדש תחת השמש: כמה מחוגגיו המקצועיים של מעוז סוקולוב, היושבים בדרך-כלל על תקן אנטי ומספרים לעם בציון כמה רע לו, מחליפים פתאום את הדגל ועוברים לצד השני. הצד הראשון כבר לא טוב בשבילם. יש בו יותר מדי אנטי.

יותר מדי אנטי זה באמת לא טוב, ואת האנטי הזה צריך פעם לרסן, וכדי לרסן אותו צריך להכניס לו קונטרה קטנה, והקונטרה הכי טובה זה, כמובן, להיות אנטי אנטי. עכשיו מה קורה? הקונפורמיסטים החדשים שלנו מתחפשים מהר לצדיקים, עוטפים את כל הרעיונות הקודמים שלהם בצמר גפן, מכמסים אותם עמוק עמוק למגירה, מפזרים עליהם הרבה מאוד נפטלין ועם עט חוכמה מחודד וכמה מגרשים שמורים, יוצאים בקול רם להגן על הצדק. המסכן לא מסתדר בלעדם.

פתאום מסתבר לצדיקים הללו כי בצה"ל המצב הוא לא-כל-כך נורא והמחדלים הם הרבה יותר קטנים ממה שחשבו תחילה; פתאום צה"ל הוא עדיין שמורת טבע של מוסר; ופתאום כל מי שמבקר את המוסר הקדוש הזה וקובע שאי-הסדר בו מוסיף להשתולל — הוא עוכר ישראל. יפי הנפש המגוהצים, שנחלצים בשבועות האחרונים להגנת צה"ל, מפקדיו וערכיו, ותוקפים בלהט רב את קומץ העתונאים שעדיין מבקרים את הנעשה בו — יושבים על מגדלי שן, יורים אינסנקטיבית מחמותן לעבר כל אנשי האנטי, ומסבירים לעמך ישראל מה זה בדיוק מוראל וכמה זה חשוב לשמור עליו. הם אינם מתווכחים חלילה עם הטרוניות שמופיעות בעיתונים, אינם הופכים את הקערה על פיה ומגלים דברים חדשים, אינם קמים לסתור עובדות קיימות ואינם מנסים לגלות את אמריקה. זה קצת קשה בשבילם. הם מבינים בצבא בערך כמו שאני מבין בגידול עכברים ואת המלחמה האחרונה הם מכירים בעיקר מהראדיו, מהעיתונים, מהשמועות חשוגות ו..מהטיולים המאורגנים.

רק מה? היהודים הטובים הללו אינם יכולים לשאת פתאום את „אות הקלון" הזה של „כתיבה בלתי מאוזנת" — כפי שהם מכנים זאת — או של „לכתוב את האמת גם כאשר מדובר בפרה קדושה כמו צה"ל"; ואינם עוברים על כך לסדר היום. הם מתחפרים להם עמוק בשוחותיהם התל אביביות, וליד מכשיר טלפון ומכונת כתיבה צמודה מגיעים מיד למסקנה, כי צה"ל פשוט הפך לצבא מפונק; כי פעם היה המצב הרבה יותר גרוע ואיש לא צייץ; כי במלחמת העולם השניה לא יכלו החיילים לצלצל הביתה אפילו פעם אחת בחודש; וכי בתל-אביב קר לפעמים לא פחות מאשר ברמת הגולן ואף אחד מתושביו האומללים של הכרך, החשופים מסכנים לרוח, איננו בוכה או מתלונן. העובדה שהם אינם מצויידים בעובדות באשר למתרחש היום בצה"ל, מעמידה אותם כמובן קצת במבוכה, אבל עיתונאים חרוצים מסוגם מסוגלים בהחלט לצאת ממנת בכבוד. הם כותבים בהכללות, מהלכים בין הטיפות וניכר היטב בכתיבתם כי הם חברים בלהקת „ברם-אולם": „אמנם נכונה העובדה שבצה"ל היו כמה דברים לא יפים" — הם אוהבים לכתוב — „אבל בדרך כלל מתנהל בו הכל כשורה; אמנם נכון שצריכה להיות ביקורת, אבל היא צריכה להיות בונה — סליחה, קונסטרוקטיבית — ולא הורסת; אמנם נכון שביקורת היא דבר חיובי, אולם צריכה להיות קצת פרופורציה (המלה הזאת הולכת טוב מאוד בזמן האחרון); ואמנם נכון שבצה"ל ישנן כמה תופעות שליליות, אבל ישנם בו גם הרבה דברים חיוביים"...

הכתיבה המימית והחלקלקה הזאת — שמתיימרת כביכול לבנות ולתקן — לא היתה אולי מרגיזה אותי אלמלא עמדו מאחוריה כמה שמות מפוצצים של „יהודים חושבים", שכל קשר ביניהם לבין הצבא, איננו אלא מקרי. ליהודים האלה יש העוז והחוצפה לספר לי ולאלפי חיילי מילואים אחרים מה קורה בחזית, מה כן בסדר שם ומה לא בסדר, כמה קילוגרמים בשר יוצאים מדרכם לקווים ובמה מגיעים, ומה צריך לתקן בצבא הזה, כדי שהעיתונות תתחיל לרדת ממנו. מאין בכלל שואבים אבירי הצדק הללו את הכוח לכתוב על דברים שהם אינם מבינים בהם? מתי בפעם האחרונה הם היו בשדה, רבצו בשוחה רטובה, אכלו מנות קרב וראו את המוות בעיניים? מישהו יכול לענות לי?

צר לי, אבל אינני מבין את „מגיני המולדת" הללו. אין להם כבר על מה לכתוב? חסרים במדינה הזאת מוטיבים רציניים? צחנת הירקון היא כבר לא סחורה? מה אם כן הם רוצים מאנשי „האנטי"?

תרגיל באחוזים

לזר

תיתיתי לו לאותו חבר אשר הסתכן אולי בחוסר פופולריות באומרו כי הממשלה היוצאת צדקה בשמונים אחוז מכל אשר פנתה. כן, בהחלט תיתיתי לו. אני אף אוסיף עליו ואקבע כי לפי הערכתי, צדקת הממשלה בלמעלה מתשעים אחוז ובקצת מאמץ ניתן להגיע למאה ואף מעבר לזה.

ראשית, אני יכול להוכיח בבירור, כי במדיניות החוץ והבטחון רשמה הקדנציה החולפת לזכותה לפחות שלושים ושבעה אחוז וארבע מאיות האחוז אם לא למעלה מזה. כמו כן מראים חישובי כי במדיניות הסוציאלית התקרב הצדק היוצא לשלושה-עשר פסיק תשעים ושמונה אחוז ובמדיניות הכלכלה עברנו את אחוז החסימה בהפרש שלמעלה מהמצופה. אם נזכור כי גם בנושא ההתאחזויות אוחזים האחוזים מאחז נכבד למדי, נמצא כי עד עתה צברנו לטובתנו כחמישים ושמונה אחוז להוציא פרומילים שהזנחנו משיקולי כדאיות.

עכשיו, נצרף לזכותנו את האחוזים הלא מבוטלים שהתקזזו לנו משנים קודמות, נוסיף את אלה שנופקו במדיניות הקליטה, הפליטה, הפנים והחוץ, מן העיר לקיבוץ, נכפיל בהפרש שנותר מפיתוח, ביטוח, בישול וניפוח ונחלק בסכום הבריאות, אחריות, מיסוי וכיסוי ונקבל, סך הכל ובכלל, תשעים אחוזים ואפילו מעל. הוא שאמרנו, או מ.ש.ל.

ועכשיו בעיה:

לצורך גיוס כספים מנפיקה הממשלה איגרות-חוב צמודות ומשלמת לרוכשיהן הצמדה וריבית המסתכמות בכ-35 אחוזים. לעומת זאת מחלקת הממשלה הלוואות בלתי צמודות בריבית של שמונה אחוזים. אם היקף האשראי המחולק מכספי הציבור מגיע השנה ל-4 מיליארד לירות, כמה מיליונרים צמחו לנו השנה בממוצע? (בין הפותרים נכונה יוגרלו שאלות נוספות)

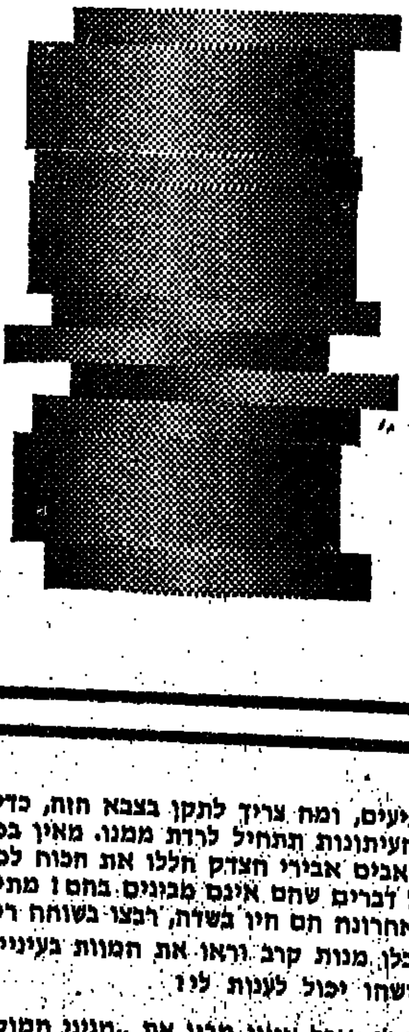

„יופי של דופי"

מרדכי אכיתי

אפילו לא יקרא דן-בן-אמוץ את הרשימה הזאת, חייב הוא על פי יושר ועל פי הנמקותיו הוא (ראה העמודים האחרונים בספרו „יופי של מלחמה") לשלם לח"מ לפחות 100 ל"י שכר מודעה בעיתון, כי בין שאכתוב עליו טובות ובין שאכתוב רעות — עושה אני פרסומת לספרו — פרסומת, שלכל הדעות, האפקט שלה הוא הרבה יותר מאשר של סתם מודעה, גם כאשר שמו של דן הולך עליה לפניו, שכן אם אכתוב טובות — ירוצו כל אלה שטרם רצו עד עכשיו ויקנו את ספרו, ואם רעות אכתוב — יבקשו כולם להיווכח במו עיניהם כי אכן לא צדקתי.

יתר על כן, חושבני כי כל המו"לים והמוס"ים בארצנו, חייבים מעתה להגיש לד.ב.א. חשבון על כל הספרים שלהם, כי ממה נפשך — או שהוא קורא ספרים (ו„שואב" מהם פה ושם) — וודאי שהוא חייב בתשלום, ואם אינו קורא — מנין לו כל עומק המחשבה ורוחב הראיה ועצמת החוויה (שלא חי אותה — כעדותו) הבאים לידי ביטוי בדפיו הבתוליים של הספר הנ"ל שהקורא מוזמן לבתקם — תמורת תשלום כמובן...

אמנם ראיתי כי בעמוד הראשון מוקדש הספר גם לי ולשכמותי, „לכל אלה שטרם נהרגו". מצטער, כל-כך הרבה הזדמנויות פיקששתי בשנות חיי עלי חלד. היתה לי הזדמנות עוד בילדותי, בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר צר האויב שלושה ימים על עירי, והיו הזדמנויות נוספות בפוגרומים שפרצו מיד אחרי זה, הזדמנות שהיה מספק לי ברצון איזה דניקנץ או פטליורוביץ, כפי שסיפק לאחרים מבני משפחתי; היו הזדמנויות נוספות, על ידי סטודנטים אנטישמיים ברומניה או פולין (אמנם הללו לא היו חמושים בקלצ'ניקובים או רימוני יד ואת מלאכתם היו עושים בצורה פרימיטיבית ביותר, אולם גם באלה מסומרת ניתן להשיג אפקט דומה); אפשר היה לחטוף סתם כדור בנסיעה באוטובוס בימי מאורעות תרצ"ו (שלא לדבר על מוות יותר הירואי) או — לחליפין — להישאר ולערוך „טיול" עם כל שאר קרובי שנספו לטרנסדניסטריה או למיידנק; בוודאי שהיו לי הזדמנויות נוספות עם קום המדינה בימי מלחמת העצמאות ואפילו מסתם כדור של צלף. כן, היו והיו הזדמנויות, אלא שעתה, בגלל הגיל, שוב אין לי ברירה אלא לחכות שה„פרוג" או ה„סקאד" יגיעו אלי. אבל לא אז ולא קודם לכן לא ניתן לי ולשכמותי להתענג על „יופי של מלחמה", מה גם שאת „יופיה" למדנו עוד בנעורינו מסיפרו של רמרק „במערב אין כל חדש" ומדומים לו, כי לא אז ולא עכשיו, לא ראשוני „ארץ ציון וירושלים" הנוסטלגית, לא גיבורי „ילקוט הכזבים" הפלמחי ולא אוכלוסי „לזכור ולשכוח" הטראומטי — לא חשבו אף רגע כי מלחמה זה „יופי", לרבות הנוראי שבנצים בימינו. פצועים ונכים והרוגים, אם ממכת-אלה, ואם מכדור דום-דום ואם מרסיס של פגז או טיל, אינם מראה מרנין לב ומחנה ואפילו הקשות שבחובשים, כולל החובש הפיקנטי של ד.ב.א. שנולד, לפי עדותו, מול מכשיר הטלוויזיה, מקטעי עיתונים וכתבנות, לא יוכל לעמוד במראה זה לאורך זמן. אבל חוששני שמטרתו המוצהרת של המחבר להגיע לתפוצה של 10 אלפי עותקים (הדפסה ראשונה) ולגבות עבור זה את תמלוגיו מהמו"ל (ששם את כספו על בטוח) — אכן זוהי המטרה „על באמת" ומאמין אני לו בכל לב, כי אמנם מוכרח הוא לקיים רמת חיים „הוגנת" (כמפורט שם בספרו, כולל ארוחת הוגנת מדי פעם במסעדה וכו') — אפילו מעמיך הוא פנים של ציניקן גלוי לב. על כך יש להוסיף גם את התענוג המזוכיסטי, של התעללות בקורא לאורך מאות עמודים, בתיאורי זוועה, מתיחה מתמדת (מתי כבר ישכב איתה, לעזאזל!) ובסופו של דבר — תסלחו לי — להשתין על פניו על מנת שידמה שגשם יורד — וישתבר כי אמנם, אחרי ההצלחה המסחררת של „מילון בן-יהודה" ו„לא שם זין", כדאי וכדאי לו להמשיך. ונדמה לי שכאן טמונה גם תשובה מה בעניין הירידה. כי הרי לשם מה לחיות בארץ אוכלת

(המשך בעמ' 22)

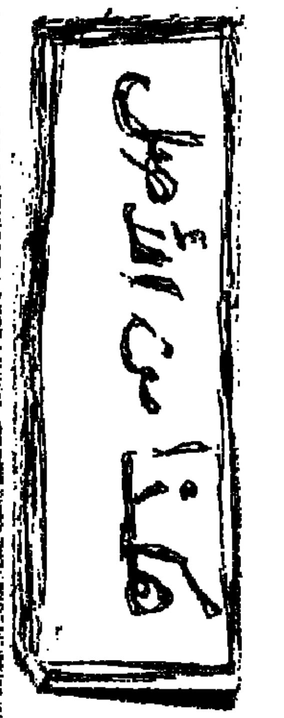

מה הולך?

צ'רלי תמיד צ'רלי

גם כאשר הוא מתקרא „מסיה וורדו" או כל שם אחר, הוא נשאר צ'רלי. וככל שאתה חוזר וצופה בסרט ישן יותר משלו — ההנאה גדולה יותר. עתה חזר אל אולמות הקולנוע הישראליים סרטו של צ'פלין „אורות הכרך", קומדיה רגשנית — קורא לו מחברו, שהוא גם הבמאי, המלחין וכמובן השחקן הראשי בו. ויש כאן שפע של קומדיה ושפע של רגשנות.

מה שנפלא ביותר הוא הפיתוח של הנושא בכל אחת ואחת מן האפיזודות המתארות, כרגיל אצל רב-אמן זה, את הצלתה של נערה מסכנה — הפעם מוכרת פרחים עיוורת — על ידי מאמציו הנואשים של הלך חסר-פרוטה אך בעל לב-זהב.

כל דלת, כל מאכל, כל חלק לבוש ועמוד חשמל (שלא להזכיר נהרות, מכוניות, וכל יתר אביזרי המאה העשרים) הופכים להלך המסכן וסביבתו למכשלה רבתי, לאסון טבע. עולמו הוא עולם הרת-סכנות, האורב כל העת ליצורים המהלכים בו והם ניצלים בנס.

ב„אורות הכרך" מצליח צ'רלי להציל את הנערה האהובה עליו על ידי כספו של מיליונר, שהוא ידידו הטוב ביותר בשעה שהוא שיכור „מדופרס" ומאיים להתאבד בכל רגע. כאשר העשיר פיכח — הוא נעשה גם אנוכי ורע, ואינו מכיר עוד את ידידו מעיתות השכרון.

זהו גם המוטיב המרכזי של מחזהו של ברכט „מר פונטילה ומשרתו מתי". איני יודע אם ראה ברכט את הסרט הצ'פליני (אם כי יש להניח שאכן ראהו). על כל פנים נראה שיש כאן השפעה מדהימה, אולי בלתי מודעת. בעיני ברכט רק אדם שיכור מסוגל להיות אלטרואיסט. אדם פיכח מן ההכרח שיהיה אגואיסט.

בסיומו של הסרט הנערה שבה ועיניה נפקחות. היא עובדת עתה בחנות נאה לפרחים. היא נותנת פרח ונדבה להלך המסכן המביט בה דרך חלון הראווה. מבטיהם נפגשים, והם מכירים זה את זו. כמה חבל שלא עמד לו כוחו של גדול אמני הקולנוע להשאיר את הנערה באי-ידיעתה ואת ההלך באלמוניותו. אבל גם מיונז סנטימנטאלי זה הוא מסימני ההיכר של צ'רלי צ'פלין המחבר והבמאי — בלי סיום מתקתק זה לא הולך.

מלך האמבטיה

חייו היומיומיים של רב־אמן שטרייכמן — ולו „אסכולה" של אלף תלמידים במדינה הזאת — הם חיים אפופי צבע במלואם. מן הבוקר — כשהוא נכנס לאטלייה שלו ברחוב שלומציון המלכה — הוא רק נושם את ניחוח הצבע. כש־הוא מצייר — הוא לא עושה דבר בלתי אם משחרר על גבי חוויות של צבע. כשהוא נח מציורו — הוא טובל את מבטו בצבע הזוהר של הגן הנשקף מבעד לחלון הזכוכית הגדול והצבעוני שלו. את פתו הוא סועד בצהריים בין קירות המכוסים מן הרצפה ועד המשקוף בבדים הצבעוניים שלו. אחרי הצהריים הוא לא מניח — בלתי אם את תורת הצבע לתלמידיו שלו במכון. חיים שכל יום ויום מהם וכל כולם — מסך ארוך לתוך הצבע.

רק במקום אחד לא היה שטרייכמן שם בתוך צבע — וזה היה חדר האמבטיה. המוצק המבוצר מאבן חוה והחל מציק לו ומטריד את מנוחתו עד כדי כך שביום אחד —

אחד מימי המחדל הרגילים של כולנו — הרגיש שהוא עומד בפני החלטה גורלית — או להגר מן האמבטיה לצמיתות, או לבנותה — יפה וצבעונית מחדש, לרחוץ ו־להתרחץ בה. בעוד הוא פוסח על המיפתן, התערבה רעייתו צ'ילה — שאף לה יש דעה בענייני אמבטיה — ונותרה הברירה השניה. נטל, איפוא, שטרייכמן את צבעיו ומכחוליו — הוציא בדחילו ורחימו את כל אריחי החרסינה, שורות שורות, מתוך הקירות סביב־סביב לפי התור. צייר אותם אחד אחד — כיד הדמיון הצבעוני הטוב שלו, שרף בתנור ושיבץ חזרה.

האמבטיה של שטרייכמן

מוזיאון ישראל, ששם מוצגת החודש תערוכה גדולה של שטרייכמן, לא צרף את חדר־האמבטיה לבדים שהועברו לירושלים, פשוט מחוסר תקציב מתאים. וחבל. כי זו הפעם הראשונה בתולדות האמנות שלנו שצייר יכול להיכנס לתוך הציור שלו, להתהלך בו ולהתגלח, להשתכשך שם להנאתו — בינות לענני ירק ותכלת, פיות ורודות, סאטירים וצפרי גן־עדן — כמו מלך באמבטייתו.

בפעם השלישית

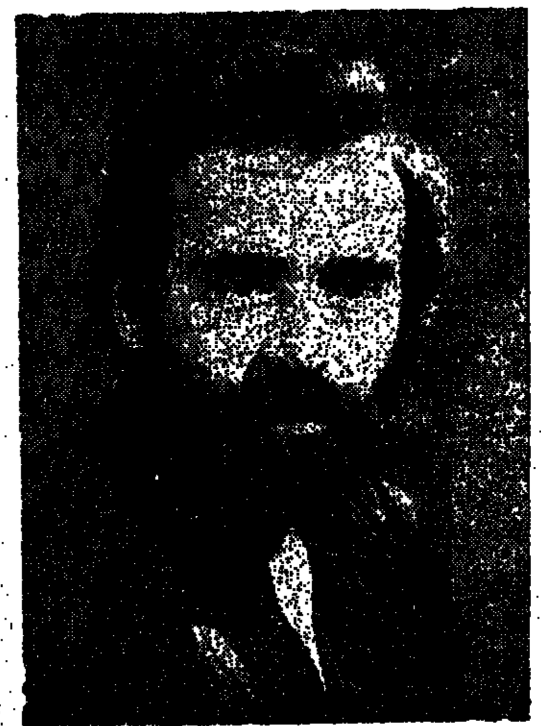

מישל דיסקומבי

אמן המוזמן לישראל לראשונה נמשך לבוא לכאן אולי בשל מה ששמע, אולי בשל סנטימנט. אם מזמינים אותו בשנית — סימן טוב הוא לכך שעבודתו עלתה יפה. אם הוא חוזר בשלישית, הרי שהוא כבר כמעט „בן־בית", אדם משלנו, מי שנהנה לעבוד כאן.

מישל דיסקומבי, הכוריאוגראף הצרפתי הנודע, עובד שוב, בשלישית, עם להקת „בת־דור".

הפעם הוא מכין שתי עבודות. אחת „סיבובים", למוסיקה של לוציאנו בריו, שגם הוא, התארח לא מכבר בישראל, בוצעה כבר בלהקות אחרות. בהן עובד דיסקומבי, „אולם בכל להקה אנשים אחרים, ואיני מעתיק בצורה מדוייקת את היצירה הישנה, אני מתאים אותה לרקדנים החדשים" — אומר הכוריאוגראף.

והמחול השני אותו הוא יוצר כאן הוא עדיין „בן בלי שם", תינוק שטרם נרשם בתעודות לוח כחוק. הוא עדיין במצב עוברי, לפי מוסיקה של מלחין צרפתי בשם ארמנגיאו מכין מישל דיסקומבי מחול בן ארבעה פרקים והם: „בחיפוש אחרי" „בריחה" „שרי" ו„תקווה". במחול זה משתתפים

10 מרקדני הלהקה, שהכוריאוגראף מוצא שחלו בה התפתחויות חיוביות מאוד בשלוש השנים שעברו מאז עבד כאן לאחרונה.

אל המחול הגיע מישל דיסקומבי דרך התיאטרון. הוא למד תנועה, כי זה היה דרוש לו לעבודתו הבימתית. „מעולם לא רציתי להיות רקדן. תמיד חשבתי על בימוי וכוריאוגרפיה" — הוא אומר.

בזמן מלחמת העולם השניה למד אצל סרג' ליפאר. כמעט בחסת הדעת נתקבל ללהקת המחול של האופרה בפאריז, ונעשה בה במשך השנים לרקדן ראשי.

את מחולו הראשון יצר בשנת 1950 והוא אז בן 20. „זה היה משהו נגד הנוצנות שקראתי לו ,כל האנשים הם אחים', מה שהעסיק אותי היה התוכן ורק בשורה שניה עניין אותי בעיות הצורה".

בשנות השישים שימש כמנהל הבאלט של האופרה בפאריז („התכוונתי להיות שם שנה שנתיים, נשארתי תשע..." אומר מישל בחיוך). שימש כמנהל באלט האופרה של ציריך, כתב ספר אודות המחול, והספיק לעבוד בלהקות חשובות רבות. ביניהן ה„באלט בן־זמננו" הצרפתי העומד להופיע בישראל בחודש זה, לחקה בה משמשת אשתו של דיסקומבי, מרטין פרמן, כרקדנית ראשית.

כבודן של הצורות הזעירות

ברנרד שאו

הגראף בובי, האב־טיפוס של כל המפשים הבטוחים בעצמם, ביקש פעם מידידו רודי להזמין תזמורת להגיגה מפוארת בביתו. רודי הלך והזמין את „רביעיית בודפשט" המפורסמת. כאשר שאל אותו בובי, איזו תזמורת תנגן בחגיגתו ושמע שזו רביעיה — אמר: „נו באמת, איזו מוסיקה כבר יכולים לעשות ארבעה אנשים!"

המערכון הוא הצורה הקאמרית של הדראמה. פעם היה המחזה בן־התמונה־האחת, שמשך הצגתו 30—40 דקות, משמש כפתיחה לערב תיאטרון או כמחזה־ביניים. בימינו ניסו דווקא מחברים מודרניים כיונסקו לחדש את עלוסיה של צורה זו, שעבר עליה „פיחות" רציני.

המונח „מערכון" הפך אצלנו לשם נרדף לסקץ', למהתלה חסרת־ערך, למשהו בלתי ראוי ליחס רציני.

להקת ה„חאן" הירושלמי מצאה עצמה בימי הטל־חמה במצב קשה — מן הבחורים נשארו רק שניים, והמחזה אשר הוכן להצגה ממילא לא יכול היה להיות מועלה. כדי לא לבטל זמן, ועל מנת לצאת לקווים להגיש לחיילים בידור והנאה, החליט מנהלה האמנותי של הלהקה, מייקל אלפרדס, להכין ב„תהליך מזורז" מערכון או שניים. מן הפתרון הכפוי יצא מתוק.

„טוב לשחקנים מקצועיים להתנסות בעבודה הזאת לזמן זמן, וטוב להם לשחק תפקידים שונים ומשונים לעיתים מזומנות" — הוא אומר — „והמערכון, בהיותו קצר ותמציתי, מצריך אפיון מגובש, משחק מדוייק, הסתגלות מהירה לתנאי במה, וזה חלק חשוב מהשכלתו של כל שחקן."

שני המערכונים הראשונים שבוצעו היו משל צ'כוב. בלהקה הירושלמית הצעירה גמלה התכנית להציג במשך כמחצית השנה מערכונים אחדים, להחליף אותם מעת לעת, תוך עבודה מתמדת על חומר חדש.

במסגרת זו נוצר עתה ערב שני ובו שתי יצירות „דראמה לפסנתר" לברנרד שאו (אשר, אגב, שימש מבקר מוסיקה לפני היותו לדראמאטורג) ו„אידיליה משפחתית" מאת נואל קווארד, מערכון הידוע יותר בשמו „רהיטי־אלון".

שני המערכונים הם „אנגליים מאוד". הראשון מוסק בבנו הילדותי של דוכס המשמש כתת־מזכיר המדינה ופסנתרנית שהיא טיפוס של אשה־ואמפיר, השולטת בגברים ביד רמה. הכל נגמר כאילו בהפי־אנד, כפי שאמרה לי פעם פסיכולוגית ידועה: „אדם צריך להינשא לגבורות המתאימה לשלו."

גם המערכון השני מתאר יחסי גבר ונשותיו (במקרה זה אשתו, בתו וחותנתו). זהו תיאור התקוממותו של הגבר הצנוע והחגון על שלוש „המפלצות" השולטות בו שלטון ללא מצרים. אולי הקדים קווארד ב־50 שנה את תנועת שחרור האשה כאשר תיאר את „תנועת השחרור של הגבר."

משתתפים בהצגה ספי ריבלין, דוד (אבי) רחל חפלר (כולם בוגרי „בית־צבי"), שפרה מילשטיין, שבתאי קונורטי ורחל שור, המבצעים שני תפקידים מנוגדים למדי בשני המערכונים בצורה מצויינת.

זהו ערב מהנה, המוכיח שכדאי לשים לב למערכונים המוזנחים, שנעשו לחומר לתרגילי משחק, ומשמשים בעיקר להקות חובבים. מסתבר שאפשר למצוא ביניהם שנים הראויות בהחלט להצגה מקצועית טובה, כמו שמעלה תיאטרון ה„חאן".

עולם באפור

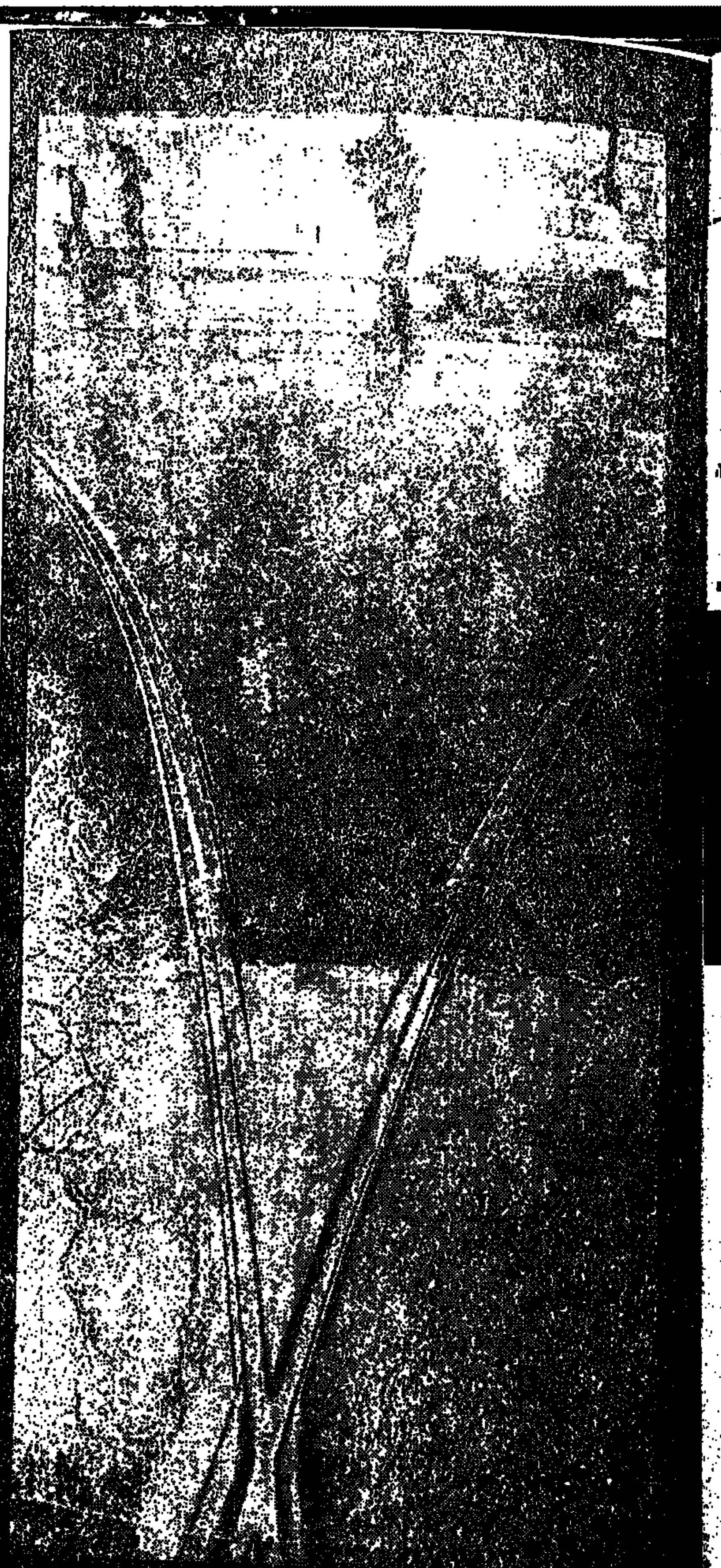

עולם באפור.

הפסקת בוקר אפורה.

בני אדם בערפילי בוקר.

בערפילי יקיצה — באוננותנו.

quel chagrin — היה אומר בלזאק אילו ניתן לו להציץ אל תמונותיו של מוסיקאי צעיר אשר ניסה להיות איש קולנוע, ולבסוף חפך לאמן של אפרו־ריות.

איזה יופי של עצבות שקטה היורדת עליך, כל אימת שונרצה להשתהות, ל־הפסיק לרוץ, להתקרב לרגע ולצפות בערפל האופף בונוכו עולם ענק. מנומ־נם.

כאילו רצית ללטף את האיש הנח לצידך — רגע לפני התמסרות רכה, ללא כאב.

הכל שקע באווירה סמיכה, סגרי־רית. יער של אפור.

פתאם נעים כל־כך בקוטמוש הקטן וזה, בלי התחלה ובלי האיש עצמו, כאילו החליט לתת פורקן לעצבותו־הוא ורשם את מצב רוחו בצבעי אפור.

Pitt Essing הוא אמן צעיר, מוסיקאי שפשוט טעה בדרך ;

„...... לא, לא רציתי לחדש, אני דווקא אוהב את באך, אני אוהב פסנתר־כנף, אבל שונא מורות לפסנתר. שלי, היתה מרביצה לי בסרגל על האצב־עות... הייתי מוכרח ללמוד לנגן. כאשר הרגשתי דחף ליצור משהו, הפריעו לי הלימודים.

ברחתי, הבנתי כי לעולם לא ניתן ללמוד כיצד ליצור !

בוודאי ; אפשר להשתפר, להתאמן, אבל ליצור — לעולם לא תילמד כי־צד..."

Pitt Essing, צעיר בן 24, מחפש את עולמו הוא, „עולם אפור ללא יקיצה" — רוצה להירדם, לחלום, לעזוב את ה־פסנתר לטובת מוסיקה אחרת ; רגועה, שלווה, ללא צלילים. הוא פורט מנגי־נות עצובות למען האיש האפור,

כאילו היה אומר :

איזה יופי של עצבות

איזה יופי של עולם עיף —

בהפסקת בוקר אחת.

יוסי קאנץ

אפרוחים בפוליטיקה
(המשך מעמ' 5)

מוטי: מרגיז אותי שאנו מכונים „תנועת מחאה". איננו תנועת מחאה. אנו תנועה שמחפשת את הציבור ש־יבוא אלינו ושיחד נחשוב איזו דמות יש לעצב לה למדינה.

רוברט: נכון, תופעות שליליות הן שאיחדו אותנו. אולם יש לנו גם רעיון בונה משותף — מאבק על דמוקראטיה שתצליח לבטא ביתר בהירות את רצונו של הפרט כחלק מהחברה.

כיצד ניתן להתייחס ברצינות אל תנועה הרוצה לשנות סדרי מדינה כשהיא טוענת לאל־פוליטיות; ש„ניצים" ו־„יונים" יקננו בקן משותף. האם זה רציני? מחר תעלה על סדר־היום השאלה: להחזיר או לא להחזיר את קו־ניטרה? מה תהיה עמדתכם אז?

נעמי: איננו מתייחסים לנושאים מפלגים. אנו הול־כים על נושאים המאחדים את הציבור על כל חלקיו. אין כל סיבה ש„נץ" ו„יונה" לא יאבקו יחד לשינוי פני החברה וליתר דמוקראטיזציה.

מוטי: אנחנו לא מתעסקים בבעיות חוץ ובטחון במס־גרת תנועתנו. כל אחד יכול להביע את השקפותיו במס־גרת מפלגתו. אפשר להשתייך אלינו ולהחזיק בו־זמנית בכרטיס של כל מפלגה ישראלית.

נניח לרגע כי מחר, מסיבות אלה או אחרות, ואולי בהקשר עם מסקנות ועדת־אגרנט — הממשלה תיפול ותי־ערכנה בחירות חדשות. היכן תימצאו במפה הפוליטית החדשה, זו הקוראת לשינוי?

נעמי: איננו מתכוונים בשלב זה ללכת לבחירות. בתחילת הדרך החלטנו מפורשות שאיננו מתארגנים כמפ־לגה חדשה. אנו מאמינים שלחץ ציבורי חוק, המאחד ציבור רחב — מסוגל להשפיע על המסגרות הקיימות. במידה שלא נשפיע — נשקול את המשך דרכנו.

האם כולכם בעד שינוי שיטת הבחירות?

נעמי: כן, בתחילתה של דרך. זו איננה מטרה. זהו אמצעי בלבד. אולי לא נאמר בשלב זה שינוי שיטת הבחירות, אלא מציאת שיטת בחירות אופטימלית לתנאים במדינת ישראל. דבר לא יזוז במדינה מבלי שלבוחר תהיה השפעה ישירה על הנבחר ולנבחר — אחריות כלפי הבוחר.

מוטי: זה איננו הדבר היחיד. יחד עם שינוי שיטת הבחירות וכל אותם הדברים היפים שאמרה נעמי — צריך גם לבוא בדרישות יותר קונקרטיות למפלגות. יש לעשות זאת בו־זמנית.

למה אתה מתכוון?

מוטי: להגבלת מיספר הקאדנציות של המכהנים ב־תפקידים ממלכתיים וציבוריים; ביטול המנגנונים, ביטול החטיבות של המפלגות, ביטול ועדות־המינויים ודמוק־ראטיזציה במפלגות. ולאחר כל אלה — בחירות חדשות.

בזמנו החלטתם להפוך את חג יום־העצמאות לליל־שימורים. מדוע?

אלי: יום־העצמאות שמסמל את כינון־המדינה אל לו להיהפך לחג של פטישי־פלאסטיק והליכה בטלנית ברחו־בות העיר. יום־עצמאות צריך להיות יום שיעורר את הפרט למחשבה, למעורבות מירבית בציבור על כל חלקיו ודעותיו.

האין ליל שימורים בבחינת מחאה?

(כרלם): לא. זאת בפירוש איננה מחאה, אלא ביטוי של יחד. הכוונה ליצור אירוע, מעין „וודסטוק־חברתי־פו־ליטי", שמטרתו חשבון־נפש של הפרט, ומסקנות — יותר מעורבות.

נעמי: אני רוצה להבהיר כי איננו מתכוונים לערוך יום־עצמאות עצוב, אלא יום־עצמאות ערכי. אני רוצה לראות באותה התכנסות הרבה מדורות דולקות, הרבה אנשים משוחחים, שירה שקטה, תרבותית, שתזכיר אולי את אווירת ארץ־ישראל הישנה, היפה.

אלי: אני רוצה לראות בכך תחילתה של דרך אל חברה חדשה, חברה ערכית, ישראלית, שורשית.

מדוע נחוצות כל־כך הרבה תנועות מחאה, למרות שאתם טוענים שאינכם כאלה. מדוע איפוא הפיצול?

מוטי: אתה מתעקש לכנות אותנו תנועות־מחאה ואנו לא כאלה! התנועות צצו באופן ספונטאני סביב אנשים וגופים שונים.

אנו מודעים לפיצול ומתכוונים להתאחד לתנועה צי־בורית בלתי־מפלגתית אחת רחבה וגדולה. ובהזדמנות זו, אנו קוראים לשאר הגופים להתאחד. לתנועה כשלנו יהיה ערך ומשקל רק אם היא תהיה גדולה ומלוכדת.

„יופי של דופי"
(סוף מעמ' 19)

יושביה הנלבבת בין „יופי של מלחמה" שהיתה ל„יופי של מלחמה" שתחיה, כאשר ישנן בעולם ארצות יפות ושלוות יותר (ביחוד אלה שעוד אין בהן יהודים). התשובה, לעניות דעתי, פשוט מפני שבכל זאת כדאי, איפה תימצא עוד דמוקראטיה מזורגגת • שכזאת, שבה אפשר להפוך את המצוקה לצדקה ואת הצרות — למקור הכנסה, שבה אתה יכול להפיץ ברבים כל רעיון שיעלה על דעתך והצנזורה המושתנת • תזאת תאכל חרא • ותשתוק, שבה אתה יכול לחריין • על הממסד ועל האנטימממסד כאחד, ליהנות מחופש הביטוי וחופש הגידוף, ללגלג, להשמיץ, לרכל ולשקול עבור זה טבין ותקילין ויתר על כן — להפוך בעצמך לממסד אנטיקונפורמיסטי, אמיץ־לב, נועז, לוחם, אשר כל הפוגע בו, כמו למשל כותב השורות הללו, מעיד על עצמו שהוא ריאקציונר, מחרחר מלחמה, צמא דם, נץ, עיט, דיה, ינשוף וכל טורף אחר שאתה רוצה, מלבד תן המיילל על הנבלות...

• כל ההגויות שמורות „למילון עולמי לעברית מדוברת" מאת דן בן־אמוץ.

הפסטיבל הישראלי עין־גב

„כנרות" מרכז אסכה למוסיקה, פסח תשל"ד

יום א', 7.4.74 — מוצאי חג הפסח
ערב פתיחה חגיגי
הקיבוץ בזמר ובמחול • ניחוחי חצור 1974

יום ב', 8.4.74
האנסמבל הקאמרי הישראלי
המנצחים: נועם שריף, אבנר איתי
הסולן: אודאל ניקולה (חליל)
בהשתתפות מקהלת האיחוד
יצירות מאת צבי אבני, הובר, מוצרט, היידן ובאך.

יום ג', 9.4.74
תזמורת סימפונית ירושלים (רשות השידור)
המנצח: ז'אן שפטשטאן באום
היידן: בריאת העולם
בהשתתפות המקהלה של הקתדרלה של סטרסבורג

יום ד', 10.4.74
התזמורת הפילהרמונית הישראלית
המנצח: פיירו בלוגי
האופרה דון פסקואלה של דוניצטי
בביצוע סולני „לה סקאלה" ממילנו
(ביצוע אופראי מלא עם תלבושות ותפאורה)

יום ה', 11.4.74
להקת המחול בת שבע
1) „כיפת הרקיע" כוריאוגרפיה: טאלי בוטי
2) „המסע לשום מקום" כוריאוגרפיה: אושרת אלקיים־דונן
3) „אלגוות" כוריאוגרפיה: רנה שינפלד
4) „קונצ'רטו ע"ש החובבנה" כוריאוגרפיה: ג'ון קרנקו

יום ו', 12.4.74
רסיטל אסתר עופרים
בליווי תזמורתה

מוצ"ש, 13.4.74 — שביעי של פסח
תזמורת צה"ל מארחת:
יהורם גאון, סולנים וצוות חוי חיל האוויר
המנצח: יצחק גראציאני

כל ההופעות מתחילות ב־9.00 בערב.
הזכות לשינויים שמורה!
כרטיסים: תל־אביב: אוניון, דיזנגוף 118; חיפה: [illegible]

משרד החינוך והתרבות
אגודת „קולנוע לנוער"
המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות — מסונף למרכז הבינלאומי שליד אונסק"ו

תחרות נושאת פרסים ליוצרי סרטים צעירים.

תנאי התחרות:
תנושא: **השיבה - כיצד אנו מבלים את זמננו**

השתתפות לצעירים עד גיל 20
משך הסרט מ־2 עד 15 דקות
מתקבלים סרטים ב־8 מ"מ, 8 מ"מ סופר ו־16 מ"מ
בשחור לבן או צבעוני
טפסי הרשמה לקבל במשרדי „קולנוע לנוער" רח' ליפסקי 10 תל־אביב, טלפון 457750
הסרטים שיזכו בתחרות הארצית ישתתפו בתחרות הבינלאומית — „המוזה העשירית"
הסרטים שלא יזכו — יוחזרו לשולחיהם בצרוף תעודת משתתף
על הסרטים להגיע למשרדי „קולנוע לנוער" לא יאוחר מה־25.6.74

טלוויזיה כללית

יום ו' – 5.4
15.00 משפחת פרטרידג'
15.25 חג לי — הכנית ל־פסח
18.00 חדשות עברית + ערבית
18.04 סרט עלילתי בער־בית
19.45 חדשות (ער.)
20.05 שיר שבת
20.10 „השבוע"
21.10 סרט קולנוע
23.15 חדשות

שבת – 6.4
10.00 בידור לילדים
10.30 תעודה — „אריה ב־קצה העולם"
11.20 סרט: „שיר גולדי"
18.00 חדשות עברית + ערבית
18.04 פסטיבל הזמר הער־בי תשל"ג
19.30 חדשות (ער.)
20.00 סרט דוקומנטרי
21.00 חדשות
21.05 „מדרשים לחג הפ־סח"
21.15 „מה נשתנה" — שירים מתוך התגדה
21.45 „תיאטרון שידורי ישראל" — „קשה להיות יהודי" — מאת שלום עליכם

יום א' – 7.4
18.30 חדשות עברית + ערבית
18.34 שומרי היער — סרט
19.00 סרט דוקומנטרי (ער.)
19.30 חדשות (ער.)
20.00 „שיר השירים אשר לשלמה"
20.30 מבט לחדשות
21.00 אירוויזיון 1974
22.30 אירונסייד
23.25 חדשות
(המשך שבת)
22.5 קונצרט — „חלום ליל קיץ" — מאת פליכס מנדלסון
23.35 חדשות

יום ב' – 8.4
17.30 חדשות
17.32 עלילות פומפון
17.40 תעודה — אריה ב־קצה העולם
18.30 חדשות (ער.)
18.32 ספורט (ער.)
19.17 זרקור (ער.)
19.30 חדשות (ער.)
20.00 עלם ועל־מה
20.30 מבט לחדשות
21.00 מקלאוד
22.15 „משה וישראל"
23.20 חדשות
משדר שירות

יום ג' – 9.4
17.30 חדשות
17.32 משדר שירות
17.42 סידרת טבע — „צבאים"
18.10 עיר הכובעים
18.20 ידידי ברחבי העולם
18.30 חדשות (ער.)
18.32 פולקלור — „השמ־רני והמודרני" (ער.)
19.00 למשפחה (ער.)
19.30 חדשות (ער.)
20.00 כל בו טק — מגוון לכל
20.30 מבט לחדשות
21.00 מניקס
21.50 מוקד
22.40 בידור חו"ל — בידור מנורבגיה
23.30 חדשות

יום ד' – 10.4
17.30 חדשות
17.32 ידידתי פליקה
18.00 סרטים מצויירים
18.30 חדשות (ער.)
18.32 השלום האבוד
19.00 לחישה — פרקי שירה מודרניים (ער.)
19.05 קריקרבי (ער.)
19.30 חדשות (ער.)
20.00 האמנות והפרפוסור
20.30 מבט לחדשות
21.00 טוב לשמור על קשר
21.40 סרט קולנוע — „הבריחה אל השמש"
23.40 חדשות

יום ה' – 11.4
17.30 חדשות
17.32 קרקס
17.40 עולמו של וולט דיסני
18.30 חדשות (ער.)
18.32 סרטים מצויירים
18.45 יש לי שאלה (ער.)
19.30 חדשות (ער.)
20.00 מורשה
20.30 מבט לחדשות
21.00 תרואי חמש אפס
21.50 תעודה — „משפחת רוקפלר"
22.40 משחק השבוע
23.30 חדשות

טלוויזיה לימודית

יום א' — 7.4 פסח

יום ב' – 8.4
16.00 נעמי שמר
16.20 „עמים וארצות"
16.40 אנגלית
16.57 „ושבו בנים לגבולם"

יום ג' – 9.4
16.00 „עץ או פלסטיין"
17.07 „מקום ללמוד בו"

יום ד' – 10.4
16.00 התיבה המזמרת — מסיפורי שפת הגדול
16.13 „צלליות"
16.38 אנגלית
16.38 „משחקים לילד ו־לה"
16.55 „חבורה בדרך"

יום ה' – 11.4
16.00 אנגלית
16.19 „למותה שלי שלוש פנים"
16.42 „צב"ר"
17.00 טלנוער

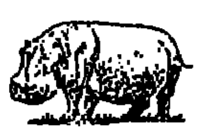

ראדיו

יום ו' – 5.4
רשת א'
08.05 „קולגיום מוסיקום" — וויליאם בירד: „המע־נונים"; בוקריני: סונטה מס. 7 לצ'לו ובסו־קונטא; י.ח. שמלצר: סונטה ל־2 כנורות, קלא־רינו, בסון, ויולה דה־גמבה וצ'מבלו; תגנו הולף: סרנדה איטלקית, לכלי־קשת; וילה־לובוס: „בכיאנס בראזיליירס". מס. 5 לסופראן ו־8 צ'לי
09.05 מהקלטות התזמורת הסימפונית ירושלים ו־שרות השידור (סטראו) — באך: קונצ'רטו בפה־מינור לפסנתר ותזמורת; כזראבינסקי: „פולצ'ינלה"; שוברט: סימפוניה מס. 5; בנציון אורגד: מוסיקה לקרן ולתזמורת
12.05 „קונצרט צהרים" — מורטון גולד: סימפוניה דרום־אמריקנית; גר־שווין: קונצ'רטו לפסנתר ולתזמורת
13.25 „מוסיקה קמרית" — ולוס: סונטה מס. 2 ל־כנור ופסנתר; פרוקופייב: רביעית כלי־קשת מס. 2
14.10 לאם ולילד
16.06 המזרח התיכון
16.30 „חודש בתקליטיה"
17.05 „מוסיקה קלאסית" כ־בקשתך לחיילים"
18.30 שבועון לספרות
19.05 „המור השבועי"
20.05 „ניגונים"
21.05 „קונצרט ליל־השבת" (סטראו) — מוסיקה קמ־רית — גבריאלי: קאנצו־נה לכלי־נשיפה ממתכת; רחמנינוב: סויטה מס. 1 ל־2 פסנתרים, אופוס 5; דבוז'אק: שלישייה אופוס 74, לכלי־קשת; דביוסי: סונטה לחליל, ויולה ו־נבל; ברהמס: חמישייה בפה־מג'ור לכלי־קשת, אופוס 88; פאחלבל: שא־קון
23.25 „סיפורדיו" — „ה־מלאך שנשאר מסולם יעקב" — מאת יעקב שביט

חגל הקל
16.06 „מי מפחד ממוסיקה קלאסית"
16.30 „אנעים זמירות"
17.05 „תפוח ועץ" — שי־חת אב ובנו
18.05 „שוב יוצא הזמר"
21.05 „עוד פעם אחת"
22.05 „זה קרוב ללבי"
23.25 „אני שרה לי מנגי־נות"
00.05 „לילה של כוכבים"
01.05 „ימים הלילות בכנען"
02.05 „שירי ראגי"

גלי צה"ל
08.20 ד"ש עם שיר
09.53 פינת הסיפור החסידי הקצר
11.05 חמים זקטים
17.05 כאלה היו הימים ש־היו — אפריל 1936
19.05 יום שישי הקצר של דידי מנוסי
20.05 פרשיות — נקמתו של גבריאל משאבור
21.05 אהבה עם כל דבר
22.05 שעת רצון עם מרים יוסף אגסי
23.05 הבדי, החרול וכל הי־שאר

שבת – 6.4
רשת א'
08.05 „שחרית לשבת" — ז'אן־בטיסט לולי: סינ־פוניות לכלי־נשיפה וכלי־קשת; וילהלם־פרידמן באך: קונצ'רטו בדו־מינור לצ'מבלו ולתזמו־רת; מנדלסון: סימפונית מס. 10 לכלי־קשת
09.05 פופולריזציה של ה־מדע
09.35 „יצירות שאהבתם" — חידון מוסיקלי
10.05 יומן השבוע
11.05 „המסך [illegible]
„שירת הנ[illegible] הנזק שב[illegible] צ'כיב
12.05 „אסמכת פייסל—וייצמ[illegible]
13.05 „קונצרט (סטראו) — צ[illegible] צ'רטו בסול[illegible] חלילים ולו[illegible] צארט סימפו[illegible] בדו־מג'ור, ק[illegible] טר"
14.05 לאם ולי[לד]
15.05 „מוסיקה — היידן: רביעי[ת] לכלי־קשת, [illegible] שוסון: [illegible] מג'ור לפסנ[תר] קשת
16.05 „ואני [illegible]
17.05 „רצף מ[illegible]
18.05 „רסיטל" — ורד (פסנת[רת]) שומן: 12 [illegible] פוס 10
18.40 רומנסות
19.05 סדר פסח
20.05 „קונצרט (סטראו) — הי[ידן]: פרק תהילים; בטהובן: סימפוניה מס. 6 („הפס־טוראלית"); ברוך: קונ־צ'רטו מס. 1 בסול־מינור לכנור ולתזמורת; יאנא־צ'ק: סימפוניטה
22.05 „סיפורדיו"
23.25 „חבת נגילה"

חגל הקל
11.05 „ציפי ציפי באגג באגג"
12.05 „על גליו יביא"
13.05 „ביטות ובדלים"
14.05 „שירים ושערים"
17.05 „ניחוחי תציר"
18.05 „שאלה של טעם"
21.05 „ארץ־ישראל יפה"
22.05 „לשנה הבאה בבי חורין"
23.25 משירי הזמר יוסף גולנד
00.05 „לילה של כוכבים"
01.05 „טובים השנים"
02.05 „עם כל הלב"
05.05 „עד אור הבוקר"

גלי צה"ל
08.05 מגוון
13.05 שאלות אישיות
14.05 היום השביעי
16.05 אורח למסיבה
18.05 מסורת מסדרת
20.05 קונצרט ליל החג
21.05 שירי אביב
21.53 סיפור לפסח — אליהו הנביא בליל הי־סדר
23.55 שירת חצות
00.30 ציפורי לילה
03.05 מזמרים אל תוך ה־שחר

יום א' – 7.4
רשת א'
פסח
08.05 „שחרית לחג" — י.ס. באך: קונצ'רטו ברנ־דנבורגי מס. 4; שוברט: „שירת מרים"; עמי מע־ייני: „השירים אשר ל־שלמה"
09.05 „פופולריזציה של ה־מדע"
09.40 „זוטות מוסיקליות"
10.05 „יציאת מצרים" — אורטוריה מאת הנדל [illegible]
[illegible] „עונות השנה"; דביוסי: „אביב", פראמה סימפונית; בטהו־בן: קונצ'רטו לכנור ול־תזמורת
22.05 „המסך עולה" — „הבכור", מאת כריסטופר פריי
23.25 „מוסיקה קמרית" — ארנסט בלוך: סויטה ל־ויולה ולפסנתר

חגל הקל
08.55 לאן נטייל בחג
10.05 „די רה ומי שה"
11.05 „אחריך משה" — יציאת מצרים 1974 ב־חיוך קל
12.05 „שוב יצא הזמר"
13.05 „שנים של פסח"
14.05 „מצעד המזמנים ה־ישראליים תשל"ג"
17.05 „שלום לך אפריקה" — קטעימאל ומאת חיי־לים מתוך שלוגי קיבוצ־צים
18.05 „אחד מי יודע"
21.05 „לא של הנפש ל־בהו"
22.05 „מכאי מנר"
23.25 „ביניו לבין עצמו"

גלי צה"ל
08.05 משעיות ומזמנים לפסח
09.05 כבדורי של מצות
11.05 אנתולוגיה של חירות
12.05 יומן פסח מרוהב
13.05 סדר הפסח שלי
14.05 מסיבת המהשה — לצבריה עבר
15.05 מצעד המרגנית

יום ב' – 8.4
רשת א'
08.00 „מעדנים מוסיקליים" — ברהמס: חמישייה מס. 2 לכלי־קשת, אופוס 111; ברטוק: דיברטימנטו לתז־מורת כלי־קשת
09.05 „צלילי באלט" — הנדל־ביצים: „אהבה ב־באת". באלט
10.05 „רסיטל" — רחל לוי־פיינשטיין; שוברט: שלו־שה קטעים; קודאי: [illegible] אופוס 3
[illegible] „קונצרט צהרים" — [illegible] סויטה לילדים [illegible] פתיחה רוסית [illegible] קלאסית [illegible] אופוס 25; ואלס [illegible] מתוך „סינד[רלה]"
[illegible] לילד
[illegible] „רדיודע" — מבוא [illegible] (ט')
[illegible] הספרים
[illegible] מוסיקלית"; [illegible] סונטה בלה־[מג'ור] [illegible]: 526; ברהמס: [illegible] 3 ברה־מינור.
[illegible] „העליזה" — [illegible] של נתזות מו־[illegible] — מיצירות [illegible] שטולץ, אדם [illegible] ברנשטיין ו־
[illegible] — ספירת
[illegible] וקל
[illegible] „האהרון" (מו־[illegible]) [illegible] יופורה מאת אר־[illegible] ברג
23.[illegible] „סיפורדיו" — „מנ־[illegible] חיג הגם"

חגל הקל
16.06 „מקום בצמרת"
18.45 היום בספורט
21.05 „אבק סרטים"
22.05 „עד חצות"
00.05 „מזמנים לא נים"
01.05 „עד אור הבוקר"

גלי צה"ל
14.05 גלים צוהלים
15.05 שלוש ארבע חמש
18.05 תיק אישי — עם רסין מאיר ומיר („טיי־גר")
19.05 שעת רצון — עם שודך קוסלר
20.05 מצעד המזמנים הלועזיים
21.50 סיפור לפסח — סדר של בעל תשובה מאת ח. הרצל
22.05 הלילה — עם עדנה שביט
23.55 שירת חצות — המשורר יעקב בסר על „חרבויות ישראל"

18.05 רדיוסורט
19.05 משלנו
21.05 פסח במצרים — ארבעה שבטים מספרים על 4 פסחים במצרים
21.50 סיפור לפסח — „הסדר" מאת ש"י עגנון
22.05 הלילה — עם אורי סלע
23.55 שירת חצות — מנחם בן על ספרות יש־ראלית אחרי המלחמה

יום ג' – 9.4
רשת א'
08.05 „קונצרט בוקר" — סמואל שייט: קאנצונה ברגמסקית; וו.פ. באך: דואו במי־מינור לשני חלילים; קורס: סונטה מס. 2 לשתי מנדולינות; מוצארט: קונצ'רטו מס. 17 בסול־מג'ור לפסנתר ולתזמורת, ק. 453; סר־רה: פאוואן; אוסנבאך: „חיי פאריז"; איבר: שלו־שה קטעים קצרים לחמי־שיית כלי־נשיפה; פליה: „לילות בגני ספרד", ל־פסנתר ותזמורת; בריטן: סימפוניה פשוטה
12.35 „קונצרט צהרים" — קופלנד: „אביב בהרי ה־אפלצ'ים"
13.25 „מוסיקה קמרית" — קורלי: „לה־פוליה" ל־כנור ולגיטארה; רייכא: רביעיית לארבעה חלילים
14.10 לאם ולילד
14.35 „בארץ הלנשה" — חידון חי
15.05 „רדיודע" — מבוא לגיאולוגיה (ט')
16.06 „מוסיקה קלאסית כ־בקיבוץ" — ג'ובאני גב־ריאלי: קנצונה ללהקת ויולות; באך: סויטה מס. 2 לחליל ולתזמורת; בט־הובן: סימפוניה מס. 9 ב־רה־מינור, אופוס 125; בטהובן: סימפוניה מס. 9
18.05 „על אנשים ומספ־רים"
18.25 „עד מאה ועשרים"
19.25 קלאסי וקל
20.05 „זכרונות ארץ־ישר־אלי"
20.15 „צלילי שירת־הים"
21.00 התזמורת הסימפונית ירושלים — היידן: „ב־ריאת העולם", אורטוריה
23.35 „לשוב הביתה"

חגל הקל
16.06 „דרכון לזמר"
17.05 „שוב יוצא הזמר"
18.05 „כשהיסמין פורח"
18.45 היום בספורט
21.05 „בלי מחיצות" — עם בתורת עיוורת
22.05 „שנים של פסח"
23.25 „מנתי גיאור"
00.05 „מזמנים לא נים"
01.05 „עד אור הבוקר"

גלי צה"ל
14.05 שתים עד ארבע
16.05 נא לצלצל
18.05 בעקבות המלחמה — המתנחים 74
20.05 פינת המוסמך החדש
20.30 כרונובגם — מוכר גים ומערכונים
21.50 סיפור לפסח — פסח בארץ הרחוין
22.05 מהו גדמי
23.55 שירת חצות — דן אלקה — האנשים עליהם אני חושב — שמואל מילנג
02.05 ביחה רוני — „1984" מאת ג'ורג' אורוול

יום ד' – 10.4
רשת א
08.05 „אנתולוגיה" — אל־מנטים אמריקנים במוסי־קה הקלסית
10.05 „צלילים מקמפוס ה־אוניברסיטה העברית ב־ירושלים": שירים רוס־יים: דרגומיז'סקי, צ'יי־קובסקי, רחמנינוב, שוסט־קוביץ' ומוסורגסקי
12.35 „קונצרט צהרים" — רוסיני רספיגי: „חנות ה־קסמים"; ראבל: „ציגאן", לכנור ולתזמורת; היידן: סימפוניה מס. 86 ברה־מג'ור
14.10 לאם ולילד
15.05 „רדיודע" — מבוא לגיאולוגיה (ט')
15.30 „למורה"
16.06 „פליכס מנדלסון" — דיוקנו של יוצר
17.05 „צלילי ג'ז"
17.70 „גלי־קול"
18.05 עזריה אלון מספר על נוף הארץ
18.10 „על עבודה ועובדים"
20.95 פרקי חזנות „בבק־שתך"
21.30 „שלום המדע"
22.05 „קונצרטסים" — ויל־הלם־פרידמן באך: קונ־צ'רטו לשני פסנתרים; בוסוני: אימפרוביזציה על כוראל מאת באך; סטרא־בינסקי: קונצ'רטו לשני פסנתרים ללא ליווי; ארל בראון: „קוורטודי" („מפ־גש משפחתי"); טילו מדק: „קרב בסגנון תור־כי"

הגל הקל
16.06 „אורחים לשעה"
17.05 „נח הקטר"
18.05 „שירים מבית אבא"
18.45 היום בספורט
21.05 „חבר זמרי"
21.30 „פינת הניאו"
22.05 „חיוג ישיר"
23.25 „אדום עתיק"
01.05 „עד אור הבוקר"

גלי צה"ל
14.05 שתים עד ארבע
16.05 מצעד המרגנית
18.05 תוכניות הזיון של יום ד' בערב: מהותה של חירות
19.05 תיבת נוח
20.05 כרונובגם
21.50 סיפור לפסח — מעשה רבי בריאל ותור־נק — מאת ש"י עגנון
22.05 הלילה עם יעקב אגמון
23.55 שירת חצות — יעקב אגמון משוחח עם ד"ר מנחם ברינקר על „חושה"

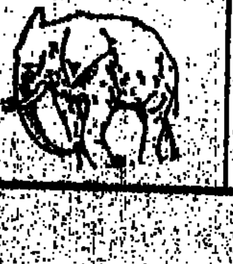

יום ה' – 11.4
רשת א
08.05 „מיגוון אמנים"
09.05 „צלילי אופרטה" — אנדרה מסאז'ה: „וורו־ניק", קטעים נבחרים
10.05 „מעדון המוסיקה של רשות השידור" — „בא־רוק חודש"
12.35 „קונצרט צהרים" — בטהובן: רומנסה מס. 2 בפה־מג'ור לכנור ולתז־מורת; ברטוק: קונצ'רטו מס. 3 לפסנתר ולתזמורת; ורדי: הפתיחה „כוחו של גורל"
14.10 לאם ולילד
15.05 „רדיודע" — מבוא להיסטוריה צבאית (ה')
15.30 ספרות
15.50 ספר חדש — סקירה
16.06 התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות השי־דור — היידן: „בריאת העולם", אורטוריה
18.05 „על אנשים ומספ־רים"
18.25 לקט מתכניות „במק־צב יוצר"
19.50 פרקי היום בתנ"ך
20.05 בכינוס הארצי הכ"ב לתנ"ך
20.30 „תזמורות כלי־נשי־פה" — „כבקשתך"
21.00 „צלילים חדשים" (סט־ראו) — פין מורטנסן (נורבגיה): סויטה לחמי־שיית כלי־נשיפה; הניג כריסטיאנזן (דנמרק): „קונסטרוקציות פרספק־טיביות", אופוס 28; הנריק קולדינג־יורגנסן (דנ־מרק): „באריבר" ל־6 זמרים, מקהלה ותזמורת
22.05 מגוון למשפחה
23.25 זימרת השומרונים

הגל הקל
16.06 „מקהלות עבריות" — שירים לרעיים מתורגמים לעברית
17.05 „שאלה של טעם"
18.05 שירים שאהבנו
18.45 היום בספורט
21.05 משירי השטים
22.05 „אחריך משה" — יציאת מצרים 1974 ב־חיוך קל
23.25 „אני שלך ואת שלי"
01.05 „עד אור הבוקר"

גלי צה"ל
14.05 שתים עד ארבע
16.05 נא לצלצל
18.05 [illegible]
21.05 [illegible] — דן אלמגור מספר על [illegible]
21.55 סיפור לפסח — [illegible]
22.05 הלילה עם [illegible]
23.45 [illegible]